कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

कविकुलगुरू कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल.क्र. M-2717 विषय धर्म

नाव धर्मप्रवृत्ती

लेखक/लिपीकार

पृष्ठ 137+0202 काळ पुर्ण/ अपुर्ण

तर्पणं श्राद्धं सदा निपितृकस्यानिषिद्धमिति। एवं सामान्यतो निषेधे प्राप्ते प्रतिप्रसवः श्रूयते मैत्रायणीशा
खेऽङ्गा हेतुर्जनने पित्रे श्रेष्ठो सोमिदेवरवे॥ तो पैठीनसिणाप्ययातोषडेते जीवतः पितुरिति। जीवतः पितुः पुत्र
स्तिषेधः॥ यथाह नारदेषष्ठी। जीवंतपितृकः सनाहसेति। व्याख्यातं चैतत्सर्वं षडितिस्यपरतगणानानुवादः॥
नतुपरिसंख्यार्थं अमैत्रपाद्रि। शिष्ट एव वृषं कृतरात्रि सप्तर कथनानुतिष्ठाहि। अन्य च पूर्व्यागयाप्राप्ते सत्यायश्चोप
नहनि। मातुः श्राद्धं समाचरेदिति स्मृतेः। नानुतद्दर्होनगयायात्वाष्टार्थं दर्शश्राद्धं गयाद्यं श्राद्धं चापरपक्षिकं
न जीवत्पितृकः कुर्यात्तिलैः। दर्भैश्च तर्पणमिति। लौगाक्षिणा तन्निषेधानु। दर्शश्राद्धं पिण्डपितृयज्ञं आपरप
क्षिकं सकृत्प्रोतनन्नैव श्राद्धं दद्यादिति विशेषणाज्जीवत्पितृकः शुक्लतिलैः स्तर्पयेदिति निश्चिन्तः। वयंतु छेर
स्यान्नत्स्याहश्यविशेषणस्याविवक्षयातिलमात्रे निषेध इति साधु ब्रूतानेः। तर्पयेद्दित्युक्ते जीवत्पितृकप्रापि
कारितस्याहेन तिलानिषेधः। यच्चविष्णुः कृतं मन्त्रवत्पितृतर्पणं तदपि जीवपितुर्नवर्ज्ज्येयाः। सांगो पिंडरादेवैः।
देविद्रू। जीवमानः पिता यस्य माता यदि विपद्यते। तस्या श्राद्धं सुतः कुर्यात्तर्पणं न समाचरेदिति। सोमहवना
न मातुः श्राद्धं गततर्पणं नवती स्याहुः। तथा जीवत्पितुर्यमभीष्मतर्पणं च। जीवत्पितृकस्य तर्पणं यमभी
ष्मयोरिति। पद्मपुराणोक्तेः। यमतर्पणं प्राग्निरदल चतुर्दश्यां विहितं। भीष्मतर्पणं तु कार्तिकशुक्लैकादश्यां

दिदर्शमांतं विहितं। यदपि तीर्थश्राद्धाशक्तो न पक्षं विहितं तन्न पितृस्य च वसेव श्राद्धवत्। तथान्यत्राप्यधिकारः न
त्यायेनेनोक्तः। श्रेस्पर्शादिहितो तातेपतितेसंगवर्जिते। युक्तमात्रमृते देयं तेभ्य एव ददद्धास्य साविति। अस्यार्थः।
दर्पादिना श्राद्धस्य करणे वा घभिभवार्थं प्रवृत्तस्य श्राद्धकरणादिर्विहितस्यात्मघातिना संवत्सरपर्यंतमसंस्कार्यत्वान्न
मध्ये पुत्रस्यापत्यजननेनेतीर्थप्राप्त्या रोससति येभ्यः पिता ददाति तेभ्यो दद्यात्। एवं पिततरि पतिते संगवर्जिते सन्य
स्तेपि विद्यमाने। टहोतत्थैच सन्यस्ते पतिते संगवर्जिते। येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्स्वयं सुत इति स्मृते
तराश्च। एवं चात्र पूर्वोक्तविषये जीवत्पितृकस्य नित्याभावादिष्टुने। प्रतिजिवृग्रहणादिबुभुक्ष्यापुरादि फलवेषु
चश्राद्धेष्वधिकार इति सिद्धं। युक्तमात्रमृत इति। युक्तमेण मृतस्य सपिंडीकरणाभावपक्षे तज्जन्य पितृत्वाभावा
देन संप्रदानत्वाभावात्। येभ्यः पिता दद्यात्तेभ्यः पुत्रो दद्यादित्यर्थः। एवं युक्तमेण मरणाभावेपि सपिंडीकरण
पर्यंतं वर्षमध्ये पुत्रजननोहोसति तेभ्य एव दद्यादिति सिध्यति। द्वादशाहे सपिंडीकरणेतु तदादिभ्य एव देयं।
एवं जीवत्पितृकस्य दौहित्रप्रतिपच्छ्राद्धेधिकारः श्रूयते। जातमात्रोपि दौहित्रो विद्यमानेपि मातुले। कुर्यान्मा
तामहश्राद्धं प्रतिपद्याश्विने सिते इति श्रासोक्तेः। जातमात्र इत्युक्तेः पितृश्राद्धवदत्र पुनीतस्याप्यधिकार इति गम्यते।
एवमत्र पितृव्यवायेपि। अपुत्रस्य पितृव्यस्य श्राद्धादि पितृवद्भवेदिति स्मृत्युक्तेः। पितृवद्भवेदित्युक्तेर्नंदसे

स्यौर्द्धैकेप्यधिकारः॥तथाऽपुत्रज्येष्ठभ्रातुः श्राद्धेपि॥ज्येष्ठभ्राता पितुः सम इति स्मरणात्॥तथा मातृसपत्नीश्राद्धेपि॥
सर्वासामेकपत्नीनामेकाचेत्पुत्रिणी भवेत्॥सर्वास्तास्तेन पुत्रेण पुत्रिण्यो मनुरब्रवीत् इति मनूक्तेरेव॥तथाऽपुत्रमाहवा
र्षिकश्राद्धेप्यधिकारः॥यथाव्रतस्थोपि सुतः पितुः कुर्यात्क्रियान्नृप॥उदकाद्यामहाबाहो दौहित्रोपि तथार्हतीति मात्स्योक्तेः॥
अपुत्रस्यापि दौहित्रो वार्षिकं पितृवच्चरेत्॥इति स्मृतेश्च॥इदमपि मातामह्यामसत्यां वेदितव्यं॥विद्यमानोच्चेत्सैवाधिकारिणी॥
भार्यापिंडं पतिर्दद्याद्भर्त्रे भार्या तथैव चेति शंखोक्तेः॥अपुत्रापुत्रवत्पत्नीत्यक्त्रानसोक्तेश्च॥अपुत्राया अपि भार्यायाः
सपत्नीपुत्रसद्भावे स एव कुर्यान्न भर्ता॥पितृपत्न्यः सर्वा मातर इति निगमोक्तेः॥सर्वासामेकपत्नीनामिति मनूक्तेश्च॥
दौहित्रभ्रातृपुत्रयोः समवाये तु मृतस्याविभक्तत्वे दौहित्र एव कुर्यात्॥पिंडदोषहरश्चैषां पूर्वाभावे परः पर इति मनूक्तेः॥
पत्नीसद्भावे तु सैव॥अपुत्रा शयनं भर्तुः पालयंती व्रते स्थिता॥पत्न्येव दद्यात्तत्पिंडं कृत्स्नमंशं लभेत चेति तदुक्तेरेव॥मृत
स्याविभक्तत्वे तु भ्रातृपुत्र एव कर्त्ता॥भ्रातॄणामेकजातानामित्यनंतरोक्तस्मृतेः॥एवं भ्रातृतत्सुतसमवाये भ्रातैव क
र्त्ता पूर्वाभावे परः पर इ संग्रहरत्तेन प्राथम्यात्॥एवमेवान्यदूह्यं॥ग्रंथगौरवभयान्न प्रपंच्यते॥यत्तु॥न जीवपितृकं
कुर्याच्छ्राद्धमग्निमृते द्विज इति सुमंतुवचनं॥तत्र सामान्येनानाहिताग्निजीवपितुः श्राद्धनिषेधकं॥तथासेमात्रा
दिवार्षिकेश्राद्धादेरकरणप्रसंगात्॥किंत्वग्निसाध्येष्टकादिध्यग्निं विनाजीवपितृको नाधिकारीत्येवंपरं॥यथा॥
न दर्शेन विना श्राद्धमाहिताग्नेर्द्विजन्मन इति मनुवचनं मृतपितृकस्याप्यन्वष्टकाद्यकरणप्रसंगाद्यथा॥श्रुतपरि

॥१२०॥ साग्नेनाग्निसाध्येषु दर्भैर्विना ॥ पिंडपितृयज्ञवत्कल्पं विना ॥ साग्निकोनाधिकारीत्यर्थपरं कल्प्यते न येदमपि कल्पनीयं ॥
इदमप्यारभ्य पिंडपितृयज्ञस्यैव भवति ॥ अनुष्ठितप्रवृत्तेरेवविघ्नताबाधिकारात् ॥ तदनारंभपक्षे होमांतपक्षेऽना
हिताग्निके च स्मार्तश्राद्धविधिना ॥ आद्यश्राद्धं भवत्येव बाधकाभावात् ॥ वैपरीत्ये बाधकोक्तेश्च ॥ एवं च जीवत्पितृ
कस्य विहितश्राद्धाधिकारो निर्बाध इति ॥ सिद्धं ॥ तत्राप्यंगेपि विशेष उच्यते ॥ न जीवत्पितृकः कुर्यात् जानुपातं च नीवि
कं ॥ उपावीतं प्रकोष्ठस्थं कारयेन्नोर्ध्वं तत्स्थितमिति च हारीतः ॥ जानुपातो वामजानुपातः ॥ नीविका निविबंधः ॥
प्रकोष्ठो वामहस्तमणिबंधाग्रप्रदेशः ॥ वृद्धशातातपोपि ॥ अपसव्यं द्विजाग्र्याणां पित्र्ये सर्वत्र कीर्तितं ॥ अप्रको
ष्ठास्य कर्तव्यं मातापित्रोस्तु जीवतोरिति ॥ तथा श्राद्धतर्पणे च खड्गपात्रं जीवत्पितुर्निषिद्धं ससज्ञतेन ॥ खड्गमौ
क्तिकहस्तेन कर्तव्यं पितृतर्पणं ॥ न जीवत्पितृकः पित्र्यं कुर्यात् खड्गं न धारयेदिति ॥ पित्र्यं मनुष्यपितृतर्पणादि
कर्म ॥ दिव्यपितृतर्पणं तु भवत्येव ॥ जीवत्पितृकोप्येतांतान्न्यां ओ नर इति आश्वलायनसूत्रात् ॥ एतां देवर्षि
दिव्यपितॄन् ॥ इतरो मृतपितृकः ॥ अन्यानप्यपि चाद्दि मनुष्यपितॄन् ॥ चकाराद्देवर्षिदिव्यपितॄनतर्पयदि सः ॥
तथा न जीवत्पितृकः ॥ कुर्याद्वस्त्रनिष्पीडनं पवित्रं इति पुराणे समुच्चयोक्तेस्तत्पक्षे नेच वस्त्रनिष्पिडनमपि ॥१२०॥

मानदी

नि[illegible] ॥ तर्पणप्रकरणात् । सन्यस्तपत्निनजीवसितकस्यतु प्रात्यहिकं तर्पणमपि पितुः पितृद्दे ने ॥ नभवति ।
रे[illegible]तीर्थे च सन्यस्ते ताते च पतिते सति इति वचनात् ॥ एवं जीवत्पितृमातामहकस्यापि ॥ त्रिषु जीवत्सु नैव
कार इति विष्णुनोक्तं ॥ पितरि जीवति येषां पिता कुर्यात्तेषां कुर्यात् । पितरि पितरि पितामहे च जीवति येषां पितृ
महः पितरि पितामहे च प्रपितामहे च जीवति नैव कुर्यादिति ॥ एतेन तु द्वितीर्थसन्यस्तपितृकस्यादौ ।
जीवत्सितकस्य च द्वितीर्थसन्यस्तपितामहकस्यादौ जीवत्सितपितामहकस्य पिपितामहपितृभ्यः
श्राद्धं भवतीति [illegible]ध्येते । अत्र पितुः पितामहस्य वा प[illegible] पितामहे[illegible] पितामहानामित्यादिप्रयोगो ज्ञेयः ॥
निगमे तु त्रिषु जीवत्सु प्रपितामहपितृभ्यो निर्देयमिति[illegible]कथा ॥ यभ्यो चापि पिता तेभ्यो दद्याद्दैवतान कर्मणि ॥ द
त्रिभ्यः परेभ्यः स्तु जीवेच्चेत्त्रितयं ददाति ॥ वैनाणिक इ स्पपक्षम् ॥ एवं च सति ग्रहणाग्रहणयोर्विकल्पः ॥ सोपि
देशाचारतो व्यवस्थापितव्यः ॥ अथ यदि जीवत्सितकः पित्रा सह विभक्तस्तदा ॥ एकपाकेन वसतां पितृदेवद्वि
जार्चनं ॥ एकं भवेद्विभक्तानां तदेव स्याद्गृहे गृहे ॥ इति रहस्पसंकेते वैश्वदेवादिकमपि कुर्यात् ॥ तत्र पंचमह
यज्ञेषु स्वधा पितृभ्य इति पितृयज्ञस्य यदा [illegible] शास्त्राप्रसयन्यायेन नित्यश्राद्धरूपत्वं तदा पितृयज्ञं न कु
र्यात् ॥ न जीवत्सितकः श्राद्धं कुर्यादिति निषेधात् ॥ यदा तु भूतयज्ञानंतरं पितृभ्यः स्वधा नम इति मंत्रेण दी

॥१३८॥ यमानबलिरूपत्वमेवननियम्याद्यरूपत्वंतन्मतेनमनुष्येपितृदेवाभावाज्जलयज्ञतर्पणादिवासितयज्ञोभवत्ये
व॥ जीवत्सन्यस्तपतितपुत्रस्यतत्रमयरूपोपिभवतीतिनिष्कर्षः॥ तथानाभिमात्रेजलेगत्वाहत्वाकेशान्द्वि
द्विजः॥ स्नानंकुर्यात्प्रयत्नेनदेवादीनांचतर्पये॥ जीवत्पितानुकुर्वीतदक्षिणेकेशसंचयानिति मत्स्यपु
राणे॥ योगयाज्ञवल्क्यः॥ दर्शस्नानंनकुर्वीतमातापित्रोस्तुजीवतोः॥ पुत्रःकुर्वन्निराचष्टेपित्रोरुन्नति
जीवितेति॥ एतच्छितलोदकविषयमितिशिष्टाः॥ उष्मोदकविधेर्वैषयत्वस्यैवंसंभवात्॥ मातापित्रोरि
रुद्देश्यगतमपिसाहित्यंविवक्षितं॥ तेनमातरिजीवंत्यामपिमृतपितृकस्यनायंनिषेधः॥ एवंपितृजीव
नेमृतमातृकस्यापि॥ तत्रापियदिदर्शेएवतीर्थप्राप्त्यादिनिमित्तविशेषःप्राप्तस्तदाजीवन्मातापितृ
कस्यापिननिषेधः॥ तीर्थाभावेतुकर्तव्यमुष्णोदकपरोदके॥ इतियमेनविशेषोक्तेः॥ एवंग्रहणादावपि
द्रष्टव्यं॥ नैमित्तिकवत्काम्येष्वप्येवंबलवत्त्वंमृग्यं॥ तत्रश्राद्धंमुंडनंपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्वशः॥ नजीवत्पि
तृकःकुर्याद्गुर्विणीपतिरेवचेतिदक्षः॥ अत्रपिंडदाननिषेधः॥ पिंडपितृयज्ञादिविषयः॥ विशिष्योक्तं
मातृक्षयाहादौभवत्येव॥ मुंडनंतुसामान्यविधिप्राप्तंरागप्राप्तंच॥ यथाऽनुभाविनांचपरिवपननिषे
धस्त्वेवोक्तं॥ यत्तुनित्यनैमित्तिककाम्यत्वेनवपनंतत्तुभवत्येव॥ तत्रनित्यंचौलोपनयनव्रतविसर्गा

रमा॰ दि॰

॥१३८॥

धानदर्शपूर्णमासज्योतिष्टोमादिषु विहितत्वेयं ॥ नैमित्तिकंतुतीर्थप्राप्तिप्रायश्चित्तमात्तमरणादौयं ॥ द्वे
काम्यंतुकाम्यतीर्थयात्रादौ विहितं ॥ नचैनदपिजीवत्पितृकातिरिक्तविषयममितिवाच्यम् ॥ चै
त्रादौ तदभावप्रसंगात् ॥ नैमित्तिककाम्ययोरपिमुंडनयोः श्रौतत्वेनस्मार्तनिषेधाद्बलवत्त्वात् ॥ गं
गायांभास्करक्षेत्रेमातापित्रोर्गुरौमृते ॥ आधानेसोमपानेचवपनंसप्तसुस्मृतमितिनिगमोक्तेश्च ॥ ए
तच्चावश्यंजीवत्पितृकंगुर्विणीपतित्वादिनिमित्तेनयत्रवपननिषेधस्तत्रप्रतिप्रसवार्थमितियुक्तं ॥
अन्यथासामान्यविधितःप्राप्तेमुंडनेसत्येतद्वचनस्यवैयर्थ्यापत्तेः ॥ अतएवस्मर्यते ॥ सौरंनैमित्ति
दी कंकार्यंनिषेधेसत्यपिध्रुवं ॥ पित्रादिमृतिदीक्षासुप्रायश्चित्तेचतीर्थकेइति ॥ निषेधेसत्यपीत्युक्तेः ॥ प्रति
प्रसवत्वमेतस्यस्पष्टं ॥ गयायांभास्करक्षेत्रेइतितीर्थमात्रोपलक्षणं ॥ उभयोपादानंतुतीर्थेधनयोर्मुख्य
त्वात् ॥ विनातीर्थंविनायज्ञंमातापित्रोर्मृतिंविना ॥ योवापयतिलोमानिसपुत्रःपितृघातकइतिसंग्र
हेविरोधोक्तेश्च ॥ मातापित्रोरितिमातृग्रहणंतन्मात्रमरणेमुंडनार्थं ॥ गुरोर्मृतइतिक्षेत्रजदत्तको
दिविषयं ॥ यद्वामंत्रादिगुरुविषयं ॥ यत्तु ॥ कुंभेकर्कटकेचैवकन्यायांकार्मुकेरवौ ॥ रोमखंडंगृह
स्थस्यपितॄन्प्राप्नायत्तइतिसोमंतत्वंवैपननिषेधकंतद्गृहस्थग्रहणाद्यथाब्रह्मचर्यादिकंनास्कंदे
न

॥१३९॥

नेतथा॥ पितृघातक इति वचनं पितृ[illegible]ग्रहणात् जीव[illegible]पितृकमपि न विषयीकरोतीति केचित्॥ अन्ये तु पित्रादि
शब्दस्यापि तद्भावापन्नपितृपितृव्यादिवाचित्वेन जीवत्पि[illegible]कस्यापि पितॄणां स सदि सुरुल्लिखिविशिष्टे साहः॥
अत्र यथाचारं व्यवस्था॥ प्रेतकर्म च सर्वं स्यादिति मा[illegible]स्य सपत्नीव्यतिरेकेणान्यस्य प्रेतकर्म निषि
ध्यते॥ पित्रोः पुत्रेण कर्तव्या पिंडदानोदकक्रियेति कूर्मवचनेन [illegible] पुत्रेषु विद्यमानेषु नान्यं वै कारयेत्स्वधामिति
वाक्यं॥ पुत्रस्य मुख्याधिकारित्वोक्तेः॥ [illegible]सतापितामहस्यामातुः कुलसपिंडता॥ प्रमीतपितृकः पि[illegible]पि
तामहस्यापि वा सुत इति यमेन विशेषोक्तेश्च॥ पुत्रसपिंडताग्रहणा[illegible]प्रेतकर्मेपि पक्ष[illegible]॥ तथा आ
चार्यपित्र्युपाध्यायान्निर्हृत्यापि व्रती व्रतीति याज्ञवल्क्यः॥ यथाव्रत[illegible]पि[illegible]नः पितृ[illegible]कुर्यात्स्त्रि
या नृप॥ उदकक्रियां महाबाहो दौहित्रोपि तथार्हतीति मात्स्यं॥ मातुः पितरमार[illegible]मातामहाः स्मृ
ताः॥ तेषां तु पितृवच्छ्राद्धं कुर्युर्दुहितृसूनव इति[illegible]स्याच्च॥ तथा॥ त्रैव॥ भार्यापिंडं पतिर्दद्याद्भ
र्ता तथैव चेति॥ अपुत्रायां मृतायां तु पतिः कुर्यात्सपिंडतामिति पैठीनसिश्च॥ एवमपुत्रापितृव्य[illegible]रे
पि॥ पितृव्यभ्रातृमातॄणां तथैव च[illegible]स्यासुत[illegible]भ्रातृदुहितृपितृव्ये[illegible]निजातिक[illegible]
नात्र सपत्नी॥ नैतत्प्रयोगेपि[illegible]सक्रियामहतीति॥ [illegible]सूक्तेः पुत्रवत्समेनेति स्नेयमः॥ तथा॥

र्दी

॥१३९॥

पि

सपत्नीपुत्रदौहित्रयोर्भ्रातृपुत्रदौहित्रयोः समवाये सति सपिंडसगोत्रत्वेन प्रबलत्वात्॥ सपत्नीपुत्रो भ्रातृपुत्रश्च सपत्नमातृपितृव्ययोरौर्ध्वदैहिकाधिकारिणौ॥ दौहित्रस्य सपिंडत्वाभावेन दुर्बलत्वात्॥ सर्वासामेकपत्नीनामेका चेत्पुत्रिणी भवेत्॥ सर्वास्तास्तेन पुत्रेण पुत्रिण्यो मनुरब्रवीत्॥ भ्रातॄणामेकजातानामेकश्चेत्पुत्रवान् भवेत्॥ सर्वे ते तेन पुत्रेण पुत्रिणो मनुरब्रवीत्॥ इति मनुना तयोः पुत्रकार्यकारित्वोक्तेः॥ पुत्रेषु विद्यमानेषु नान्यं वै कारयेत्वथा सत्यप्रसंगेणान्यनिषेधाच्च॥ एवमपुत्रस्य पत्नीभ्रातृपुत्रसमवायेपि पत्न्येवौर्ध्वदैहिकाधिकारिणी॥ अपुत्रीपुत्रश्च सत्यां स्नुत्रान सः स्मृतेः॥ भार्यापिंडं पतिर्दद्याद्भर्त्रे भार्या निषेव चेति तां स्वोक्तेश्च॥ न चापि दाहमेव सा कुर्यादन्यं भ्रातृपुत्रः कुर्यादिति प्रागुक्तं॥ एवं [illegible] सपत्नीकनिष्ठभ्रातृसमवायेपि द्रष्टव्यं॥ एवमेवपुत्रासन्निधौ पित्रादिः पितामहोर्ध्वदैहिकेधिकारी स्याद्यूर्ध्वं [illegible] जीवत्सितृकस्य तु साधारण्येन कश्चिदधिकारः॥ तथा च याज्ञवल्क्यः॥ यशीतियद् स्कन्यरेनो॥ सकृत्प्रसिंचेदुदकं नामगोत्रेण वाग्यता इति॥ तदमुदकं सतिलमेव तन्नापि देयं॥ एतदुदकदानस्य तर्पणत्वाभावे न तिलैः कृष्णैश्च तर्पणमिति निषेधाविषयत्वात्॥ इति श्रीमं॰नाग॰ जीवत्सितृकस्य धर्मविशेषनिर्णयः समाप्तः॥ ॥ अथ विभक्ताविभक्तनिर्णयः॥ पश्चिचंद्रे मरीचिः॥ बृहस्पतिः॥ यदा पुत्राः पितुरेकत्र वासिनः॥ सर्वेषां तु मतं कृत्वा ज्येष्ठेनैव तु यत्कृतम्॥

॥१५१॥ हेमाद्रौ कौर्मोक्तेः॥ केचित्तु युगपत्क्रियाप्राप्तौ प्रत्येकं गयाश्राद्धमाहुः॥ विभक्तो वा ऽविभक्तो वा गयायां वै गच्छतः सुतौ॥ नदश्राद्धं पृथक्का
र्यं पितॄणां तृप्तिकारणादिति स्मृत्यंतरादिति॥ काम्यपिदानहोमादौ मिथोनुमत्यैवाधिकारः॥ वृ॰ व्यासाज्जपादौ नां विनापि
स्यात्॥ सांवत्सरिकादावपरार्के पैठीनसिः॥ विभक्तैस्तु पृथक्कार्यं प्रतिसंवत्सरादिकं॥ एकेनैवाविभक्तेषु घत्ते सर्वैस्तु न तत् तमि
ति॥ प्रतिसंवत्सरादिकमित्युक्तेः॥ पूर्वभाविनि श्राद्धान्येकत्रैवेति भयंति॥ तदाह लघुहारीतः॥ सपिंडीकरणं तानि यानि
श्राद्धानि षोडश॥ पृथङ्नैव सुताः कुर्युः पृथग्द्रव्या अपि क्वचिदिति॥ सपिंडीकरणं मासिकोपलक्षणं॥ वत्सरांतसपिंडीकरणा
भिप्रायं वा॥ यत्तु॥ अर्वाक्संवत्सराज्ज्येष्ठः श्राद्धं कुर्यात्समेत्य तु॥ नवश्राद्धानि सर्वाणि सपिंडीकरणं तथा॥ ज्येष्ठेनैव प्रकर्तव्य
माब्दिकं प्रथमं तथेति प्रथमसांवत्सरिकमपि समेत्य कर्तव्यमिति वचनं पठंति तद्वचनं मृग्यं॥ स [illegible] श्राद्धे पिंडदत्वं॥
ज्येष्ठस्यास्यात्रात्यादौ तु कनिष्ठोपि तदनुज्ञया कुर्यात्॥ नस्याप्यधिकारसद्भावात्॥ यदा तु सापत्नभ्रातरस्तदा वै
मात्रे ज्येष्ठेपि सति कनिष्ठ एव स्वमातुर्वार्षिकान्वष्टकादि॥ स्वमातामहश्राद्धं च कुर्यात्॥ मुख्यपुत्रसत्वे मुख्यदौ
हित्रता न स्या॥ मुख्याभावे सपत्नीपुत्रो ज्येष्ठ एव कुर्यात्॥ ज्येष्ठेन जातमात्रेण पुत्री भवति मानवः इति मनुना ज्येष्ठस्ये
व पुत्रकार्यकारित्वोक्तेः॥ तदसत्त्यादावन्योपि॥ एवमविभक्तेष्वपि भ्रातृषु मध्ये ज्येष्ठस्य द्वितीयो विवाहः स्वसुतसंस्का
रो वा कर्तव्यस्तेनोपतिष्ठते तदा स एव वृद्धिश्राद्धं तदंगसहितं कार्यं कुर्यात्॥ नन्मात्रकर्तव्यत्वेनेतरेषां प्राप्त्यभावात्॥
तदभावे सन्निहितक्रमेणान्योपि कुर्यादित्यादि वृद्धिश्राद्धप्रकरण उक्तमेव॥ इति विभक्ताविभक्तनिर्णयः॥ ॥१५१॥

अभिधायविधायैतानि श्राद्धं [illegible] च्यते॥ हरेः रूपाननुप्राप्य श्राद्धशब्दो निरूप-
ष्यते॥ प्रेतं पितरमुद्दिश्य भोज्यं [illegible] मात्मन॥ श्रद्ध[illegible]यते यत्र [illegible] श्राद्धं परिकीर्त्ति-
तमिति मरीच्युक्तत्वात् श्रद्धा[illegible] श्रद्धार्चादि ति सूत्रेण णप्रत्यये कृते श्राद्धमि-
ति सिध्यति। तच्चानेकवाचकं॥ होमश्च पिंडदानं च तथा ब्राह्मणतर्पणं॥ श्राद्धश-
ब्दाभिधेयं स्यादन्यदप्युपाचरति स्य ति रत्नाव[illegible]रो॥ केचिद्ध[illegible] रिपतामिसयाकुः॥
यजुषां पिंडदानं तु बह्वृचां द्विजतर्पणं॥ श्राद्धशब्दाभिधेयं स्यादुभयं सामवेदिना-
मिति स्मृतिसंग्रहोक्तेरिति [illegible]चार्येप्येतमाह॥ अथ श्राद्धप्रशंसा॥ श्राद्धा-
त्परतरं नास्ति श्रेयस्करमुदाहृतं॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्राद्धं कुर्याद्विचक्षण इति
मनरुक्तं॥ अरोगः प्रकृतिस्थश्च चिरायुः पुत्रपौत्रवान्॥ अर्थ[illegible]नेर्थभोजी च श्राद्ध

जित:॥ [illegible]श्चानिरुद्धोवितय:पिंड॥नेर्तपनेखुधे:॥श्राद्धं कर्तुं [illegible] धं श्राक्यंविनातेष्ठवते
जसा॥अनिरुद्ध:स्वयंदेव:प्रद्युम्नश्चपितास्मृत:॥संकर्षणस्तज्जनकोवासुदेवस्त
तपिता॥मोक्षधर्मे:पि॥पितापितामहश्चैवतथैवप्रपितामह:॥अहमेवात्रविज्ञे
यास्त्रिषुपिंडेषुसंस्थित:॥नास्तिमत्तोधिक:कश्चित्कोवाभ्यर्च्योमियातथा॥को
याममपितालोके[illegible]मेनपितामह:॥प्रपितामहश्चभूतानामहमेवात्रकारणमि
ति॥श्राद्धाकरणेदोष:ब्राह्मपुराणे॥नसंतिपितरश्चेतिकृत्वामनसियोनर:॥
श्राद्धंनकुरुतेजाड्यात्तस्यरक्तंपिबंतिते॥कौर्म्येपि॥अमावास्यादिनेप्राप्ते[illegible]गृह
द्वारंसमाश्रिता:॥वायुभूता:प्रपश्यंति[illegible]श्राद्धंवैपितरोनृणां॥यावदस्तमयंभानो:
क्षुत्पिपासासमाकुला:॥ततश्चास्तंगतेभानौनिराशादु:खसंयुता:॥नि:श्वस्य
सुचिरंयांतिगर्हयंत:[illegible]वंशजं॥जलेनापि[illegible]श्राद्धंशाकेनापिकरोतिय:॥अमायां

पितरस्तस्यतृप्ताःपंद्याप्रयंतिच॥तथा॥कन्यागतेसवितरियान्यहानितुषोडश॥तत्रश्रा
द्धमकुर्वाणोनरकंयातिदारुणंमनुरादि॥शाकेनापिनापरपक्षमतिक्रामेदितिकात्याय
नः॥ ॥अथश्राद्धभेदाः॥विश्वामित्रः॥नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंवृद्धिश्राद्धंसपिंडनं॥पार्व
णंचेतिविज्ञेयंगोष्ठंशुध्यर्थमष्टमं॥कर्मांगं॥नवमंप्रोक्तंदैविकंदशमंस्मृतं॥यात्रास्वे
कादशंज्ञेयंपुष्ट्यर्थंद्वादशंस्मृतमिति॥लक्षणान्येषांनिर्विष्टो॥अहन्यहनियच्छ्राद्धंतन्नि
त्यमितिकीर्तितं॥वैश्वदेवविहीनंतदशक्तावुदकेनतु॥एकोद्दिष्टंतुयच्छ्राद्धंतन्नैमित्तिकमुच्य न
ते॥तदप्यदैवंकर्त्तव्यमयुग्मानाशयेद्विजान्॥कामायविहितंकाम्यमभिप्रेतार्थसि
द्धये॥पार्वणेनविधानेनतत्कर्तव्यंखगाधिप॥वृद्धौयत्क्रियतेश्राद्धंवृद्धिश्राद्धंतदुच्यते॥
सर्वंप्रदक्षिणंकार्यंपूर्वाह्णेतूपवीतिना॥गंधोदकतिलैर्युक्तंकुर्यात्पात्रचतुष्टयं॥अर्घ्य
र्थंपितृपात्रेषुप्रेतपात्रंप्रसेचयेत्॥येसमानाइतिद्वाभ्यामेतज्ज्ञेयंसपिंडनं॥नित्येनतुल्यं

शेवंस्यादेकोद्दिष्टंस्त्रियाजपि॥ आमावास्यांयत्क्रियतेतत्पार्वणमितिस्मृतं॥ क्रियतेनापर्व
णियत्तत्पार्वणमितिस्थितिः॥ गोष्ठ्यायक्रियतेश्राद्धंतदुच्यते॥ बहूनांविदुषां[illegible]संपत्सुखा
र्थंपितृतृप्तये॥ क्रियतेशुद्धयेयत्तुब्राह्मणानांतुभोजनं॥ शुद्ध्यर्थमितितत्प्रोक्तंवैनते
ने४ यमनीषिभिः॥ निषेककालेसोमेचसीमंतोन्नयनेतथा॥ ज्ञेयंपुंसवनेचैवश्राद्धंकर्मा
गमेवच॥ देवानुद्दिश्ययच्छ्राद्धंतद्दैविकमुदाहृतं॥ हविष्येणविशुद्धेनसप्तम्यादिषुयत्न
तः॥ गच्छन्देशांतरंयच्चश्राद्धंकुर्यात्तुसर्पिषा॥ यात्रार्थमितितत्प्रोक्तंप्रवेशेचनसंशयः॥
न शारीरोपचेयश्राद्धमर्थोपियएववा॥ पुण्यर्थमेतद्विज्ञेयमौपचायिकमुच्यतइति॥ वृ न
द्धिःपुत्रजन्मविवाहादिः॥ नित्येनावर्त्यकेनैकोद्दिष्टेनपार्वणेनचत्तुल्यंशेषमंगजातं
स्या॥ सपिंडीकरणस्योभयात्मकत्वात्सपार्वणत्वेपिपार्वणेनैकोद्दिष्टत्वात् एकोद्दिष्टंसपिं
डीकरणमेवोक्तं॥ प्रसंगात्स्त्रीसंबंधेन॥ पिंडान्वयात्मकस्यैकदेशेननिर्देशःकृतइतिनित्ये
न॥ तुल्यमित्यस्यार्थोज्ञेयः॥ क्रि[illegible]चापर्वणीसत्रपर्वशब्दःसंक्रांत्यादिपरः॥ तथाचे

२।ह्वसिषः॥ प्रतिपर्वनवैधेस्मा॥ऽव्यतीपार्वणर्वणलुतदिति॥ ॥अथ षण्णवति श्राद्धा
निसाँनहे॥ अमामनुयुगक्रांतिधृतिपातमहालयः॥ अन्वष्टक्ये श्चतिथयः षणवत्युप्र
कीर्तिताइति॥ अन्यत्रापि॥ मन्वादिश्चयुगादिश्च अमासंक्रांततिवैधृता॥ पक्षेश्रा श्रा
स्मृतः। द्राष्टकापाता श्राद्धषण्णवतिः॥ अस्यार्थः॥ मन्वादयश्चतुर्दशज्ञेयः॥१४॥ तथा च माहात्म्ये॥
अश्वियुक्शुक्लनवमी कार्तिकेद्वादशी तथा॥ तृतीयाचैत्रमासस्य तथा भाद्रपदस्य
वार्द्ध चा॥ फाल्गुनस्यचनौस्या पुष्यस्यैकादशीसिता॥ आषाढस्यापि दशमी माघमास
स्यसप्तमी॥ श्रावणस्याष्टमी कृष्णा तथाषाढी च पूर्णिमा॥ कार्तिकी फाल्गुनी चैत्री
ज्येष्ठी पंचदशी सिता॥ मन्वंतरादयश्चैता दत्तस्याक्षय्यकारकाइति॥ यत्रकृष्णेतिनिर्दे
स्येतत्रसैवान्यथासितेतिज्ञेयं॥ युगादयश्चतस्रो॥४ विष्णुपुराणे॥ वैशाखमासस्य
तु या तृतीया नवम्यसौ कार्तिकशुक्लपक्षे नभस्यमासस्य तमिस्रपक्षे त्रयोदशी पंच
दशी च माघे॥ पंचदशपञ्चामावास्या॥ दे शुक्लेह तथा ह्रस्व इति नारदीयोक्तः॥ अमाः सं

कास्स श्वदादन्नाप्रसिद्धाः ॥२॥ वर्षमध्ये वेदद्वा तैसस्य योदत्रानेवंति ॥१३॥ पक्षश्राद्धतिथयः
षोडश १६ पूर्वेद्युरष्टका अष्टका अन्वष्टका अप्यष्टका द्वादश १२ हेमंतशिशिरयोश्चतुर्णा
मपरपक्षमाणामष्टमीष्वष्टकाः पूर्वेद्युरष्टका अन्वष्टकाश्चेति गोभिलोक्तेः ॥ व्यतीपा
ताश्चत्रयोदशैव १३ ॥ एवंमिलित्वा षण्णवतिः ॥ नेयंपरिसंख्या ॥ कृतुगणनामात्रं ॥ पितृ
मात्राब्दिकादि श्राद्धकालांतरे तो ॥ एषांकालनिर्णयस्तत्तायस्तावकेलेयः ॥ कालांतर
मुक्तंब्राह्मे ॥ आब्दिकंचजगच्छायाग्रहणंचंद्रसूर्ययोः ॥ श्राद्धंप्रतिरुचिश्चैव विशिष्ट
ब्राह्मणागमे ॥ श्राद्धकाला इमे प्रोक्ता दातुरक्षय्यकारकाः ॥ कृत्ते आश्विन्यां आप्नुयात्प
श्वान्नरण्यामायुरुत्तमं ॥ इतिवा [illegible] न्यरस श्राद्धह्यलमवाप्नुयादिति न तत्र श्रा
द्धफलमुक्तं ॥ मनुस्मृतौ ॥ कुर्वन्प्रतिपदि श्राद्धंसुरूपांल्लभतेसुतान् ॥ कन्यकांतु द्वितीया
यामिस्यादितिथिफलंशंख ॥ यद्वैधृतिर्व्यतीपातो भानुनारस्सचैव च ॥ यमकंनाम
तत्प्रोक्तं तत्र श्राद्धमक्षय्यमिष्यते ॥ इदं सर्वकामं श्राद्धपरं ॥ ॥ अथ कालांतरः ॥ त

त्रोंरव॥ पितुःपुत्रेणकर्त्तव्यापिंडदानोदकक्रिया॥ पुत्राभावेतुपत्नीस्यात्पत्न्यभावेतुसो
दरः॥ विष्णुपुराणे॥ पुत्रःपौत्रःप्रपौत्रोवाभ्रातावाभ्रातृसंततिः॥ सपिंडसंततिर्वापिक्रि
यायैनृपजायते॥ तेषामभावेसर्वेषांसमानोदकसंततिः॥ मातृपक्षस्यपिंडेनसंब
द्धायेजलेनवा॥ कुलद्वयेपिचोच्छिन्नेस्त्रीभिःकार्याःक्रियानृप॥ स्त्रीभिरितिनार्या
व्यतिरिक्तविषयं॥ पत्न्यभावेतुसोदरइतिविशेषोक्तेः॥ नार्याःपिंडपातेदायादश्चैभार्यैत
थैवच॥ श्वश्रूश्वादेस्तुस्नुषाचैवतदभावेतुसोदरइतिशंखोक्तेःश्चा॥ पुत्राश्चद्वादशवि
धाः॥ तथाहिवल्क्यः॥ औरसोधर्मपत्नीजततसमपुत्रिकासुतः॥ क्षेत्रजःक्षेत्रजात
स्तसगोत्रेणेतरेणवा॥ गृहेप्रछन्नउत्पन्नौगूढजस्तुसुतःस्मृतः॥ कानीनःकन्यका
जातोमातामहेसुतोमतः॥ अक्षतायांक्षतायांवाजातःपौनर्भवःस्मृतः॥ दद्यान्मा
तापितावायंसपुत्रोदत्तकोभवेत॥ क्रीतस्ताभ्यांविक्रीतःकृत्रिमःस्यात्स्वयंकृ

तः॥दत्तामातुस्वयंदत्तोगर्भेविन्नःसहोढजः॥उत्सृष्टेगृह्यतेयस्तुसोपविद्धोभवेत्सुतः॥
पिंडदोंशहरश्चैषांपूर्वाभावेपरःपरइति॥दत्तव्यतिरिक्ताः॥एतेपुत्रप्रतिनिधयोयु
गांतरेकार्याः॥कलौतु दत्तौरसावेव॥दत्तौरसेतरेषांतुपुत्रत्वेनपरिग्रहइतिहेमा
द्रौकलिवर्ज्यप्रकरणेनिषिधश्चात्॥यद्यप्यत्रपिंडदोंशहरश्चैषांपूर्वाभावेपरःपर
इत्युक्तेरौरसाभावेकलावपिदत्तकप्राप्तिस्तथाप्यौरसाभावेपौत्रस्तदभावेद
त्तकादेकादयइतिज्ञायते।पुत्रःपौत्रश्चतत्पुत्रःपुत्रिकापुत्रएववा॥पत्नीभ्राता
चतज्जश्चपितामाताचास्नुषातथा॥भगिनीभागिनेयश्चसपिंडःसोदकस्तथा॥
असंनिधानेपूर्वेषामुत्तरेपिंडदाःस्मृताः॥इतिक्रमपरेस्मृतिसंग्रहवचनेप्रपौ
त्रानंतरंपुत्रिकापुत्रोक्त्यातत्समस्यदत्तकस्यापितत्स्थानीयत्वप्राप्तेः॥यत्तुबृ
हस्पतिना॥पौत्रश्चपुत्रिकापुत्रःस्वर्गप्राप्तिकरावुभौ॥रिक्थेचपिंडदानेचसमौ

नौपरिकार्तिताविति पुत्रिकापुत्रस्यपौत्रसाम्यमुक्तं ॥ याज्ञवल्क्येनतु ॥ औरसोधर्मप
त्नीजस्तत्समः पुत्रिकासुतइतितस्यौरसपुत्रसाम्यमुक्तं ॥ तथापिलोकेराज्ञसमोम
त्रीस्यादौकिंचिन्न्यूनेस्सनशब्दप्रयोगादर्शनान्मुख्यामुख्ययोः ॥ साम्यायोगाच्च
स्तत्सर्वंतत्समेचिकल्प्यार्थमिति ॥ पृथ्वीचंद्रोदयेमदनरत्नेकालादर्शादयोप्ये
वमेवाहुः ॥ मदनपारिजातेप्येवं ॥ अत्रकेचित् ॥ पुत्रेषुविद्यमानेषुनान्यंवैकारये
त्स्वधामितिसुमन्तूक्तौ ॥ पितामहःपितुःपश्चात्संचयंयदिगच्छति ॥ पौत्रेपौकादशा
हादिकर्तव्यंश्राद्धंषोडशामिसुमन्तुनानैवसौपौत्रेणकर्तव्यंपुत्रवांश्चेत्पितामहइतिछ
वि न्दोगपरिशिष्टेचपुत्रशब्दस्यद्वादशविधपुत्रपरत्वात्सर्वाभावेपरःपरइत्यस्याने
न्यपरत्वाच्चदत्तकाद्यभावेपौत्रादीनामधिकारोवगम्यतइत्याहुः ॥ अतएवनिषे
धौरूपानितपौः[illegible]सस्येप्यनुपनीतपुत्रस्यैवाधिकारोलोकेदृश्यते ॥ श्राद्धंकुर्यादव
श्राद्ध

॥१४७॥ स्यंतु प्रमीतपितृको द्विजः॥ अंतरस्य [illegible] तस्तो त्वाप्य कुं [illegible] दीति स्मृत्यंतरं॥ क्रियो
देनुपनीतोपि श्रौमिके॥ हेयः स्मृतः॥ पितृयज्ञा [illegible] निपाणौ [illegible] याद्धृतेण रे [illegible] यइतिव
द्भमनुक्तेः॥ अनुपतो पि कुर्वीत मंत्रवर्जं पैतृमेधिकमिति कौर्मोऽजिज्ञस्तु ते [illegible] श्चोपाति
मात्रेण संस्कुर्यादृणमोचनात्॥ पितृर्नादिद्विजो बालस्तमेधेन कर्मणे [illegible]॥ समो नि
श्चेसन्त्यप्येवमेवानु॥ तत्तेन दुपैरालं॥ पुत्रः पौत्र इति द्वैतं वच [illegible]॥ प्रत्नस्तं
स्फुरतपौत्र सचेप्यनुपनी॥ पुत्रस्यैवाधिकार इति तद्वयो र स्रमात्रावषयं॥ पि
रनुपनीतोपि विदध्यादौ [illegible] स्मृत॥ और्ध्वदेहिकमन्येतु संस्कृत॥ श्राद्धकारि
णइतिहेमाद्रौ स्कांदोक्तेः॥ [illegible] म [illegible] य [illegible]॥ औरसः पुत्रोधिकारी॥ त
त दभावे पौत्रः॥ सोदभावे पौत्रः॥ स्तदभा [illegible] कानि [illegible] द्धादशापु वा॥ तदभावे नर्तुः पत्नी।
पत्न्याश्च भर्ता यदि सा [illegible] तदायो सएवकुर्यात्॥ विदध्यादौरसः पुत्रोऽ ॥१४७॥
नन्या और्द्ध्वदेहिकं॥ तद [illegible] जः क्षेत्रजो वा॥ स्यास्तथा [illegible] तेषामभावे तु पतिः स्त्री

८

दनावेसपिंडका इतिकात्यायनेनोक्तेः॥ पितृपत्न्यः सर्वामातर इति सुमंतूक्तेः श्च॥ अपरार्केप्ये
वमेवोक्तं॥ यच्चकात्यायनेन न नार्यायाः पतिर्दद्यादपुत्रया अपि कचित्॥ पिंडं चोदकं
दानं चेति॥ यच्च सर्वाभावे स्त्रियः कुर्युः स्वभर्तृणाममंत्रकमिति चोक्तं तदासुरादिविवा
होढस्त्रीविषयं॥ अन्यथा नार्या पिंडं पतिर्दद्याद्भर्त्रे नार्या तथैव चेति शंखस्य वचनं
मै निर्विषयं स्यात्॥ धर्म्यैर्विवाहैरूढया सा पत्नी परिकीर्तिता॥ क्रयक्रीता तु या नारी
न सा पत्न्यभिधीयते॥ न सा दैवे न वा पित्र्ये दासीं तां मुनयो विदुरिति भाष्ये बौधायनशा
तातपोक्तेः॥ यदत्र श्राद्धरत्नाकरे॥ अपुत्रस्य च या पुत्री सापि पिंडं प्रदापयेत्॥ तस्य
पिंडद्वयं कं वा एककाले नैव निक्षिपेदिति जाबालोक्तं॥ भर्तुर्धनहरा पत्नी तां विना दु
हिता स्मृतेति बृहस्पतिवचनं लद्धात्व्याघनाबाविषयं॥ विभक्तमृते विषयं वा ज्ञेयं॥
पत्न्याभावे त्वऽविभक्तस्य सोदरः॥ पत्न्यभावे तु सोदर इति पूर्वोक्तशंखोक्तेः॥ विभक्तस्य
दुहिता॥ धनोहाबिरिक्थेन ह्रवेत्के जाबालस्मृतेः॥ तत्राप्यनूढान्तेढसमवायऽढैव॥

दुहितापुत्रवत्कुर्यान्मातापि ग्रासस्कसंस्हतं॥ आशौचमुदकं पिंडमेकोद्दिष्टं सदाचरेदिति न
रघाजोक्तेः॥ तदभावे दौहित्र। धनहा भिरि[illegible]॥ मातापित्रोरुपाध्यायाचार्ययोरौर्ध्वदै
हिकं॥ कुर्वन्मातामहस्यापि व्रतीन भ्रश्यते व्रतादिति वृद्धमनूक्तेः॥ इदमपि धनहा
रिचेस्यात्॥ श्राद्धं मातामहानां तु अवश्यं धनहारिणा। दौहित्रेणार्थनिष्कृत्यै कर्त
व्यं सर्वमुत्तरमिति स्कांदात्॥ पौत्रि[illegible]भ्रातृव्ययोः समंवा। [illegible] दौहित्रे॥ अ
विभक्तस्य भ्रातृव्य॥ भ्रातृव्ययोः समवाये निष्क्रे कृतेवा [illegible] श्चेत्सहपुत्र इति
केचित्॥ अपरे तु भ्रातुर्वा तस्य पुत्रे पुत्रि[illegible]न विद्यते॥ तस्य भ्राता तु पुत्र श्च
क्रेपस्य नास्ति सहोदर इति शालीना॥ [illegible] नैव कुर्यात्तु तस्य तु॥ ना
नुजस्य तथाग्रज इति तु सतोस्यैक[illegible] ज्येष्ठभ्रातुः सहो विषयं॥ पच्छ [illegible] णात्मे कनी
तानामेकश्चेत्पुत्रवान्भवेत्॥ स[illegible]स्तास्तेन पुत्रिणो मनुब्रवीदिति मनुवचनात्॥ तद

हे

पिसोदराभावविषयं ॥ जातुजो ह्यं द्रौ वापि चा[illegible]ल्लुः ॥ कुर्वीतिसंस्क्रियां ॥ ततस्तसोदरस्त
क्रमेणतनयेस्तयोरितिमाधवरत्ने कात्यायनोक्तेः ॥ सोदरसुतासोदरसमवायेसोदर
सुतएवाधिकारी ॥ पुत्रः कुर्यात्पि[illegible] पत्नीचतदभावे [illegible] ॥ धनहार्यथ [illegible]स्त
तोभ्राताचतत्सुतः ॥ भ्रात्रोः सहोदरभ्राताकुर्यात् [illegible]हो [illegible]तत्सुतः ॥ ततस्वसोदरोभ्रा
तातदभावेचतत्सुतइतितत्रैवस्मृतिसंग्रहोक्तेः ॥ स्मृतिचंद्रिकायां [illegible]तातपः ॥
मातुलोभागिनेयस्यस्वस्रीयोमातुलस्यच ॥ श्वशुरस्यगुरोश्चैवसख्युर्मातामह
स्यच ॥ एतेषांचैवभार्याणांस्वसुर्मातुःपितुस्तथा ॥ श्राद्धमेषांतुकर्तव्यं[illegible]दि
क्रमेणचेति ॥ इदमपिपुत्राद्यभावेपि[illegible] ॥ पुत्रेषुविद्यमानेषुनान्यंवैकारयेत्स्व
धामितिस्मृतेः ॥ श्राद्धविवेकेब्राह्मे ॥ दत्तानांचाप्यदत्तानांकन्यानांकुरुतेपिता ॥ चतुर्थे
हनितासांतेषांकुर्वीरसुतमाहिता ॥ दत्तावादत्त[illegible] ॥ मातामहानांदौहित्रः कुर्वन्नहनिचाप

पु

॥१४९॥ रि॥तेपितेषांप्रकुर्वीरन्द्विजायेहनिसर्वदा॥जामातुःश्वशुरःकुर्यात्तस्यापिसुसंयतः॥मित्राणां सो॰ २
तदपत्यानांश्रोत्रियाणांगुरोस्तथा॥भागिनेयसुतानांचसर्वेषांचपरेहनि॥राज्ञोऽसति
सपिंडेतुनिरपत्येपुरोहितः॥मंत्रीवातदशौचंतुराचीर्णंकरोतिसइति॥अत्रचतुर्थी
त्वादिश्राद्धविधानमास्थिसंचयनपरं॥इदमापिपुत्राद्यभावेवेदितव्यं॥तथाहिकाला
दर्शकारः॥दाहादिमंत्रवर्जितोविदध्यादौरसःसुतः॥तदभावेतुपौत्रस्यश्चप्रपौत्रःपु
त्रिकासुतः॥दौहित्रोधनहारीचभ्राताततसुतएवच॥पितामातास्नुषाचैवस्वसातत्सु
तएवच॥सपिंडःसोदकोमातुःसपिंडश्चसहोदकः॥स्त्रीचशिष्यांतिगाचार्यजामाता
चस्वसापिच॥असन्नबंधोरिक्थेनकारयेदवनीपतिरिति॥धनहारीतिसर्वत्रसंबध्य
ते॥मलमेतन्मषुणांद्रविणंयत्प्रकीर्तितं॥ऋषिभिःस्तस्यनिर्दिष्टानिष्कृतिः॥पावनी
परा॥औरदेहपतनात्तस्यकुर्यात्पिंडोदकक्रियां॥इतिमदनरत्नेस्कांदोक्तेः॥अपिचा॥द ॥१४९॥
त्तकस्तुदेहजनकस्यापुत्रा[illegible]तावेश्राद्धाधिकारीपरगोत्रेरिक्थेजनयितुर्नभजेत्कृत्रिमः

सुतः ॥ गोत्रे [illegible] स्यात् ॥ [illegible] डोव्यपोलिदत्तः स्यपोतिमन्तकं ॥ इदं जनकस्य पुत्रादि सद्भाव विषयं ॥
अथ येदत्तग्नितहरात्रिका ॥ सु ॥ पर पत्नि [illegible] मानर्षियाजात्तो च्छाह्यामुष्यायण मनंतिय था मैत्रांग
मैत्रिराणांयानि चोक्त्या न्येवं समुसते ॥ नितु [illegible] लानि मनः ॥ तासां दिनाद्वयोः प्रवरान्तु कीर्तयेत् ॥ अ
यय घपंस्यासु नापोस्वपत्नं न स्यादत्तकादये ॥ रिक्थं हरेयुः पिंडं चैत्य स्विपुत्रः पितु यं धु
नयोर्नस्याद्दुगोत्र्यांमिनदत्तोरैकास्मिनु घा [illegible] धुधि येकापिंड धावंनु का [illegible] हारिक्त्वं
चोस्यादयितारं चान्तलीयात् उष्णादित्वात् सायन प [illegible] राध्यायो सौः ॥ यत्यं तः पितृव [illegible]
स्युस्तावद्धि दत्तकादयः ॥ प्रितायो ॥ नायो [illegible] पकीयैः पितृभिः सह ॥ द्वाभ्यां सह यत
सुत्राः ॥ पौत्रस्यैकेन तत्समं ॥ चत [illegible] पुत्र [illegible] दत्तस्मोदेषा [illegible] षं ॥ साधारणे तु काले तु वि
शेषोनास्ति वर्गिणामिति हेमाद्रौ का [illegible] जि [illegible] तु [illegible] ॥ अस्यार्थमाह हेमाद्रिः ॥ दत्तकादयो
जनकपालकयोः कुले प्रेतानां स्ववर्गीयैः सपिंडनं कुर्युः ॥ दत्तकादीनां पुत्रास्तु दत्तकादीनां
द्वाभ्यां पितृभ्यां जनक पोष [illegible] दिपौत्रस्तत्र पितरं दत्तकेन संयो

॥१५०॥ ज्यएकेनपितामहेनतज्जनकेनचसपिंड्येयुः॥चतुर्थोपालककुलस्यएव॥तेषांप्रपौत्रस्तुदत्तकस्यप्र पि
पितामहस्यपालककुलस्यचतुर्थपर्यंयोजपन्नेवा॥छंदेइष्टा॥तथादर्शमहालयादौद्वयोःपित्रोः
पितामहयोश्चश्राद्धंदेयंननियमेन॥तत्रद्वयोर्द्वयोर्द्वौपिंडौदद्यादेकंवाद्वयोर्नामिनीसमुच्चार्येति॥
गोत्रंतुद्वयोःपालकस्यैवोच्चार्यं॥विवाहादौत्तुनयोरितिविवेचनीयं॥जारजानांविशेषमाहपरा
कैनारदः॥जायंतेयानिपुत्रायानैकेनबहुभिस्तथा॥अस्वियप्राजस्तेसर्वेबीजिनामेवतेसुताः॥
दद्युस्तेबीजिनेपिंडंमाताचेच्छुल्कोपेतोहृता॥अशुल्कोपहृतायांतुपिंडदावोढुरेवते॥इतिकिं
चा॥स्त्रीकृतकेश्राद्धेत्रैवर्णिकस्त्रियःसंकल्पमात्रंस्वयंपंचसैवैदिकमंत्रयुक्तंसर्वंब्राह्मणद्वा
राकारयेयुरितिप्रयोगपारिजातेविशेषोनिहितः॥यज्ञेषुमंत्रवत्पत्नीकर्मकुर्याद्यथान्नृप॥
तथैवौर्ध्वदैहिकंकर्मकुर्यात्साधर्मसंस्कृतेतिमदनरत्नेस्कांदोक्तिश्च॥शूद्रकर्तृकेतुअयु
मेवविधिःप्रोक्ताःशूद्राणांमंत्रवर्जितः॥अमंत्रस्यतुशूद्रस्यविप्रोमंत्रेणगृह्यइतिब्राह्मवचने
न॥नाध्येतव्यमिदंशास्त्रंवृषलस्यतुसंनिधावितिकूर्मपुराणेन॥अध्येतव्यंब्राह्मणेनवैश्येन

॥१५०॥

क्षत्रियेन च॥ श्रोतव्यमेव शूद्रेण नाध्येतव्यं कदाचनेति विप्रवचनेन च सर्वंकर्म शूद्रेणामंत्र
कं कार्यमिति संनिधौ तदानीं ब्राह्मणेन पौराणमंत्रोऽध्येतव्यो न तु वैदिक इति विशेषः॥ किंचि
त्॥ न हि वेदेष्वधीकारः कश्चिच्छूद्रस्य विद्यते॥ पुराणेष्वधिकारो मे दर्शितो ब्राह्मणैरिति पा
द्मोक्तेः॥ पौराणमंत्रपाठेप्याधिकारोस्ति॥ नाध्येतव्यमिदमिति कौर्म्यं तु स्तुतिपरं अन्यथा
श्रणेप्याधिकारो न स्यादि साधुः॥ स्त्रिया अप्येवं॥ समानन्यायात्॥ यस्य सर्वथा द्रव्याभि
कं नास्ति तस्यापि कार्यं धर्मार्थं॥ शातातपीये॥ प्रीत्या श्राद्धं तु कर्तव्यं सर्वेषां वर्णलिंगि
नां॥ एवं कुर्वन्नरः सम्यङ्महतीं श्रियमाप्नुयात्॥ संग्रहेपि॥ पुत्रः पौत्रश्च तत्पुत्रः पुत्रि
कापुत्र एव च॥ पत्नी भ्राता च तज्जश्च पिता माता स्नुषा तथा॥ भागिनी भागिनेयश्च
पिंडदः सोदकस्तथा॥ असन्निधाने सर्वेषामुत्तरः पिंडदः स्मृतः॥ पूर्वाभावे सर्वाभावे तु [illegible] नृप ३९
तिः कारयेत्तस्य रिक्थतः॥ तदन्नावेस्यप्रायेन धर्मार्थमपि कारयेत्॥ तज्जातीयेन वै सम्पा
द्याः सकलाः क्रियाः॥ सर्वेषामेव वर्णानां बांधवो नृपतिर्यत इति॥ स्कांदे॥ पित्रोरनुपनीतो

विपेदध्यादौरसः॥ सुतः॥ और्द्ध्वदेहिकमप्येषु सर्वतः श्राद्धकारिण इति॥ मनुरपि॥ नह्य
स्मिन्युज्यते कर्म किंचिदामौंजिबंधनात्॥ नाभिव्याहारयेद्ब्रह्म स्वधानिनयनादृते इ
ति॥ स्वधानिनयनं श्राद्धं॥ सोपि हृतचूडश्चेत्तदाधिकारी॥ अनुपेतोपि कुर्वीत मंत्रवत्पैतृ
मेधिकं॥ यद्यसौ हृतचूडः स्याद्यदि वा स्याद्द्विवत्सर इति॥ अन्योत्र विशेषः स्तबकादौ
द्रष्टव्यः॥ अथ श्राद्धदेशः॥ स्कांदे॥ दक्षिणासं प्रवणे देशे तीर्थादौ चागृहेपि वा॥ सुसं
स्कारादिसंयुक्ते श्राद्धं कुर्यात्प्रयत्नतः॥ स्वभूमौ च न दातारे [illegible] दूषितो॥ स्थले २
षु गिरिपृष्ठेषु सरःस्वायतनेषु च॥ गोष्ठेषु च विविक्तेषु तुष्यंति पितरः सदा॥ तुलसीका
ननच्छायायां यत्र यत्र भवेद्द्विज॥ तत्र श्राद्धं प्रदातव्यं पितॄणां तृप्तिहेतवे॥ तुलसीबीजनि
करः प्रपते यत्र नारद॥ पिंडदानं कृतं तत्र पितॄणामक्षयं भवेत्॥ शालग्रामसमीपे तु
गंगातीरे विशेषत इति॥ तीर्थं च पिसेवितं सलिलाश्रमादि॥ संस्काराः केशलुपो

भारामे व्यासिद्धः मति [illegible] हि [illegible] तैर्वनपारस [illegible] तोयस्थिता
प्रवणान्नावे पितृयज्ञं नत्वसिद्धये प्र[illegible] दक्षिणाप्रवणं स कुर्वीत ॥ स्वभूमौ स्त्राद्धे ॥ त
दैः ॥ अस्वत्रिमः प्रदेशः स्थली ॥ [illegible] अधो [illegible] प्रदेशः ॥ [illegible] ॥ संक्रमिहतं किं ज्ञ सर्की
र्णा निष्कांषितं ॥ पिपीलिकादि जुष्टं च दुष्टत्याक्तादिभिस्तथा ॥ अश्वरोष्ट्रादि जुष्टं च परकीयं च भू
त्रिमांदि शल्यं निष्ठशब्दं च वर्जयेत् श्राद्धकर्मणी निः ॥ परकीयं परगृहं तगृहं लोष्ठादि ॥ नतु गिरि
रिदरण्यतीर्थादि ॥ त[illegible]केशादाः ॥ त[illegible]चर्व [illegible]तुशान्ति ॥ परकीयेगृहे यस्तं स्वामिन्त्रिंस्त
र्पयेज्जडः ॥ तद्भूमिस्वामिनस्तस्य हरंति पितरो बलात् ॥ अग्रभागं ततस्तेभ्यो दद्यान्मूल्यं च जीवतः ॥
स्कंदे ॥ त्रिशंकोर्वर्जयेद्देशं यावद्द्वादश योजनं [illegible]ण महानद्याः दक्षिणेन तु कीकटात् ॥ देशास्त्रै
शंकवो नाम श्राद्धकर्मणि गर्हितः इति ॥ काम्य देशानाह शंखः ॥ वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे भृगुतुंगे
हिमालये ॥ नर्मदावाकुदातीरे सर्वमातं प्रभु[illegible] ॥ गंगाद्वारे प्रयागे च गयाशीर्षस्थलं च ये ॥ गया
शीर्षप्रमाणं वायुपुराणोक्तं ॥ पंचक्रोशं गयाक्षेत्रं क्रोशमेकं गयाशिरः ॥ महानद्याः पश्चिमेन
यावद्गृध्रेश्वरो गिरिः ॥ [illegible] यावद्दक्षिणमानसं ॥ एतद्गयाशिरो नाम त्रिषु लोकेषु पु

॥१५२॥ कैं विश्रुतं ॥ शमीपत्रप्रमाणेन पिंडं दद्याद्गयाशिरे ॥ उद्धरेत्सप्त गोत्राणि कुलमेकोत्तरं
शतमिति ॥ सप्त गोत्राणि तु ॥ पिता माता च भार्या च भगिनि दुहिता तथा ॥ पितृमातृ
ष्वसा चैव सप्त गोत्राणि वै विदुः ॥ अत्र मातृगोत्रं ममातामहगोत्रं ॥ भार्यागोत्रं नाम श्वा
शुर्यं ॥ अन्यत्स्पष्टं ॥ एषां चैव गोत्राणामेकोत्तरशतत्वं यथाक्रमेण ज्ञेयं ॥ तथाहि ॥ तत्र
८ विंशतिर्नव पाद्वौ शीकादशा दश ॥ आष्टाविंशतिच गोत्राणि कुलमेकोत्तरं शतमिति ॥ पितृ
गोत्रे तत्वानि चतुर्विंशतिः ॥ गोत्रशब्देनात्र तस्याः पुरुषा लक्ष्यंते ते च द्वादश परे तावं
त एवापरे ॥ एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं ॥ नृपाः षोडश ॥ भारते षोडशराजकीये तथा दर्शनात् ॥
अथ श्राद्धार्हब्राह्मणो च्यते ॥ तत्राश्वलायनः ॥ आचार्यो श्रोत्रियश्रेष्ठः श्रोत्रियाद्गुण
एव च ॥ भ्रूणाद्दशांतगश्चापि तस्माच्चैवाग्निमान्द्विज इति ॥ एषां लक्षणमपि तत्रै
वोक्तं ॥ वेदैकदेशपाठज्ञः सदाचारपरः सदा ॥ सत्याचार्य इति ज्ञेयः सपत्लवः प्रदस्य
ते ॥ शाखैका सकला यस्मिन्निःसंदिग्धा प्रतिष्ठिता ॥ स श्रोत्रियः स्वकर्माणि कुर्वाणः

॥१५२॥

लुचिरात्मवान्॥विदमेकंतगदंगाजिनिरिवहंवेत्तियोद्विजः॥सभ्रूणइतिविज्ञेयःस्वकर्मनि
रतःसदा॥सांगांश्चतुरोवेदांस्तदर्थानोदलांश्चयः॥जानातीहस्वकर्मस्थःसप्रोक्तोवेदपा
रगः॥अपिस्वशाखामेकांवासकल्पांयोधिजीतमः॥पठित्वाग्नित्रयंपातिसोग्निमान्ब्राह्म
णोत्तमः॥वेदांतगोग्निमांश्चापिस्वकर्मपरमोयदि॥सदाचोपरश्चापिसविप्रःशिवएवहि॥ २
स्वशाखामपठित्वैयोयोग्न्याध्यानंसमाचरत्॥अग्निष्टोमादिकांश्चापिसविप्रापसदस्मृतः॥
यस्मिन्नसकलाहृतारवाविप्रेविहसमर्पिता॥सत्रेताग्निषुनर्हःस्यादाचारस्यचकर्मणः॥
श्रोत्रियश्रोत्रियसुतेब्राह्मणोवास्वकर्मणि॥स्वाचारसंप्रवृत्तानिफलिष्यंतिसर्हिच्याइतिहा ६स।
सेपि॥वेदाध्यायीतुयोविप्रःसततंब्रह्मणिस्थितः॥साचारश्चाग्निहोत्रिचसोग्निवैकव
वाह्नः॥हरितोपि॥अविद्वान्वासुविद्वान्वासुकुलोदुष्कुलोपिवा॥बीजक्षत्रात्मसंशुद्धः
श्राद्धेष्वर्हःस्वकर्मकृत्॥तस्मात्सदाचारपरान्वेदज्ञान्कर्मतत्परान्॥चतुःश्राद्धान्द्विजःश्रा
द्धेकुलिनानर्चयेद्बुधः॥विशुद्धोबिजयोनिस्थांश्रोत्रियःश्रोत्रियात्मजः॥स्वधर्मनिष्ठश्रां

।।१५३।। तामाश्राद्धे केतनमर्हति ।। केतनं संप्रदानत्वं ।। चतुः शुद्धलक्षणमपि स एवाह ।। यस्य माता
पिता चोभौ शुद्धौ भार्या च सद्द्विजः ।। चतुः शुद्धः स्मृतस्तज्ज्ञैः सदाचारश्च पंचममिति ।। पु
राणसमुच्चये ।। गृहस्थाः कुलसंपन्नाः प्रख्याताः कुलगोत्रतः ।। स्वदारनिरताः शांति विज्ञेयाः ता
पंक्तिपावना इति ।। तथा ।। यश्चाकुरुते वाचं यश्च मीमांसतेध्वरे ।। तावुभौ पुण्यकर्माणौ पं
क्तिपावनपावनाविति ।। याज्ञवल्क्यः ।। अग्र्याः सर्वेषु वेदेषु श्रोत्रियो ब्रह्मविद्युवा ।। त्रि
वेद नाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णः षडंगविद्यादेवविच्च सपत्नीकः श्राद्धे केतनमर्हतीति ।। त्रिना
चिकेतस्त्रिसुपर्णौ यजुर्वेदैकदेशौ ।। तद्व्रतपूर्वं तदध्यायिनौ ।। एवं त्रिमधुः ।। तथा ।। अपि
सदस्याप्याचार्यः स्नातकश्च सुयंत्रितः ।। सभ्यावदूतनिष्ठश्च श्राद्धे केतनमर्हतीति ।। युवे
तिविशेषणमविकलेंद्रियपरं न[illegible]रसार्थं ।। वृद्धाजनवद्यानिति कात्यायनोक्तेः ।।
यत्तु विश्वामित्रेणोक्तं ।। [illegible] कदाचिदपि बुद्धिमान् ।। दात्तस्थरीरध्यदत्तानि
नयंति नरकं ध्रुवमिति तन्न[illegible]व्यतिरिक्तविषयं ।। अन्यथा परीक्षणानंचवैयर्थ्यं ।।१५३।।

ता
र्यो पौत्र॥ अथानुकल्पमाह मनुः॥ ए[illegible]वैप्रथ[illegible]ल्पः प्रदानेहव्यकव्ययोः॥ अनुकल्पस्त्वयंज्ञे
स यः सदा सद्भिरनुष्ठितः॥ मातामहं मातुलं[illegible]स्वस्रीयं श्वशुरं गु[illegible]दौहित्रं विट्पतिं बंधुमृत्वि
ग्याज्यौ च भोजयेत्॥ विट्पतिः[illegible]जामाता॥ बंधुश्च[illegible]चैव स्नेहबंधुश्च श्रेष्ठः हंतेति॥
विशेषानुक्तेः॥ शिष्यानपि गुणवतो भोजयेदिति[illegible]॥ अभावे पि शिष्यानिति कात्याय
नसूत्रं॥ अभावे मुख्याभावे॥ स्वस्रीयऋत्विग्जामा[illegible]याज[illegible]श्वशुरमातुलाः॥ त्रिणाचिके
तदौहित्रशिष्यसंबंधिबांधवाद्दसनुक्ते[illegible]वैद्यातिथ्य॥ कूर्मपुराणे विशेषानुक्तेः॥
आ समानप्रवरको ह्यसगोत्रस्तथैव च॥[illegible]वीच विज्ञेयो ब्राह्मणः श्राद्धसिद्धये श्राद्धेषु वि
स्तु नियोज्याः श्रीलिणा ब्रह्मवित्तमाः॥ पि योनिमात्रमंत्रांतेवासिसंबंधवर्जिताः॥ गार्ग्यो पि॥ नैकगो
त्रे हविर्दद्यात्समानप्रवरे पि वा॥ न चाज्ञातिकुले दद्याच्च पाकं न्यात तथाह विः॥ अभावे त्वन्यगो
त्राणां सगोत्रानपि भोजयेत्॥ अत्र गौसेत्रैर्दिन एकगोत्राः असंबंधिनोऽनुज्ञायते॥ सगोत्रा

जार

॥१५४॥ अपिसहस्रंपुरुषाच्छ्रद्धे भोज्याइत्यके॥ तदुक्तं श्राद्धकाशिकायां जाबालेन॥ षट्सहस्रपुरुषेभ्यो
पा र्वाक् श्राद्धेर्हायौस्तु गोत्रजाः॥ षट्सहस्रपरितोभोज्याः श्राद्धेः स्वगोत्रेअपीतिनेतरे परे॥ समाने
दकुतायेषां सापिद्वयंवाभवेद्यदि॥ तेवर्ज्याहव्यकव्येषु नेतरेगोत्रिणो द्विजाइतिब्राह्मोक्तनिर्वाचनात्॥
जाबालिवाचनं॥ श्राद्धार्हब्राह्मणासंभवविषये॥ विप्राभावेवावशिष्ठः॥ निष्पाद्यचरमंबटूंनास द
भा नेषुसमाहितः प्रैषानुपेवसंयुक्तं विनंपरिकल्पयेदिति॥ दर्भबटुर्नामपरिमितेकुशमयोविधिः॥ दे
दो यज्ञवास्तुनिमुष्टौचस्तंभेदर्भवटौतथा॥ दर्भसंख्यानविंनाविष्टरास्तरणेषुचेतिस्मृतेः॥ ॥ हि
अथवर्ज्याः॥ नश्राद्धेभोजयेन्मित्रंधनैःकार्योस्यसंग्रहः॥ नारिंनमंत्रीणंश्राद्धेभोजयेद्द्विजपुंग
वइतिहारीताः॥ मनुः॥ येस्तेनाःपतिताःक्लीबायेचनास्तिकवृत्तयः॥ तान्हव्यकव्ययोर्विप्राननन
र्हान्मनुरब्रवीत्॥ जटिलंचानधीयानंदुर्बलंकितवंतथा॥ याजयंतिचयेपूगास्तांश्चश्राद्धेनभो
जयेत्॥ चिकित्सकान्देवलकान्मांसविक्रयिणस्तथा॥ विपणेनचजीवंतोवर्ज्याःस्युर्हव्यकव्ययोः॥
प्रेष्योग्रामस्यराज्ञश्चकुनखीश्यावदंतकः॥ प्रतिरोद्धागुरोश्चैवत्यक्ताग्निर्वार्धुषिस्तथा॥
त्वी श्रो

॥१५४॥

यक्ष्मी च पशुपालश्च परिवेत्ता निराकृतिः ॥ ब्रह्मद्विट् परिवित्तिश्च गणाभ्यंतर एव च ॥ कुशीलवो ऽवकीर्णी
च वृषलीपतिरेव च ॥ पौनर्भवश्च काणश्च यस्य चोपपतिर्गृहे ॥ भृतकाध्यापितस्तथा ॥ भृतशिष्य
गुरुश्चैव वाग्दुष्टः कुंडगोलकौ ॥ अकारणे परित्यक्ता मातापित्रोर्गुरोस्तथा ॥ ब्राह्मैर्यौनैश्च संबंधैः
वि संयोगं पतितैर्गतः ॥ आगारदाही गरदः कुंडाशी सोमविक्रयी ॥ समुद्रयायी बंदी च तैलिकः कूटकार
कः ॥ पित्रा विवदमानश्च केकरो मद्यपस्तथा ॥ पापरोग्यभिशस्तश्च दांभिको रसविक्रयी ॥ धनुः
शराणां कर्त्ता च यश्चाग्नेदिधिषूपतिः ॥ मित्रध्रुग्द्यूतवृत्तिश्च पुत्राचार्यस्तथैव च ॥ भ्रामरी गं
डमाली च चित्र्यथो पशुनस्तथा ॥ उन्मत्तोंधश्च वर्ज्याः स्युर्वेदनिंदक एव च ॥ हस्तिगोश्वोष्ट्रदमको
नक्षत्रैर्यश्च जीवति ॥ पक्षिणां पोषको यश्च युद्धाचार्यस्तथैव च ॥ स्रोतसां भेदकश्चैव तेषां चा
वरणे रतः ॥ गृहसंवेशको दूतो वृक्षारोपक एव च ॥ श्वक्रीडी श्येनजीवी च कन्यादूषक एव च ॥ हिंस्रो
वृषलपुत्रश्च गणानां चैव याजकः ॥ आचारहीनः क्लीबश्च नित्ययाचनकस्तथा ॥ कृषिजीवी श्ली
पदी सद्भिर्निंदित एव च ॥ औरभ्रिको माहिषिकः परपूर्वापतिस्तथा ॥ प्रेतनिर्यातकश्चैव वर्ज

॥१५५॥ निकाशुद्धान्तः॥ एतानि मुपाहितानचाशुजि [illegible] तिप्रवेशो विशनुमद चापि वे
न्येनिर्दिष्टा एतन्दर्थी॥ एस्ते नीआ हरणा सुर्ण [illegible] स्त्यपहर्ता॥ ब्राह्मणसुवर्णहर्तु त्वप
तितपदेनैवाभिधानात्॥ पति [illegible] ॥ क्लीबः समविन्ध्योनपुंसकः॥ षंटकोवा [illegible]
षंढः पंडः क्लीबोनपुंसकः॥ [illegible] क्लीबभेदाः प्रकिर्तिताः॥ तेषां स्यात्तुल्य ना
दैवः स्त्रीधर्मा षंढनीमयेत्॥ [illegible] स्याच्चक्लीबापात थैवच॥ स्त्रीचपुंरुषव
मास्याय पुरुषा [illegible] ॥ क्लीबं ढोवापिनामतः॥ असौ क्लीब
पिष्टः स्यात् संडुः [illegible] क्लीबोनदर्तत्तान पुंसकः॥ सक्लीब
क इति क्लीबायः [illegible] स्त्रियं पाउ [illegible] स्यात्तामेव सेवते॥ [illegible]॥ ना
सिक्क्लीरतिर्यषा [illegible] ब्रह्मचारी॥ अन [illegible]
मं तद्विशेषणं॥ [illegible] केतनो दूतास [illegible]
जकोश [illegible] वार्द्धका [illegible] ॥५५॥

गं यः

सकृदपि॥ सद्यः पतनि मांसने निवचनं॥ र॥ निर्वं वाणिजं प्रेष्यजनार्थं गा मराजाज्ञाकारी॥ कु
नरिवस्यावदतौ स्नमावान्मरतनरवहृकुदंतौ॥ अनयोः पुरातनकर्मदोषसंबंध्यादेवप्रतिबंधः॥
प्रतिरोद्धा विरोधी॥ सत्वानिः प्रसिद्ध॥ रङ्काजीवी वार्द्धुषिकः॥ पशुमीरोगी॥ पशुपालसद्वृत्तिजीवी॥
दाराग्निहोत्रसंयोगं ज्येः कुर्यादि मजे स्थिते॥ परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्त पूर्वज इति स्मृतः॥
परिवेत्ता॥ विस्मृतवेदो निराकृतिः॥ ब्रह्मादिरा भ्रोलणधे था गणो मदिराक्षिणौ समुहस्तन्मध्यो
गो गणाभ्यंतरंगः॥ कुमिलवो नटस्तिः॥ अवकीर्णी सुतब्रह्मचर्यो ब्रह्मचारी॥ वृषलस्तनेकविज्ञा
तत्पतिर्दृषलीपतिः॥ चंध्याचवृषलीनेया वृषला चरेत्तप्रजा॥ चांडाली चनस्ता या च कुमारी या
रजस्वले संनिध्यानात्॥ पुनरेर्भूरप्यनेकासुत्रैः॥ पौनर्भवः॥ तत्स्वरूपंतरत्तीयरसबर्वकेद्रष्टव्यं॥
एकचक्षुः काणः॥ तस्याद्देहे भार्यायां उपपतिजारो विद्यते॥ मस्यापरिक्रीतोऽध्यापको मतकाध्या
पकः॥ तेनध्यापितो भ्रतकौपितः॥ शुद्धस्य शिष्यः भ्रद्धशिष्यः॥ तद्धतस्य[illegible]धो निर्धुः॥
अमृते भर्तरि वाभिचारेण ब्राह्मणाज्जातः कुंडेध्यते॥ मृते जातो गोलकः॥ भ्रद्वादिजातस्य
श्राद्धे प्राप्त्यभावात्॥ अकारण पतिसं॥ तस्मिन्सत्यपि पित्रोर्गुरोश्च त्यागी॥ ब्राह्मणैर्ध्यायपना

ति

गालद

व्यापन्नै यौवने यौवनववाहिकैः संबंधैः सावित्रीपतितैरन्यैश्च यः संयोगतः ॥ अगारदा
ही गृहदाहकः ॥ गरदो विषदो विप्रादन्येषां ॥ तस्य महापातकित्वात् ॥ कुंडाशी कुंडगोलयो
रन्नभोक्ता ॥ सोमविक्रयी सोमलताविक्रेता ॥ समुद्रयायी ॥ तद्‌द्वीपगंता ॥ बंदी स्तावकः ॥ तै
लिकः तैलयंत्रप्रवर्तकः ॥ कूटकारको मानतुलाकूटकारी ॥ पित्रा च नार्थं विवदमानः ॥ केकरोऽ
र्द्धदृष्टिः ॥ मद्यपो द्राक्षादिमद्यपः ॥ अन्यस्य महापातकित्वात् ॥ पापरोगी कुष्ठादिभिः च रोगी ॥
अभिशस्तो निंद्यत्वापयुक्तः ॥ दांभिको धर्मध्वजः ॥ रसविक्रयी गुडलवणाज्यमदिरसविक्रेता ॥
वसर्थं धनुःशराणां कर्ता ॥ ज्येष्ठायामनूढायां कनिष्ठा परिणीता साग्रेदिधिषूः तत्पतिरग्रेदिधि
षूपतिः ॥ उत्तरं स्पष्टं ॥ पुत्र एवाचार्यो यस्य स पुत्राचार्यः ॥ भ्रामरिः शूलनामस्मरपाठको वा भ्रमर
वत्परिभ्रमन्नर्थार्जको वा भ्रामरिः ॥ गंडमाली रोगविशेषवान् ॥ चित्रिरस्यर्थं चित्रकर्ता ॥ पिशु
नोपराधसूचकः ॥ उन्मत्त उन्मादवान् ॥ अंधो हि नेत्रविकलः ॥ हस्त्यादेर्दमनशिक्षयाजीवी
हस्तिगोश्वोष्ट्रदमकः ॥ नक्षत्रैर्ज्यौतिषेण जीवकः ॥ पक्षिणां क्रीडार्थमपि पोषकः ॥ युद्धाचा

र्थे गुह्ये पदस्था ।। स्रोतसांभेदकः ।। स्रोतोनिरोध्या दस्मात ।। रहः संवेशकस्तक्षादिः ।। दूतोदूसरतिः ।।
वक्षीरोपकौरस्म्यर्थं ।। श्वभिः क्रीडतेऽसौ श्वक्रीडी ।। श्येनपक्षिभिर्जीवतीति श्येनजीवी ।। कन्यादू
षकः ।। अंगुल्यादिना योनिभेदारकः ।। हिंस्राहिंसारतः ।। वृषलोऽचर्मकीलस्त पुत्रो वृषलपु
त्रः ।। वृषलः पुत्रो यस्येति वा ।। गणानां याजकोऽनेकयजमानयाजकः ।। ऽतत्प्रसिद्धं ।। क्लीबः स्वधर्मे
श्वनुत्साहहीनिसयाचकेनकोयाचवलेन परोद्वेगकः ।। स्वयंकृषिकर्ता कृष्यापजीवी ।। अन्यद्वारात
दुपजीवनस्यैवेश्चत्वात् ।। भील [illegible] व्याध्या [illegible] ना प्रफुल्लचरण ।। केनापिनिमित्तेन सतांनिंदावि
षयः ।। औरभ्रिकोमेषपोषकः ।। माहिषिकोव्यभिचारिणीपतिः तस्याः पुत्रश्च पूर्वाऽन्यस्मैदत्ता ।।
तस्याः पतिः परपूर्वापतिः ।। प्रेतनिर्यातको मौल्येन प्रेतवाहकः ।। इति ।। पंमोपि ।। काणाः कुब्जाश्च
षंढाश्च कृतघ्नाः गुरुतल्पगाः ।। ब्रह्मघ्नाश्च सुपौरोहित्ये नाम घ्नाश्चिकित्सकाः ।। शूद्रकामास्तथोन्म श्च
त्ताः ।। पशुविक्रयिणश्च ये ।। मानकूटास्तुलाकूटाः शिल्पिनो ग्रामयाजकाः ।। राजभृत्यांश्च बधिरा
मूलरवल्वोटपंगवः ।। वणिजोमधुहर्तारोगरदावनदाहकाः ।। स्वयानांच नेत्तारः प्रदाने वानिवारिकाः ।।

॥१५७॥ प्रव्रज्यो पनिरत्ता श्चेव था प्रव्रजिता श्रूये ॥ प श्च प्रव्रलोजिझातः प्रव्रज्यावशिन श्चये ॥ समुद्रयायी वांता
शीवेदशाविक्रयिण च श्चये ॥ अविकीर्णी चवीरघ्नः श्चाद्धिवज्यीः प्रयत्नत इति ॥ राष्ट्रकामाः नृपच्चर्माणः
समयानां शास्त्रकृतमर्यादानां ॥ यथा प्रव्रजितः ॥ वैराग्यादिकं विनासन्यासस्वीकारिणः ॥ वान्ताशी ॥
मुक्तं वमित्वा लालसत्वात्पुनर्भोजी ॥ काशायनस्त्रेपि ॥ क्लिर्नग्नशुक्लक्लीबद्रस्यावरं तविद्धप्रजननव्या
धितव्याधितव्यंगि श्वित्रि कुनखिवर्जमिति ॥ द्विर्नः गनः वेदाग्निशून्यः ॥ यस्य त्रिपुरुषादासीद्दुत्तयो
मैत्रियोरपि ॥ वेदस्याग्नेश्च विछेदो [illegible]र्नतः परिकीर्तित इति सुमंतूक्तेः ॥ शुक्लो दुश्चर्मा ॥ दुश्चर्मा शुक्ली
नामास्याध्वद्धाति कपिलः स्मृतः ॥ विचर्चिकादिसद्दोषी विक्लिन्चः परिकिर्तितः ॥ षङ्का ॥ यस्यानेवाश्चैरो
षा श्यांघ्राद्भ्रनदशनाबलिः ॥ विक्लिन्नः स्तविसे योब्राह्मणः पंतिदूषक इति ॥ श्यावदंतः कपिलदंतः ॥
स्वैभौनौ ॥ विद्धप्रजनः छिन्नलिंगाग्रचर्मा ॥ व्याधितो महारोगि ॥ व्यंगी न्यूनातिरिक्तांगः ॥ श्वित्री श्वेत
कुष्टि ॥ कुष्टी कुत्सितनाखिं तीनः ॥ स्वभावात्कुनखिरिति ॥ शाले कायनोपि ॥ अविद्धे कर्णेयस्य [illegible]
वकर्णौ स्तयौश्च ॥ दग्धकर्णोश्च पडुः [illegible] तदेर भांसिमछति ॥ बैलें कर्णलक्ष्मा हमोनिरुः ॥ ॥१५७॥

दि र्द

हन्तन्त्व दधिः क्रोशोलं [illegible] तुपरि [illegible] ता॥ [illegible] संगुले [illegible] कौ इति न्यानात्तपो ब्रवीदिति॥ मरो [illegible] ॥ [illegible] कश्यपू॥
नासश्च छिन्नांगश्चाधिकांगुलिः॥ गलरोगी चगलु [illegible] दितांगश्च सज्वरः॥ षंढन्तू बरमंदाश्च ये चान्ये दीर्घरोगि
णः॥ येषान्न त्रायते स्थानं कुलगोत्रादिकं तथा॥ न त्राति [illegible] येषां न संबंधी न बांधवाः॥ कुलं धर्मांच रणायेत्तु न
तां श्राद्धे निमंत्रयेदिति॥ गडुमान॥ रोगातुरसि पृष्ठे वातन्नमांसपिंडः॥ तरुणो यो वने प्रभ्रष्टः॥ श्राद्धदाति कूर्चहीन
इतिस्मृतेः॥ असलैचैवर्त्ते॥ मुंडि [illegible] काषायां श्राद्धे [illegible] वर्जयेत्॥ शिखिव्योऽप्यथरक्ते व्यक्ति दंडिभ्यः प्रदापयेत्॥
ते हि व्रतस्थितानिसं तानि नो [illegible] था॥ च षामिषपरि [illegible] गी च श्वपाकरुचि [illegible] ॥ ब्राह्मणाये विकर्मस्था चैड
ल व्रतिकाः शठाः॥ धर्मध्वजी सद् [illegible] ॥ रोगी हीनातिरिक्तांगः कूरो धूर्तः पुरोहितः॥ अ
नध्यायेष्वधीयानः सूचकश्चानियां [illegible] ॥ वेदात [illegible] श्रीजीवी सद्दूष्यश्चाहितुंडकः इति॥ च षामिषपरिस्या
गीति॥ यस्तु श्राद्धादौ दोषत्वा मांसपरि [illegible] पयुगांतर विषये॥ अक्षतागोपशुश्चैव
श्राद्धे मांसं तथा मधु॥ देवराच्च सुतोत्पत्तिः कलौ पंच विवर्जयेदिति कलिवर्ज्येषूक्तेः॥ बिडालच्छद्मनं यस्यास्तो
वैडालव्रतिकः॥ बैडालव्रतिको ज्ञेयो हिंस्रः सर्वाभिसंधकः इति स्मृतेः॥ आहितुंडकः॥ अहिदंतो व्यापारी॥ सर्पक्री
डो वा॥ एतस्यापवादमाह शंखः॥ अपि वेदान्तपारगाः [illegible] रैः पंक्तिदूषणैः॥ अदूष्यं तं यमः प्राह पंक्तिपाव
न एव स इति॥ मुंडाऽमितिः॥ मुंडानि शिरांसि॥ अमु [illegible] मुंडस्य मैनदपिधानं यस्य खेदिः राजपथ

श्रुतेः॥अत्र यद्यपि मुंडत्वेन सन्यासिनिषेधस्तथापि वथा प्रव्रजिताश्च य इति यमेन विशेषोक्तेराश्रमबाह्यमुंडपरः
सान्निषेध इत्ति पैठैः॥तथा च वायुपुराणे॥संत्ति वेदविरोधेन केचिद्विज्ञानमानिनः॥अयस्त्र यतयो नाम वधयंतिय
थारज इत्ति॥वाराहेपि॥वैश्वदेवे नियुंजीत ब्रह्मचारी शुचिं विना॥भिक्षुकान्देवतार्थे तु पूजयेदिति॥विंयथेति॥
च्छागलेयोपि॥गंधमाल्यैः फलैश्चैव भोजनैः क्षीरसंस्कृतैः॥संपूजयेद्यतिं श्राद्धे पितॄणां तुष्टिकारकं॥ब्रह्मचारी
यतिश्चैव पूजनीयो हि नित्यशः॥तल्लंघनं यस्यात्तस्य षड्भागमाप्नुयादिति॥मार्कंडेयोपि॥भिक्षार्थमागतान्वापि का
ले संयमिनो यतीन्॥भोजयप्रणिपाताद्यैः प्रसाद्यो यत्तमानस इत्ति॥ कन्यतरावपि॥पूजयेच्छ्राद्धकाले
पि यतिं सब्रह्मचारिणं॥विप्रानुद्धरते पापात्पितृमातृगणानपि॥भुंजते यत्र कुत्रापि यतयो ब्रह्मचारिणं॥
तृप्यंति पितरो देवाः सोपि याति परां गतिं॥अलाभे ध्यानभिक्षुणां पूजयेद्ब्रह्मचारिणं॥तदलाभे सूदासी
नं गृहस्थमपि भोजयेदिति॥विश्वामित्रोपि॥यतिर्वा ब्रह्मचारी वा भुंजीयाच्चेद्द्विजन्मना॥श्राद्धे यत्र भ
वेत्साक्षी महालयसमं हितादिति॥ये के यतीनैत्तिकासायनसूत्रेपि॥वृद्धवसिष्ठोपि॥चत्वार आश्रमाः ति
सन्यासी देवश्राद्धेन सर्वदा॥चतुराश्रमबाह्येभ्यः श्राद्धं नैव प्रदापयेदिति॥देवं च श्राद्धं चेति॥देवश्राद्धं॥ते
नेत्यर्थः॥मार्कंडेयपुराणेपि॥ब्राह्मणानां सहस्रेभ्यो योगी त्वग्राशनो यदि॥यजमानं च भोक्तृंश्च नौरिवां
भसि तारयेत्॥नैचैतत्त्रिदंडीविषयमेवेति मंतव्यं॥परमहंसस्यापि श्राद्धे पूज्यत्वेन श्रवणात्॥तथा च

श्रीभागवते ॥ सप्तमस्कंधे ॥ कर्मनिष्ठा द्विजाः केचित्तपोनिष्ठा द्विजापरे ॥ स्वाध्यायेन्ये प्रवचने येकेचिज्ञानयोगयोः ॥ ज्ञाननि
ष्ठायदेयानि कव्यान्यानंत्युमिच्छता ॥ दैवे च तदभावे स्यादितरेभ्यो यथार्हतः ॥ इति कुटीचकाबहूदकश्च हंसः परमहंसकः ॥
तु एवंचर्विधायत्तयः श्राद्धभोज्याः प्रयत्नतः इति विष्णुस्मृतौ ॥ हेमाद्रौ नारदीयेपि ॥ योवैयतीननाहत्स भोजयेदितरांद्विजान् ॥
न विजानैवसतोग्रामेकव्यंतद्याति राक्षसानिति ॥ दक्षस्मृतावपि ॥ विनामांसेन मधुना विनादक्षिणयात्रिषा ॥ परिपूर्णंभि
विश्राद्धं येतिषु श्राद्धभोजिषु ॥ तस्माद्यतयः श्राद्धभोज्या इति सिद्धं गारुडे ॥ अथ श्राद्धविधिं वक्ष्य इत्युपक्रम्याग्र्याः सर्वेषु
वेदेषिद्ग्रंथेन श्राद्धाये ब्राह्मणास्तु कीर्त्तितं ॥ रोगिहीनातिरिक्तांगः काणः पौनर्भवस्तथा ॥ अवकीर्णीदयोयेन्ये च ये च वाचा
रवर्जिताः ॥ अवैष्णवाश्चये विप्रा न श्राद्धार्हाः केशवार्चने सर्वेस्मृतिनिषेधाद्धेमवब्राह्मणाः श्राद्धमूलाइतिगम्यते ॥ वैष्ण
वत्वमपिदीक्षामंत्रादिमत्वेनैव ॥ वैखानससात्वागमोक्तदीक्षांप्राप्ताः हि वैष्णवा इत्यादिस्मृतेर्यथाहवनीयादिवत् ॥ भा
वा रतेपातुन्नासनिके ॥ यततयो मोक्षधर्मज्ञानयोगिनश्चरितव्रताः ॥ पंचरात्रविदो मुख्या येच भागवताः परे इतिपां
क्तेयप्रस्तावे पंचरात्रोक्तदीक्षावंतो वैष्णवाः ॥ श्राद्धार्हतिमाहत्सूक्तं ॥ यदत्र ॥ ह्राचकेशवयोरंकान्स्थूलचक्रा
दिकान्द्विजः ॥ न धारयेत्तमतिमान्वैदिके वर्त्मनि स्थितः ॥ नादृत्रांवर्जयेच्छ्रौते स्मार्त्ते च कर्मणि इत्यादि आश्वला धा
यनादिवचनं ॥ तत्तु रथाङ्गसमर्थत्वेन वा तद्धारणपरं ॥ इतरथा गारुडं निर्विषयं स्यात् ॥ अत एवैकादशस्कंधे श्री
धराचार्यः ॥ रथाङ्गानं च नृसं च रथाङ्गं खादिधारणं ॥ नाचरेन्मतिमान्विप्र विष्णुप्रीत्यर्थमाचरेदित्याहुः ॥ समर्थि

तंचैतत्त्रयेत्तीस्तवकरद्रूपरम्पते॥चंद्रिकायांनग्नातपः॥अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्यैर्यजंस्वल्पदक्षिणैः॥तेषामन्नंन
भोक्तव्यंमपांक्तेयाश्चकीर्तिताइति॥एतच्च[illegible]सैमितिद्वयं॥अव्रतीकितवःस्तेनःप्राणिविक्रयकोपिवा॥
पश्चाच्चेत्स्नातवान्सोपिसोपिकेतनमर्हति[illegible]रतीति॥श्राद्धदीपकलिकायागमः॥अपत्नीकश्चवर्जःस्यात्त
पत्नीकश्चानग्निकः॥प्रतिमाविक्रयी[illegible]निपतितस्तथा॥नावनार्थपरास्थीनिधर्मार्थप्रयातिचः॥
मातापितृभ्यांविनावासोपतितःपरिकीर्तितः॥नैतेश्राद्धेनियोक्तव्याअनियुक्ताःश्राद्धघातकाःइति॥आत्तकर्ण्यः॥
यत्रमातुलजोद्वाहीयत्रवारजसोपतिः॥वैन[illegible]पिलनाथेहुतंयच्चनिरामिषं॥पितापुत्रोभ्रातरौद्वौनिरग्नि
गुर्विणीपतिं॥शैवंपाशुपतंचैवश्राद्धेषुपरिवर्जयेदिति॥मातुलेजोद्वाहीगांधर्वादिविवाहेन॥समर्थेनंचैतत्
तृतीये॥हेमाद्रौमात्स्ये॥त्रिशंकून्बर्बरानाध्रान्चीनद्राविडकोंकणान्॥कर्णाटकांस्तथाभीरान्कलिंगांश्च
विवर्जयेत्॥एतद्देशापरसिंधुः॥अंगवंगकलिंगांश्चसौराष्ट्रान्गुर्जरांस्तथा॥आभीरान्कोंकणांश्चैवद्रा
विडान्दक्षिणापथान्॥आवंत्यान्मागधांश्चैवब्राह्मणान्सर्वविवर्जयेदितिब्रह्मपुराणेकेचिदाहुः॥युक्तंचैत
त्स्वस्थमनः॥अन्यथातद्देशीनांमातामहादिश्राद्धस्यानापत्तेः॥सवर्णाग्र्यासदापरासुरूपाधर्मनासह॥अ
त्रैश्राद्धिनानेतान्नरकेपातयेत्स्वगा॥संबंधिनस्तथासर्वान्दौहित्रंविट्पतिंतथा॥भागिनेयंविशेषेण
तथाबंधुरवर्गाधिपतिमद्यन्[illegible]॥केचित्कारणादेवयदाहेमाद्रौवाशिष्ठेनोक्तः॥कुष्ठाच्चकुन

स्वाधैन ह्रीनोपि विक्रियण एव च ॥ एतेभ्यः श्राद्धं समाहृतमिति दत्त्वा शास्त्रविवर्जिता इति ॥ बिह[illegible]स्मृतिसेते ग्रासहस्र[illegible]र्थः ॥ अपि चे
न्मंत्रविदुषः [illegible] शरीरे पंक्तिदूषणे ॥ अन्ते हव्यं तं यमः प्राह पंक्तिपावनमेव स इति स्मृतेः ॥ एवं परीक्ष्य श्राद्धार्हान्विवक्षि
तसंख्याकान् ब्राह्मणान् पूर्वेद्युः स्वयं कृत्वा सायं संध्यावंदनाग्निहोत्रहोमानंतरं निमंत्रयेत् ॥ तदुक्तं श्राद्धतिलके ॥
कृत्वा सायं स्वयं गत्वा श्रोत्रियान् [illegible] यथालयं ॥ निमंत्रयीत पूर्वेद्युः स्वशाखीयान् द्विजोत्तमान् ॥ स्वशाखीयद्वि
जाभावे द्विजानन्यान्निमंत्रयेत् ॥ स्वशाखीयानिति तु हेमाद्रिणा नादृतं [illegible] त्वादिति ॥ देवलः ॥ श्वः कर्तास्मीति
निश्चित्य सकृत्तान्विप्रान्निमंत्रयेत् ॥ निरामिषं सकृद्भुक्ता भुक्ते सर्वजने गृहे ॥ [illegible] सर्वजने भुक्त इत्यर्थः ॥ चंद्रि
कायां वाराहे ॥ वस्त्रशौचादिकं कृत्वा श्वः कर्तास्मीति जनतः ॥ स्थलोपलेपनं कृत्वा ततो विप्रान्निमंत्रयेत् ॥ दंतका
ष्ठं च विसृजेद्ब्रह्मचारी शुचिर्भवेत् ॥ निमंत्रणप्रकारमाह प्रचेताः ॥ दक्षिणं चरणं विप्रः सव्यं वै क्षत्रियस्तथा ॥
पादावादाय वैश्यो द्वौ शूद्रः प्रणतेषु चैकं ॥ निमंत्रयेदिति शेषः ॥ बृहस्पतिः ॥ उपवीती ततो भूत्वा देवार्थं तु द्विजो
त्तमान् ॥ अपसव्येन पित्र्यर्थे यथास्व[illegible]थवा सुतः ॥ मात्स्ये ॥ दक्षिणं जानुमालभ्य त्वं मयात्र निमंत्रित
इति निमंत्रणप्रयोगोपि ॥ प्रचेताः ॥ सवर्णेषि बयेदासं द्विजानां तु निमंत्रणे ॥ कर्तुर्वाप्यथ शिष्यादेः कार्यांतर
निमित्ततः ॥ अत एव स्कांदे ॥ राजकार्यनियुक्तस्य बंधनिग्रहवर्तिनः ॥ व्यसनेषु च सर्वेषु श्राद्धं विप्रेण कारयेदिति ॥
यमः ॥ अभोज्यं ब्राह्मणस्यान्नं वृषलेन निमंत्रितं ॥ तथैव वृषलस्यान्नं ब्राह्मणेन निमंत्रितमिति ब्राह्मणस्य द्वयो

रेवनिषेधात्क्षत्रियवैश्यकर्तृके श्राद्धे ब्राह्मणेन निमंत्रणे न दोषः ॥ अत एव हर्षप्रचेतो वचने सवर्णपदं संभवाभिप्रायं ॥ अथ ब्राह्मणसंख्या ॥ आश्वलायनसूत्रे ॥ एकैकमेकैकस्य द्वौ द्वौ त्रींस्त्रीन्वा वृद्धौ फलभूयस्त्वमिति ॥ द्वौ द्वाविति वृद्धिश्राद्धपरमिति नारायणवृत्तिकृत् ॥ कात्यायनसूत्रेपि ॥ द्वौ दैवे त्रीन्पित्र्ये एकैकमुभयत्र वा मातामहानामप्येवं तंत्रं वा वैश्वदैविकमिति ॥ सूत्रांतरेपि ॥ दैवे युग्मानयुग्मान्यथाशक्ति पित्र्य इति ॥ अत्रापि म्यव स्वामाह गोतमः ॥ नवावरान्भोजयेदयुजो वा यथोत्साहमिति ॥ पराशरोपि ॥ संपत्तावर्थपात्राणामेकैकस्य त्रयस्त्रयः ॥ पित्रादिब्राह्मणाः प्रोक्ताश्चत्वारो वैश्वदेविके ॥ वृद्धयाज्ञवल्क्योक्तेपि ॥ त्रीनेकं पंच वा विप्रान्पार्वणे विनियोजयेत् ॥ वैश्वदेवे द्वौ चतुरो वोपवेशयेत् पित्रादीनामेकैकस्य स्थाने एकं त्रीन्वोपवेशयेदित्यर्थः ॥ अत एव मनुः ॥ द्वौ दैवे पितृकार्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा ॥ भोजयेत्सुसमृद्धोपि न प्रसज्जेत विस्तरे ॥ सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसंपदं ॥ पंचैतान्विस्तरो हंति तस्मान्नेहेत विस्तरमिति ॥ वृद्धवसिष्ठः ॥ श्राद्धद्वयं करिष्यंस्तु दश वा चतुरोपि वा ॥ त्रीन्वा निमंत्रयेद्विप्रानेकं वा सत्यवादिनमिति ॥ अत्र विशेषमाह ॥ वृद्धवसिष्ठः ॥ शातातपः ॥ द्वौ दैवेऽथर्वणौ विप्रौ प्राङ्मुखावुपवेशयेत् ॥ पित्र्ये तूदङ्मुखांस्त्रीस्त्रीन्बह्वृचाध्वर्युसामगानिति ॥ नारदः ॥ ब्राह्मणेषूपविष्टेषु यनयः श्रोत्रियस्तथा ॥ दैवाद्यायाति श्राद्धेनान्विप्रपंक्तौ तु भोजयेदिति ॥ अशक्तौ हेमाद्रौ देवलः ॥ एकेनापीह विप्रेण षट्पिंडं श्राद्धमाचरेत् ॥ षडर्घ्यान्दापयेत्तत्र षड्भ्यो दद्यात्तथा हविः ॥ गोभिलः ॥ यद्येकं भोजयेच्छ्राद्धे दैवं तत्र भोज

येत्॥ कृतचौपयनं पि सामान्नित्रितयं तत्र विघने॥ अकामे तन्यविप्रं वा भोजयेन्न तु हापयेदिति॥ श्राद्धमिति शेषः॥
वसिष्ठः॥ यद्येकं भोजयेच्छ्राद्धे दैवं तत्र कथं भवेत्॥ अन्नं पात्रे समुध्य स सर्वस्य प्रकृतस्य च॥ देवतायतने दत्वा
ततः श्राद्धं समाचरेत्॥ प्रास्यदग्नौ तदन्नं तु दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे॥ एतच्च सपींडीकरणं वर्जं ज्ञेयं॥ नत्वेवैकं सर्वेषां
काममनाद्येइ साश्वलायनसूत्रात्॥ एतदर्थो नारायणवृत्तौ॥ आद्यं सपींडीकरणं॥ तद्वर्जे सर्वश्राद्धे कामं त्रयाणा
मेकं भोजयेत्॥ सपींडीकरणे तु नियतं त्रिभिर्भवितव्यं॥ यद्वानाद्ये पार्वणवै~~श्व साग्नेरग्निर्भवेत्सदा~~र्जितश्रा
द्धे अभोजने आमहेमश्राद्धे वा अन्नाभावे वेति व्याख्यांतरं॥ अत्र साग्नेर्विशेषमाह प्रचेताः॥ एकस्मिन्ब्राह्म
णे दैवे साग्नेरग्निर्भवेत्सदा॥ अनग्नेः कुशमुष्टिः स्याच्छ्राद्धकर्मणि सर्वशः॥ एकस्याप्यभावे हेमाद्रौ स्मृत्यंतरे॥
निधाय दर्भं निचये आसनेषु समाहितः॥ प्रैषानुप्रैषसंयुक्तं सर्वश्राद्धं प्रकल्पयेत्॥ अस्य स्वरूपमुक्तं प्राक्॥
मातृश्राद्धे तु विप्राभावे सुवासिन्यो भोज्या इत्याह शार्ङ्गे वसिष्ठः॥ मातृश्राद्धे तु विप्राणामलाभे भोजयेदपि॥
पतिपुत्रान्विता भव्या योषितो ह्यष्टौ कुलोद्भवाः॥ इति॥ अष्टावित्यविवक्षितं वृद्धिश्राद्धविषयं वा॥ तेन यथासं
भवं भोज्या इति॥ पाद्ये उत्तरखंडे॥ सहृदभ्यर्चितं लिंगं शालग्रामाच्छिलोच्चयः॥ पीठे संस्थापयित्वा तु श्राद्धं
यः कुरुते नरः॥ पितरस्तस्य तिष्ठंति कल्पकोटिशतं दिवीति॥ मात्स्ये॥ पठन्निमं स्वनियमां श्रावयेद्वैतकान्बु
धः॥ अक्रोधनैः शौचपरैः सततं ब्रह्मचारिभिः॥ भवितव्यं भवद्भिश्च मया च श्राद्धकारिणा॥ एवं सर्वेषु राम

त्रणासंभवे देवलः ॥ संभवे परे सुवर्णब्राह्मणं स्तां निमंत्रयेदिति ॥ यदहः संपद्येत तत्तदह ब्राह्मणान्नामंत्र्येति कात्यायनसूत्रमपि ॥ अथ श्राद्धकर्तृभोक्तृनियमः ॥ अपरार्के यमः ॥ केतनं कारयित्वा यो तिक्रामति वै द्विजः ॥ ब्रह्महत्यामवाप्नोति शूद्रयोनौ च जायते ॥ अन्यत्रापि ॥ आमंत्र्य ब्राह्मणं यस्तु यथान्यायं न पूजयेत् ॥ अतिकृच्छ्रासु घोरासु तिर्यग्योनिषु जायते ॥ आमाद्यत्यागे हारीतः ॥ प्रमादाद्धि स्मृतं त्यक्त्वा प्रसाद्यैनं प्रयत्नतः ॥ तर्पयित्वा यथान्यायं सर्वं तत्सुकृतमश्नुते ॥ हीनः सर्वत्यागे नारायणः ॥ एतस्मिन्नेव नाशिष्यामे ब्राह्मणो नियतः शुचिः ॥ यतिचांद्रायणं कृत्वा तस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ इति ॥ इदं च श्राद्धार्हविप्रातिक्रमविषयं ज्ञेयं ॥ तेन प्रमादादनर्हमामंत्र्य तत्त्यागे न दोषः ॥ ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति मूर्खे वेदविवर्जिते इति कात्यायनोक्तेः ॥ विप्रेणाप्यनिंद्यामंत्रणं न प्रत्याख्येयं ॥ अनिंद्येनामंत्रितो नापक्रामेदामंत्रितो वान्यदन्नं न प्रतिगृह्णीयादिति कात्यायनसूत्रात् ॥ हेमाद्रौ यमः ॥ आमंत्रितस्तु यो विप्रो भोक्तुमन्यत्र गच्छति ॥ नरकाणां शतं गत्वा चांडालेष्वभिजायते ॥ देवलोऽपि ॥ पूर्वं निमंत्रितोऽन्येन कुर्यादन्यप्रतिग्रहं ॥ भुक्त्वा हारोऽपि वा भुंक्ते सुकृतं तस्य नश्यतीति ॥ मनुः ॥ केतितस्तु यथान्यायं हव्यकव्ये द्विजोत्तमः ॥ कथंचिदप्यतिक्रामन्पापात्सूकरतां व्रजेत् ॥ केतितो निमंत्रितः ॥ कथंचिदिति मिष्टान्नबहुदक्षिणादिलोभेन न त्वसामर्थ्यादिनेत्यर्थः ॥ विद्यमानो यतोऽतिक्रान्तः सोऽन्यान्नेन निमंत्रितः ॥ मदाल्लोभादतिक्रामन्पापः सूकरतां व्रजेदिति स्कांदोक्तेः ॥ यस्त्वामंत्रितो यथाकाले नायाति तद्दोषमादित्यपुराणे दत्त्रितिः ॥ आमंत्रितश्चिरं नैव कुर्याद्विप्रः कदाचन ॥ देवतानां पितॄणां च दातुरन्नस्य चैव हि ॥ चिरकारी भवेद्द्रोही पच्यते नरकाग्निनेति ॥ अन्य

त्रापि॥ श्राद्धभुक् प्रातरुत्थाय कुर्याद्दंतधावनं॥ श्राद्धकर्त्ता न कुर्वीत दंतानां धावनं बुध इति॥ इतिहासेपि॥ दंतधावनतांबू
लं क्षौराभ्यंगमभोजनं॥ रत्यौषधपरान्नं च श्राद्धकर्त्ता विवर्जयेत्॥ दंतधावनमभ्यंगं नखकेशनिकृंतनं॥ कर्त्ता भुक्ता
न पूर्वेद्युर्भोक्ता चैव परेहनि॥ पुनर्भोजनमध्वानं भारमायासमैथुनं॥ दानं प्रतिग्रहं होमं श्राद्धभुक्त्वष्ट वर्जयेत्॥
होममाकन्न होत्रादि द्व्यतिरिक्तं [illegible]॥ आमंत्रितस्तु यः श्राद्धे कलहं कुरुते नरः॥ भवंति पितरस्तस्य तं मासं मलभो
जनाः॥ आमंत्रितस्तु यो विप्रो ह्यध्वानं याति दुर्मतिः॥ भवंति पितरस्तस्य तं मासं पांसुभोजनाः॥ आमंत्रितस्तु यो वि
प्रो भारमुद्वहते द्विजः॥ पितरस्तस्य तं मासं भवंति स्वेदभोजनाः॥ आमंत्रितस्तु यो विप्रो हिंसां वै कुरुते द्विजः॥ तं मा
सं पितरस्तस्य भवंति रुधिराशनाः॥ शंखः॥ निमंत्रितस्तु यः श्राद्धे मैथुनं सेवयेद्द्विजः॥ श्राद्धं दत्वा च भुक्त्वा च युक्तः स्या
न्महत्तेन सः॥ मैथुनं च कृतं चापि निषिद्धं॥ [illegible] नो वा नैव गच्छेत्स्त्रियं क्वचित्॥ तत्र गच्छन्न वाप्नोति ह्यनि
ष्टानि फलानीति माधवीये॥ [illegible] कारि [illegible] श्राद्धं सर्वरात्रौ श्रयस्सुप्तः॥ व्यवायं भोजनं वापि
कृत्वा वापि विवर्जयेदित्याश्वलायनः॥ [illegible]॥ यदत्ता पितृसान्निध्ये रणा॥ श्राद्धकृत्तौ स्त्रियं गच्छेत्तो न दोषस्त्वकृतं॥ तत्वग
तिकमिति हेयं॥ बृहस्पतिः॥ दिनत्रं ब्रह्मचारी स्याच्छ्राद्धकृच्छ्राद्धभुक् सह॥ अन्यथा वर्त्तमानौ तु स्यातां निरयगा
मिनौ॥ पुनर्भोजनमध्ययनं भारमायासमैथुनं॥ श्राद्धकृच्छ्राद्धभुक्चैव सर्वमेतद्विवर्जयेत्॥ यदत्र श्राद्धक
त्रिकायां पुराणसमुच्चये॥ हस्तानुराधरं श्राद्धं विद्वान् श्राद्धमाचरेत्॥ एकं द्वे त्रीणि वा तत्र दिनानि परिवर्जयेदिति॥

श्रा

॥१५२॥ त्तत्तु गौडादय आद्रियंते ॥ न दाक्षिणात्याहुः ॥ हेमाद्र्यादिमहानिबंधेष्वनुपलंभादिति ॥ यमः ॥ कलहं च दिवास्वापं
भाराध्ययनमैथुनं ॥ संध्यां प्रतिग्रहं होमं श्राद्धभोक्ताष्ट वर्जयेत् ॥ अथ संध्यादिनिषेधः ॥ प्राक्प्रायश्चित्तात्‌दे
पः ॥ यथाहोशनाः ॥ दत्त्वाक्षतः पिबेच्चापो गायत्र्या श्राद्धभुग्द्विजः ॥ ततः संध्यामुपासीत जपेत जुहुयादपि ॥ जु-
हुयात्सागं कुर्यात् ॥ सूतके च प्रवासे च अशक्तौ श्राद्धभोजने ॥ एवमादिनिमित्तेषु हावयेन्न तु हापयेदिति कात्या-
यनोक्तेः ॥ सोमे सक्तौ ॥ वनस्पतिगते सोमे यस्तु हिंस्याद्वनस्पतिं ॥ घोरायां ब्रह्महत्यायां युज्यते नात्र संशय इति ए-
तद्विहितेज्यादिव्यतिरिक्तपरं ॥ तथा ॥ वनस्पतिगते सोमेऽनडुहो यस्तु वाहयेत् ॥ नाश्नंति पितरस्तस्य दश वर्षाणि
पंच चेत्युदि ॥ एतेऽध्ययनादिनिषेधा यथायोग्यमुभयोरपि ज्ञेयः ॥ तदहः शुचिरक्रोधनोऽत्वरितोऽप्रमत्तः सत्य-
वादी स्यादध्वमैथुनश्रमस्वाध्यायान्वर्जयेदामंत्रितोऽप्येवमिति कात्यायनस्मरणात् ॥ स्वयमशक्तो यदि पुत्रा-
दिभिः श्राद्धं कारयति तदा तेषां स्वस्यापि नियमाः स्युः ॥ न चाशक्तिः स्वयं कर्तुं यदा त्वयमनवकोरत्तः ॥ श्राद्धं शिष्ये-
ण पुत्रेण तदान्येनापि कारयेत् ॥ नियमानाचरेत्सोपि नियतांश्चैव संधरे ॥ यजमानोपि तान्सर्वानाचरेत्तु समाहि-
त इति वाराहोक्तेः ॥ सत्तद्धर्मा कर्मयोगादिति कात्यायनपरिभाषोक्तेश्च ॥ सः प्रतिनिधिः स्त्रियास्तु पात्रे ॥ भुक्तक-
ष्ठानुयान्नारी भुक्तकेशी न धैव च ॥ हसंते रुदते श्राद्धं निराशाः पितरस्तदा ॥ आश्वलायनः ॥ श्राद्धेहे भोजयेद्धास्तो-
न बालानपि यत्नतः ॥ प्राक्पिंडदानात् धान्यैषैः तिलं कुर्यात्स्वगृहे ॥ नास्तो गृहे ॥ अथ श्राद्धवस्तूनि ॥ संग्रहे ॥ ॥१५२॥

कौपीनं मलिनं रक्तं विचित्रं खंडं पराभुक्तं ॥ काषायं नाडू पीतं च वर्णं धौतमधौतकम् ॥ धीमानेवंविधं वस्त्रं वर्जयेत्पि
तृकर्मणीति ॥ व्यासः ॥ कौशेयं क्षौमकार्पासं दुकूलमहतं तथा ॥ दाने च परिधाने च श्राद्धकाले प्रशस्तमिति ॥
तत्रैव ॥ प्रातः स्नात्वा विधानेन श्राद्धाय कुष्ममाहरेत् ॥ समित्सुष्पकुशादीनां द्वितीयः परिकीर्तित इति ॥ अष्टधा
विभक्ते दिने द्वितीयभागे इत्यर्थः ॥ हेमाद्रौ यमः ॥ समूलस्तु भवेद्दर्भः पितॄणां श्राद्धकर्मणि ॥ मूलेन लोकां
ञ्जयति शक्रस्य तु महात्मनः ॥ व्यासः ॥ तर्पणादीनि कार्याणि पितॄणां यानि कानिचित् ॥ तानि स्युर्द्विगुणैर्दर्भैः
ससपत्रैर्विशेषतः ॥ शालंकायनः ॥ सपिंडीकरणं यावदृजुदर्भैः पितृक्रिया ॥ सपिंडीकरणादूर्ध्वं द्विगुणै
र्विधिवद्भवेत् ॥ पित्र्ये द्विगुणास्तु दर्भा इति कात्यायनसूत्रं ॥ द्विगुणा भुग्ना इत्यर्थः ॥ शंखः ॥ अनंतर्गर्भिणं
साग्रं कौशं द्विदलमेव च ॥ प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्रचित् ॥ समावप्रच्छिन्नाग्रावनंतर्गर्भौ प्रादे
शमात्रौ कुशौ पवित्रमिति कात्यायनश्रौतसूत्रं ॥ हारीतः ॥ पवित्रं ब्राह्मणस्यैव चतुर्भिर्दर्भपिंजुलैः ॥ ए
कैकन्यूनम ------------- कं ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ सर्वेषां वा भवेद्द्वाभ्यां पवित्रं ग्रंथितं नवं ॥ चतुराद्दिपवित्रं
तु काम्यादौ परिकीर्तितं ॥ स्कांदे ॥ अनामिकांधृता दर्भा हि कानामिकयापि वा ॥ द्वाभ्यामनामिकाभ्यां तु
धार्यं दर्भपवित्रकं इति ॥ पत्राभावे सुमंतुः ॥ समूलाग्रौ विगर्भौ तु कुशौ द्वौ दक्षिणे करे ॥ सव्ये चैव तथा त्री
न्वै बिभृयात्सर्वकर्मस्विति ॥ कुशाभावेऽपरार्के सुमंतुः ॥ कुशाः काशाः शरा गुंजो यवो दूर्वाथ बल्वजाः ॥

गोकेशामुंजकुंदाख्यदूर्वाभावे परः पर इति ॥ चित्रोपमाहान्तत्रां रवः ॥ कात्याह स्त्रेच नाचामेत्कदाचिद्द्विचित्रांकया ॥ प्रायश्चि
त्तेन पूज्यं तद्दूर्वाहस्तस्तथैव च ॥ न ब्रह्मग्रंथिनाचामेत्सर्वकर्मसु कर्मविदिति ॥ ब्रह्मग्रंथ्यादि लक्षणमुक्तं संस्कारहे
माद्रौ गारुडे ॥ संसर्ज्य वेष्टनं मार्गं ब्रह्ममार्ग विधिः स्मृतः ॥ सव्यस्य दक्षिणे हस्ते पवित्रमभिधीयते ॥ तद्ब्रह्मग्रंथि
मत्स्योक्तं पवित्रं वेदवादिभिः ॥ पवित्रकेतु [illegible] मुख्यः [illegible] दे नो ब्रह्ममार्ग इति तत्रैव व्याख्यातं ॥ ब्रह्मयज्ञे जपे चैव ब्र
ह्मग्रंथिर्विधीयते ॥ भोजने वर्तुलः प्रोक्तः एवं धर्मो न हीयते ॥ अस्यार्थः ॥ द्विगुणीकृतानां दर्भाणां वामां पार्श्वं प्रद
क्षिणामर्धवेष्टनं विधाय पश्चाद्भागेन [illegible] यदा प्रवेश्यते तदा वर्तुलो ग्रंथिः ॥ यदा स एव प्रादक्षिण्येन समर्धवेष्ट
नं विधाय पुरोभागेन प्रवेश्यते तदा ब्रह्मग्रंथिः ॥ एतद्ग्रंथिमत्पवित्रलक्षणमपि तत्रैव ॥ अर्धप्रदक्षिणीकृ
त्य त्रिशिखापार्श्वं प्रवेशयेत् ॥ वेष्टयेन्नैव मार्गेण ग्रंथिरेतत्त्रयं भवेत्पवित्रके ॥ इति ॥ वेस वेमार्गः पश्चाद्भाग इत्यर्थ इति
तत्रैव व्याख्यातं ॥ दर्भग्रहणादिप्रकारः स्मृत्याह्निकादौ द्रष्टव्यः ॥ गालवः ॥ अन्यानि च पवित्राणि कुशदूर्वा
त्मकानि च ॥ हेमात्मकपवित्रस्य कलां नार्हन्ति षोडशीमिति ॥ अथ हविः ॥ हेमाद्रौ प्रचेताः ॥ [illegible] माषास्तिला गोधू
मश्रेष्ठाः स्युः यवशालयः ॥ महायवा व्रीहियवा [illegible] मधूलिका ॥ कृष्णाः श्वेताश्च [illegible] श्यामाकाः स्युः श्रा
द्धकर्मणीति ॥ मधूलिका या [illegible] इति हेमाद्रिः ॥ खर्जूरास्यन्ये ॥ वार्त्तो ॥ वर्द्धमानं तिलं श्राद्धमक्षय्यं मनुरब्र
वीत् ॥ सर्वकामैः स जयते तिलैः पर्जन्यवृष्टिभिः [illegible] निति ॥ [illegible] ॥ चंद्रिकायां देवलः ॥ इत्याहतेम

९६

मत्ताहेत्वदर्श्नेहृद्यष्टकासु च ॥ [illegible] कालेषु नैवदेयं कुभोजनं ॥ अन्नैवैर्वर्त्तैं ॥ गोधूमाश्च यवाश्चैव समुद्गा
स्तथाल्कयः ॥ एतेसोमा स्समुद्भूतानि [illegible] ॥ तस्मात्तैर्दद्यात्पैत्रेश्राद्धेषु वंशजैः ॥ आ[illegible] यमंच यश्राद्धं माष
मुद्गविवर्जितः ॥ तैलपक्वेन [illegible] कृतमप्यु[illegible]दानि ॥ आम्ले ॥ यवैर्व्रीहितिलैर्माषैर्गोधूमैश्चणकैस्तथा ॥
संतर्पयेत्पितॄन्मुद्गैः श्यामा[illegible]र्विदवैः ॥ नीवारैर्हरिश्यामाकैः प्रियंगुभिरथाचयावादिनि ॥ हेमाद्रौ का
र्ष्णाजिनिः ॥ यदिष्टं जीवतश्चासी[illegible] सम्प्रतिततः ॥ सा सोदुस्तरो मार्गं ततो यातिन संशयइति ॥ तद्वितमे
वानिषिद्धदानेश्राद्धेघातस्यवक्ष्यमाणत्वात् ॥ श्राद्धे हे[illegible]कथनं ॥ नर्थ्यध्याच्च ॥ आश्वलायनः ॥ कंदस्यादि
फलैः श्रास्तैः मूलैराद्रादिकैरपि [illegible]रसैर्मधुनार्द्रश्राम्राद्यैः संतर्पयेत्पितॄन् ॥ श्राद्धदीपे ॥ [illegible]शाकं महाशा
कं द्रोणशाकं तथार्द्रकं ॥ बीत्यामलक मद्वीकापनसाम्रं च दाडिमं ॥ च वंपाल्वेवता—ट स्वर्जुरं च कसरूकं ॥
कोविदारश्च कंदश्च पटोल बृहती फलं ॥ पिप्पलीमरीचं चैव एलाशुंठी च सैंधवं ॥ शर्कराखंड कर्पूरं च बदरी ग्र
द्रोणपत्रकं ॥ मार्कंडेयः ॥ गोधूमैरिक्षुभिर्मुद्गैः सतिलैश्चणकैरपि ॥ केचुकैश्च तथा कंदैः कर्कंधुबदरैरपि ॥
पालेवतैराहकैश्चाप्यक्षोटैः पनसैस्तथा ॥ काकोल्या क्षीरकाकोल्या तथा पिंडालुकैः शुभैः ॥ लाजाभि
श्च ----- पिस्कपुंसोयमि चिर्भटैः ॥ सर्षपाराजशाकाभ्यां मिंगुदै राजजंबुभिः ॥ प्रियालामलकैर्मुख्यैः फलै लुभि
श्चतिलशकैः ॥ कुरैः स्तालकंदैश्च कलिकाक्षीरिकावचैः ॥ लोचैःसमोचैर्लकुचैस्तथा चैवबीजपूरकैः ॥ श्रिय

॥१६५॥

कैः पयफलैर्भक्ष्यभोज्यैश्च संस्कृतैः॥ रागखांडवचोष्यैश्च त्रिजातकसमन्वितैः॥ दत्तैस्तु मासं प्रीयंते श्राद्धेषु
पितरो नृणामिति॥ सतीनकः कलायः॥ कलायस्तु सतीनक इत्यभिधानात्॥ चरकं वर्तुलधान्यं॥ केचुकः कं
चनारः॥ कंदस्सूरणादिः॥ तन्मात्रं वा॥ अर्शोघ्नः सूरणः कंद इत्युक्तेः॥ कर्कंधुर्बदरं॥ पालेवतं॥ कोशात
की॥ आरूकं मरूपीति कान्याकुब्जा आहुः॥ पोथेति महाराष्ट्राः॥ अक्षोटं अखरोटेति गुर्जरदेशे प्रसि
द्धं॥ काकोली क्षीरकाकोल्यौ गौडदेशे प्रसिद्धं॥ पिंडालुकं मोहलकंदेति महाराष्ट्रे प्रसिद्धं॥ पुत्रेसादय
स्त्रयः कर्कटीभेदाः॥ हर्षपेसत्रदीर्घश्चांदसः॥ उत्तरं प्रसिद्धं॥ प्रियालं चिरौंजीति मध्यदेशे प्रसिद्धं॥
फल्गु उदुंबरं॥ तिलं टंकं पटोलं॥ तालकंदः कंदविशेषः॥ वेत्रिकांति त्रिणीफलं॥ क्षीरिका खीरिणी
ति प्रसिद्धा॥ यचः फलविशेषः॥ शिंबं प्रसिद्धं॥ त्रिजातकं लवंगेलामरीचकं॥ तथा॥ मधुकं रामठं चैव
कर्पूरं गुडमेव च॥ श्राद्धकर्मणि शस्तानि सैंधवं पुत्रसत्तमेति॥ रामठं हिंगुः॥ पथ्यं चंद्रोदये श्राद्धे॥ आ
म्रमाम्रातकं बिल्वं दाडिमं बीजपूरकं॥ प्राचीनामलकं क्षीरं नारिकेलं परूषकं॥ नारंगकं च खर्जूरं द्रा
क्षा नीलकपित्थकं॥ एतानि फलजातानि श्राद्धे देयानि यत्नतः इति॥ याज्ञवल्क्यः॥ हविष्यान्नेन वै मासं
पायसेन तु वत्सरं॥ मात्स्यहारिणकौरभ्रशाकुनच्छागपार्षतैः॥ एणरौरववाराहशाशैर्मांसैर्यथाक्र
मं॥ मासवृद्ध्याभितृप्यंति दत्तैरिह पितामहा॥ इति॥ श्राद्धे मांसभक्षणे दोषमाह मनुः॥ नियुक्तस्तु य

॥१६५॥

थान्यायं यो मांसं नात्ति मानवः॥ स प्रेत्य पशुतां याति संभवानेकविंशतिं॥ इति हारीतोपि॥ नियुक्तस्तु यदि श्राद्धे दैवे वा
मांसं समुत्सृजेत्॥ यावंति पशुरोमाणि तावन्नरकमृच्छति॥ हेमाद्रौ देवलः॥ यच्छ्राद्धं मधुना हीनं तद्दैवैः सक
लैरपि॥ मिष्टान्नैरपि संयुक्तं पितॄणां नैव तृप्तये॥ अन्नमानमपि श्राद्धे यदि न स्यात्तु माक्षिकं॥ नामापि कीर्त्तनी
यस्मात्पितॄणां प्रीतये न तत् स्वादु बहुस्मृतिभिः श्राद्धे मधुमांसयोर्यत्प्राशस्त्येनोक्तं तद्युगांतरविषयं॥ कलिध स्य
र्मेषु वक्ष्याम्यस्मृतिभिः पृष्टः पारम्पर्योपदिष्टसदाचारैर्यतो मांसं निषेधति॥ यस्तु प्राणिवधं कृत्वा मांसेन त
र्पयते पितॄन्॥ सोऽविद्वांश्चंदनं दग्ध्वा कुर्यादंगारविक्रयं॥ क्षिप्त्वा कूपे यथा किंचिद्बालमादातुमिच्छति॥ एवम
ज्ञानतः सोपि मांसेन श्राद्धकृन्नर इति॥ श्रीभागवतेपि सप्तमस्कंधे पंचदशाध्याये॥ न दद्यादामिषं श्राद्धे
न चाद्याद्धर्मतत्त्ववित्॥ मुन्यन्नैः स्यात्परा प्रीतिर्यथा न पशुहिंसया॥ नैतादृशः परो धर्मो नृणां सद्धर्ममिच्छ
तामिति॥ बादरायणोपि मांसं निषेधति॥ पृथ्वीचंद्रोदयेपि॥ अक्षता गोपशुश्चैव श्राद्धे मांसं तथा मधु॥
देवराच्च सुतोत्पत्तिः कलौ पंच विवर्जयेदिति निगमवचनं॥ हेमाद्रौ वरातिथिपितृभ्यश्च पशूपकारणं
तथा क्रियेति कलिवर्ज्यमादित्यपुराणवचनं च॥ बृहन्नारदीये॥ समुद्रयात्रास्वीकारः कमंडलुविधारणं॥ द्वि
जानामसवर्णासु कन्यासूपगमं तथा॥ देवराच्च सुतोत्पत्तिर्मधुपर्के पशोर्वधः॥ मांसदानं तथा श्राद्धे वान
प्रस्थाश्रमस्तथा॥ इमान्कलियुगे धर्मान्वर्ज्यानाहुर्मनीषिण इति वचनं च मांसं निषेधति॥ तस्मात्सुविधिः

॥१६६॥

धि

सं

कलिव्यतिरिक्तविषय इति सिद्धं ॥ केचिदास्तु स्वभावाः यथाचारं अदेयं तु मधुमांसादिकं तथा ॥ देशाचाराः
परिग्राह्यास्तत्तद्देशीयैर्नरैरिति ॥ बृहन्नारदीयवचनाद्यथाकुलाचारं मांसादिदानं तदभावे ऽवशिष्ट
ते यावित्याहुः ॥ तन्न ॥ होलाकादिकर[illegible]न्यायेन देशविशेषेण व्यवस्थाकल्पनायोगात् ॥ कलिनिषिद्धस
मुद्रयानादिस्वीकारापाताच्चेत्यलं प्रपंचेन ॥ [illegible]दो विशेषेणमाह सुमंतुः ॥ पयो दधि घृतं चैव गव्यं श्राद्धे
षु पावनं ॥ महिषीणां घृतं प्राहुः श्रेष्ठं न तु पयः क्वचित् ॥ मा[illegible] ॥ संधिन्यनिर्दशावत्सगोपयः परिव
र्जयेत् ॥ औष्ट्रमैकशफं स्त्रैणमारण्यकमथाविकं [illegible]से ॥ माहिषं चामरं मार्गमाविकैकशफोद्भवं ॥ स्त्रै
णमौष्ट्रं याचितं च दधिक्षीरं युजे[illegible] ॥ सगुडं मरिचाक्तं तु तथा पर्युषितं दधि ॥ दीर्घनक्रमपेतं च नष्टास्वा
दं च फेनवदिति ॥ यद्यपि याज्ञवल्क्य[illegible] अन्नं पर्युषितं भोज्यं स्नेहाक्तं चिरसंस्थितं ॥ अस्नेहा अपि गोधू
मयवगोरसविक्रियाः इति पर्युषित[illegible]स्यादि भोज्यमुक्तं तथापि गुडमरीचाक्त[illegible]दिनिषेधपर इति हेमाद्रिः ॥
तथा ॥ कालशाकं तन्दुलीयं वास्तूकं मूलकं तथा ॥ शाकमारण्यकं चैव [illegible] ह्याडे सुनिषण्ण इति तन्दुली
यं महाराष्ट्रे शुमाठ इति प्रसिद्धं ॥ मूलकं मारिष्यं न तु याम्यं ॥ वचनमात्स्ये [illegible] ॥ अन्यदपि वर्ज्यं माह
कं याह ॥ ॥ अथ वर्ज्यं ॥ मार्कण्डेयपुराणे ॥ यच्चोत्कोचादिना प्राप्तं पतिता यदुपार्जितं ॥ अन्यायक
न्याशुल्कार्थं द्रव्यं चात्र विगर्हितं ॥ [illegible] नक्तं यच्चाप्युपाहृतमिति ॥ शंखः ॥ [illegible]
[illegible]स्सुरसां ॥ [illegible]पालंक्यां [illegible]कं तथा ॥ कूष्मांडमलाबुवार्ताकं कोविदारांश्च वर्जयेत् ॥ [illegible]मसक्षीरं च

॥१६६॥

चैव तथा चैव पिंडमूलकं ॥ हारीतः ॥ मंडूकपर्णी सर्वं च श्राद्धं च विवर्जयेत् ॥ अत्र कोविदारमरीचादीनां निषेधः सोपि
सर्वैर्विहितत्वाद्विकल्पः ॥ एवं हिंगुबीजपूरादीनामपि ॥ यद्वा पिप्पलीहिंगुमरीचानां आर्द्राणां निषेध इति हेमा
द्रिः ॥ कृष्णलवणं काश्मीरदेशप्रसिद्धं ॥ सुरसा निर्गुंडीति माधवः ॥ पालंक्या पालकेति प्रसिद्धा ॥ कंचुकं जलजः शाकः
तथा शंखः ॥ राजमाषान्मसूरांश्च कोद्रवान्केकदूषकान् ॥ लोहितान्वृक्षनिर्यासान् श्राद्धकर्मणि वर्जयेत् ॥ पिंडालु
कं च तुंडीरं करमर्दं च नालिकां ॥ कुष्मांडं बहुबीजानि श्राद्धे देवाव्रजसध इति ॥ पिंडारकं पेठरमिति प्रसिद्धं ॥ तुंडी
रं बिंबीरफलं ॥ करमर्दं करवंद इति प्रसिद्धं ॥ यमः ॥ [illegible]गलोच्छिष्टमाघ्रातं श्राद्धे यत्नेन वर्जयेत् ॥ कुष्मांडं म
हिषीक्षीरं माढक्यो राजसर्षपाः ॥ वरणकाराजमाषांश्च घ्नंति श्राद्धं न संशयः ॥ माधवीये चतुर्विंशतिमते ॥ या
वनालकुलित्थांश्च वर्जयेत्तु दिनक्षलः ॥ मसूरांजनपुष्पं च विडंगमारिचानि चेति ॥ अत्र यावनलादीनां वि
हितनिषिद्धत्वाद्विकल्प एव ॥ यद्वा [illegible] राजसविषये तेन व्यवस्थेयं ॥ मुन्यन्नैः स्यात्सरा प्रीतिरिति भा
गवतोक्तेः ॥ राजसतामसाहाराणां भगवद्गीतायां ॥ आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्द्धनाः ॥ रस्याः
स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥ कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ॥ आहारा राजस
स्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ यातयामं गतरसं पूतिपर्युषितं च यत् ॥ उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रि
यमिति ॥ एतत्त्वं दिकायां मत एवमाह ॥ दातुश्च यस्मिन्मनसोऽभिलाषः श्राद्धं स्वदेयं तत्र च दीयमाने ॥ श्राद्धेषु

॥१६५॥

देयं विधिसंप्राप्तिष्ठं तद्दत्तमक्षय्यमिति ब्रुवंतिइति॥ पैठीनसिः॥ रक्ताकल्पिकापोताकुसुंभाश्मंतकानि च॥
जावदुष्टं क्रियादुष्टं शब्ददुष्टं तथैव च॥ श्राद्धेष्वेतान्यदेयानि यच्चाभक्ष्यं प्रकीर्तितमिति॥ पुरुषार्थत
या प्रतिषेधकस्त्रैणोपुयदस्यस्थलेनोक्तं तच्च श्राद्धेन देयमिति सर्वार्थः॥ अथ वर्ज्यजलं ब्रह्मांडे॥ दुर्गंधि
फेनिलं क्षारं पंकिलं पल्वलोदकं॥ न भवेद्यत्र गोतृप्तिर्नक्तं यच्चाप्युपाहृतं॥ अन्नसर्वार्थमुत्सृष्टं य
च्चाभोज्यं निपानजं॥ तद्वर्ज्यं सलिलं तात सदैव श्राद्धकर्मणि॥ कुत्रचित्स्मृतिप्रसंगमाह नारदः॥
स्नान पर्युषितं पुष्पं स्वजेत्पर्युषितं जलं॥ वनसजेज्जान्हवीतोयं तुलसीबिल्वपद्मकमिति॥ मासे
कुतपस्तु प्रोक्ताः॥ मध्यान्हः खड्गपात्रं च तथा नेपालकंबलः॥ रौप्यं दर्भास्तिला गावो दौहित्रश्चाष्टमः स्मृ
तः॥ पापं कुत्सितमित्याहुस्तस्य संतापकारिणः॥ अष्टावेते यतस्तस्मात्कुतपा इति विश्रुताः॥ मध्यान्हः
श्राद्धारंभे ग्राह्याः॥ अन्यथा यथायोग्यं ग्राह्यं॥ अपराह्णे स्मृतः सौरे॥ अपसं दुहितुश्चैव खड्गपात्रं तथैव
च॥ घृतं च कपिलायागोर्दौहित्रमिति कीर्तितं॥ ब्रह्मांडे॥ अमावास्यागते सोमे पादं तु खादति गोस्त
नं॥ तस्या गोर्यद्भवेत्क्षीरं तद्दौहित्रमुदाहृतं॥ उच्छिष्टं शिवनिर्माल्यं वमनं मृतकर्पटं॥ श्राद्धे सप्त पवित्रा
णि दौहित्रः कुतपस्तिला इति॥ उच्छिष्टं वत्सोच्छिष्टं दुग्धं॥ शिवनिर्माल्यं गंगोदकं॥ वमनं मधु॥ मृ
तकर्पटं पट्टं॥ तिला नाना हापस्त्रिंवः॥ अष्टम्यादौ समुत्पन्नां अदृष्टफलिकां तास्तथा॥ ते वै श्राद्धे पवित्राः

॥१६५॥

दे

सुरभावेग्राम्यकाश्रपि॥ गोरसः कृष्णाः स्तश्चानीलाश्चैवाभ्यविविधास्तिलाः॥ इति॥ एवमुक्तप्रकारेणान्ना
र्हद्रव्यसंपाद्यपाकारंभः कुर्यात्॥ तथा चोक्तमा॥ गोमयोदकैर्भूमिं भाजनं भांडं शौचं कुर्यादिति॥ भू
मिर्गृहप्रदेशः॥ भाजनं पाकपात्रं॥ भांडं तंडुलाद्यासादनपात्रं॥ पुरस्कारः॥ गृहाग्निशिशुदेवानां अस्तचा
रितपश्चिनां॥ तावं न दीयते किंचिद्यावत्पिंडं न निर्वपेत्॥ कौर्मे॥ तिलान्नावकिरेत्तत्र सर्वतो बंधयेदजा
न्॥ असुरोपहृतं सर्वं तिलैः शुध्यत्यजेन चेति॥ देवलः॥ तथैव यंत्रितो दाता प्रातः स्नाता धृतांबरः॥
आरभेत नवैः पात्रैः रन्धारंभं च बांधवैः॥ अत्रात्मनेपदात्स्वयमेव कर्तृत्वान्मुख्यः पाकः॥ गौणे तौ पत्न्या॥
तदशक्तौ बांधवैः॥ इति विवेकः॥ आश्वलायनः॥ समानप्रवरैर्मित्रैः सपिंडैश्च गुणान्वितैः॥ कृतो
पकारिभिश्चैव पितृकार्यं प्रशस्यते॥ अपि च॥ रजस्वलां च पाखंडं पुंश्चलीं पतितां तथा॥ त्यजेच्छूद्रां
तथा वंध्यां विधवां चान्यगोत्रजां॥ व्यंगकर्णी चतुर्थाहः स्नातामपि रजस्वलां॥ वर्जयेच्छ्राद्धपाकार्थं मातृ
पितृवंशजां॥ मातृपितृवंशाभिन्नां त्यजेदित्यर्थः॥ स्मृत्यंतरे॥ न पाकं कारयेत्पुत्रीमन्यां वाप्यन्यगोत्रजां॥
मृतवंध्यां च गर्भिणीं चैव दुर्मुखीमिति॥ अत्र पुत्रीनिषेधः पत्न्यादिसंभवे वेदितव्यः॥ चंद्रिकायां
यमः॥ कुक्कुटो विड्वराहश्च काकश्वायबिडालकः॥ वृषलीपतिश्च वृषलः षंढोऽवीरा रजस्वला॥

एतत्तु श्राद्धकाले वै वर्जनीयाः प्रयत्नतः इति ॥ तथा ॥ पादुकोपानहौ छत्रं चित्ररक्तांबरं तथा ॥ र[illegible]पुष्पं च मार्जा-
रं श्राद्धभूमौ विवर्जयेदिति ॥ अथ पाकभांडानि हेमाद्रौ नागरखंडे ॥ सौवर्णान्यथ रौप्याणि कांस्यताम्रोद्भवा-
नि च ॥ मन्मयान्यपि शस्यानि नूतनानि दृढानि च ॥ आदित्यपुराणेपि ॥ पचेदन्नानि सुस्नातः पात्रेषु शुचि-
षु स्वयं ॥ अच्छिद्रेष्वविलिप्तेषु तथानुपहतेषु च ॥ नायसेषु न भिन्नेषु दूषितेष्वपि कर्हिचित् ॥ सुवर्णरजतोपये-
गेषु मन्मयेषु न तु क्वचित् ॥ वायुपुराणे ॥ न कदाचित्पचेदन्नं मयस्थालीषु पैतृकं ॥ अयसो दर्शनादेव पितरो
विद्रवंति हि ॥ कालायसं विशेषेण निंदंति पितृकर्मणि ॥ फलानां चैव शाकानां छेदनार्थानि यानि तु ॥ महान-
से नियुक्तानां तेषामेव हि संनिधिः ॥ [illegible]तेनेतरस्याश्च गात्रमात्रस्य दर्शनं ॥ श्राद्धे दृष्टं तु विदुषा पितॄणां
प्रीतिमिच्छता ॥ महानसे नियुक्तानामायसानामपि [illegible]यं न दर्शनं ॥ तथैव ॥ पचमान[illegible]षं डेषु [illegible]न्यथा ताम्रमयेषु
च ॥ समुद्धरति वै घोरात्पितॄन्दुःखमहार्णवात् ॥ तैजसानामभावे तु दिद्रहरे[illegible]न्मयेपि च ॥ नवेष्टु चो प्रकु-
र्वीत पाकं पित्र्यर्थमादरादिति ॥ तथा ॥ पक्वान्नस्थापनार्थे तु शस्तं ते दारुजान्यपि ॥ र[illegible]दीन्यपि कार्या-
णि यज्ञियैस्तपि दारुभिः ॥ विवाहे प्रेतकार्ये च मातापित्रोः क्षयेहनि ॥ नवभांडानि कुर्वीत यस्य कस्ये विक्रे-
वतः ॥ इति ॥ अथ पचनाग्निः ॥ हेमाद्रौ प्रजापतिः ॥ औपासनेनाग्निसिद्धिरग्नौकरणमेव च ॥ लौकिके ना

ग्निना नापि श्राद्धं कुर्यात्स्वयत्नत इति ॥ अग्निरूपः [illegible] र्मप्रदीपे । प्रातर्होमं तु निर्वृत्य समुद्धृत्य हुताशनात् ॥ शेषं
महानसे हृत्वा तत्र पाकं समाचरेत् ॥ पाकानंतर्गिनं [illegible] स्वगृह्याग्नौ तु पुनः क्षिपेत् ॥ [illegible] वैश्वदेवादि कर्म
कुर्यादित्तं द्विजः ॥ इति कर्का[illegible]योऽप्येवमेवाह [illegible] स्य धेनो[illegible] मंत्रमि सत्र ॥ अन्यमा[illegible] ॥ तत्र पंचसु [illegible]नानि निर्वा
पानंतरं शाने ॥ वैवाहिके ग्नावध्यन्यत्र लौकिके वापि संस्तन इति ॥ निर्वाप्रकारस्तु वायु[illegible]पुराणे । पित्रर्थं निर्वपेद्भूमौ कुर्चैर्वा
दर्भसंस्कृते ॥ अग्निमान्निर्व[illegible] येवं च [illegible] सममुष्टिभिः ॥ पित्र्यो निर्वपामीति सर्वं दक्षिणतो न्यसेदिति ॥ चरुग्रह
णान्नभक्ष्यशाकादावि निहेमा[illegible] ॥ पिं[illegible]ति चिरु[illegible] यं निर्वाप[illegible] ॥ आश्वलायनो [illegible]सत्यपि स्मार्तेग्नौ पच
नाग्नावेव पाकः कार्य इत्युक्तं ॥ इहैवास्मिन्न[illegible] तंवदा इत्यर्थ[illegible] ॥ मथीयामरणीभ्यामग्निं मंथेत्स पचनाग्नि
र्भवतीति सूत्रेण दृष्टत्वाच्च ॥ बोधायन[illegible] ॥ [illegible] पहृत पचना[illegible]ासनं वाभिप्रज्वलंतीति ॥ इदमपि सर्वाधानवि
षयं ॥ अर्धाधानपक्षे तु वैश्वदेवं श्राद्धं चौपासनाग्नावेव कार्यमिति [illegible] आहुः ॥ विधुरादेस्त्वग्निब्रह्मचार्या
दीनां च षष्ठ्यादिविधानेनाग्निसंपाद्यत्तेनैव श्राद्धं कार्यमिति हरिहरभाष्यमुक्तं ॥ एवं यथासंभवं मग्निनापाकं का
रयित्वाभिमंत्रित ब्राह्मणान्नार्थं [illegible] पिप्रियत्वार्चनसाधनद्रव्याणि सज्जी कुर्यात् ॥ यथाह मार्कंडेयः ॥
अन्हः षण्मुहूर्तेषु गतेषु प्रयतो द्विजान् ॥ प्रत्येकं प्रेषयेत्प्रेष्यान्प्रदायामलकोदकं ॥ अत्रामलकमलकमन्यो
कं न्यलक्षणं ॥ यथाह देवलः ॥ ततो निवृत्ते मध्याह्ने लुप्तलोमनखान्द्विजान् ॥ अभिगम्य यथान्यायं प्रयच्छेद्दंतधा

॥१६८॥

व

वनं ॥ तैलमभ्यंजनं स्नानं स्नानीयं च पथ्यग्विधं ॥ पात्रेरौदुंबरेर्ध्याद्वैभ्यो द्विकपूर्वकं ॥ औदुंबरैस्ताम्रमयैः ॥ अ
श्वौरामलकस्नानादिकं निषिद्धमिति थ्यादित्यनिमित्तविषयमिति हेमाद्रिः ॥ निषिद्धेपि कार्यमित्यन्ये ॥ तैलमुद्व
र्त्तनं देयं ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नतः ॥ तैरभ्यंगश्च कर्त्तव्या वर्ज्यकालेष्वपि ध्रुवमिति कात्यायनोक्तेरिति ॥ दंतधाव
नं तैलस्नानादिकं तु निषिद्धं प्रागेव ॥ स्नाताधिकारी भवति दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ श्राद्धकृच्छुक्लवासाः स्यान्मौ
नी च विजितेंद्रियः ॥ मनुः ॥ नग्नः स्यान्मलके वासा नग्नः कौपीनकेवलः ॥ द्विकच्छोत्तरीयश्च अकच्छो वस्त्र
एव च ॥ नग्नः काषायवासः स्यान्नग्नश्चार्द्रपटः स्मृतः ॥ नग्नो द्विगुणवस्त्रः स्यान्नग्नो दशापटः स्मृतः ॥ न
ग्नस्तु दग्धवस्त्रः स्यान्नग्नः स्यूतपटस्तथेति ॥ ततः केशान् गोपीचंदनादानोर्ध्वपुंड्रं कुर्यात् ॥ जपहोमे तथा दा
ने स्वाध्याये पितृकर्मणि ॥ तत्सर्वं नश्यति क्षिप्रमूर्ध्वपुंड्रं विना कृतमिति हेमाद्रावुक्तेः ॥ यज्ञो दानं जपो होमः
स्वाध्यायः पितृकर्म च ॥ वृथा भवति विप्रेंद्र ऊर्ध्वपुंड्रं विना कृतमिति बृहन्नारदीयात् ॥ ऊर्ध्वं च तिलकं कु
र्याद्दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ तिर्यक्पुंड्रं न कर्त्तव्यं श्राद्धकाले विशेषतः ॥ इति रुद्रपराशरोक्तेश्च ॥ अन्ये तु ऊर्ध्व
पुंड्रं द्विजातीनामग्निहोत्रसमो विधिः ॥ श्राद्धकाले तु संप्राप्ते कर्त्ताभोक्ता च तत्स्मृते ॥ तथा ॥ वामहस्ते तु द
र्भांस्तु गृहे रंगावलिस्तथा ॥ ललाटे तिलकं दृष्ट्वा निराशाः पितरो गता इति संग्रहस्मृतेः ॥ ऊर्ध्वपुंड्रं त्रिपुंड्रं वा चं
द्राकारमथापि वा ॥ श्राद्धकर्त्ता न कुर्वीत यावत्पिंडान्न निर्वपेदिति विश्वप्रकाशोक्तवचनाच्चोर्ध्वपुंड्रमपि न

न

॥१६८॥

नी

न कार्यमित्याहुः ॥ अत्राचाराद्व्यवस्था ॥ यद्वाऽयं निषेधो गंधपरः ॥ प्राक्पिंडदानाद्गंधाद्यैरलंकुर्याद्विप्रानित्याश्वला
यनोक्तेः ॥ ललाटे पुंड्रकं दृष्ट्वा स्कंधे कमाल्यं तथैव च ॥ निराशाः पितरो यांति दृष्ट्वा च वृषलीपतिमिति हेमाद्रावुदाहृतवच
नस्य माल्यसाहचर्याच्च ॥ यद्वाऊर्ध्वपुंड्रविधिर्विप्रविषयः निषेधः कर्तृविषय इति पृथ्वीचंद्रोदये ॥ दानाध्ययन
देवार्चाजपो होमव्रतादिकान् ॥ न कुर्याच्छ्राद्धदिवसे प्राग्विप्राणां विसर्जनादिति ॥ इति ॥ अत्र देवतार्चनजपहो
मव्रतादिनिषेधस्तु नित्यव्यतिरिक्तकाम्यपरः ॥ नित्यकर्मणां स्वकालकरणातिक्रमे दोषश्रवणात् ॥ अहरहः
कुर्यादिति विधेश्च ॥ संध्याद्यकरणप्रसंगाच्च ॥ अत्रैव वह्न्याहिताग्निभिः पृथक्पाकेन श्राद्धपाकेन वा वैश्वदे
वं कृत्वा श्राद्धमारभेत् ॥ श्राद्धात्प्रागेव कुर्वीत वैश्वदेवं तु साग्निकः ॥ एकादशाहिकं मुक्त्वा तत्र ह्यंते विधीयत इति हे
माद्रौ शालंकायनोक्तेः ॥ स्मार्ताग्निमात्रवतां तद्रहितानां चाग्नौकरणोत्तरं विकिरोत्तरं वा होममात्रं पृथक्पाकेन
कार्यम् ॥ तन्नयत्तां तु श्राद्धांत एव ॥ वैश्वदेवाहुतीरग्नावर्वाक् ब्राह्मणभोजनात् ॥ जुहुयाद्भूतयज्ञादि श्राद्धं कृ
त्वा समाचरेदिति ॥ प्रचलांडोक्तेः ॥ पित्रर्थं निर्वपेत्पाकं न पित्र्यं वैश्वदेविकमिति पृथक्पाको लौगाक्षिणोक्तेः ॥
सर्वेषां श्राद्धांते श्राद्धपाकेन वैश्वदेवमिति तृतीयः पक्षः ॥ श्राद्धं निर्वर्त्य विधिवद्वैश्वदेवादिकं ततः ॥ कुर्याद्भि
क्षां ततो दद्याद्धंतकारादिकं तथेति पैठीनसिस्मृतेः ॥ ततः श्राद्धशेषादिस्वार्थः ॥ श्राद्धान्हि श्राद्धशेषेण वैश्वदेवं स
माचरेदिति चतुर्विंशतिमताच्च ॥ अत्रानग्निकाकारेण प्रकारांतरेण व्यवस्थोक्ता ॥ वृद्धावादौ क्षये चांते दर्शे म

२

ध्येमहालये॥एकोद्दिष्टेनिवृत्तेतुवैश्वदेवोविधीयते॥आनि॥तेनिरग्नीयाणांतुसाग्नीनांसर्वश्राद्धे वै[illegible]वदेवःपंचयज्ञा
स्तंतइतिसुदर्शनभाष्ये उक्तं॥अनग्नीनांतेषामपि पूर्ववत्तु॥कात्यायनमतेनांतुसाग्नीनांश्राद्धपाकेनादावेववै
श्वदेवइतिकर्काचार्याः॥भिन्नपाकेनेति[illegible]का॥निरग्नीनांसर्ववचनचश्राद्धपरान्तरारस्तु॥वैश्वदेवंकदाकार्यं
श्राद्धेचसमुपस्थिते॥पाकशुद्ध्यर्थमेवैत[illegible]र्वमेवविधीयते॥संप्राप्तेपार्वणश्राद्धएकोद्दिष्टेतथैवच॥अ
ग्रतोविश्वेदेवस्यासश्राद्धेकादशाहे निदशांतेक[illegible]वीपिश्राद्धपाकेनादौकुर्यादिसाह॥पाकशुद्धिरेकपाके
चहेतुः॥कर्त्तव्यंपाकशुद्ध्यर्थंतुकोद्दिष्टेव[illegible]तितत्रैवहेतुंतरंचोक्तं॥तथाचयाज्ञवल्क्यः॥अपवित्रोभ
वेत्पाकोवैश्वदेवविवर्जितः॥न[illegible]तंपितृभिर्दैवै[illegible]सूतकंभवेत्॥अथासादनीयानि॥ब्रह्मांडे॥उप
मूलसतूलानांतुशास्त्रेपक[illegible]॥एवंतिलानां[illegible]कास्यमय[illegible]तुर्द[illegible]ता॥पात्रादिजनताम्राणिपा
त्राणिस्युःशमिमधुं॥पुष्पं[illegible]पसुगंधादि[illegible]षण[illegible]ति॥[illegible]॥व्रतीनानामसंवृत्री
समरोक्तेः॥श्यामिश्राद्धविन्नो[illegible]हमादेकार्ष्णाजिनः॥[illegible]शिथिलीकृतसर्व[illegible]॥चाद स्वा
द्विपत्नीर्थेनपठन्हुंफडुसहस्रसंख्या[illegible]॥अप्रसन्नाः[illegible]दर्भाःप्रसन्ना[illegible]॥समूलाः
कुशपाःप्रोक्ताश्छिन्नाग्राःस्तरणेस्मृताः[illegible]पुष्पस्निग्धाःसमाःशुभाः॥प्रादेशपरिमाणाः

ना स्युः पितृतीर्थेन संस्पृताः ॥ अग्निगाए ॥ [illegible] द्रष्टव्या ऽत्र प्रमाणतः ॥ कुतपाद्यत्रि विज्ञेयास्तैस्तु श्राद्धं समाचरेत् ॥
मध्यान्हः खड्गपात्रं च तथा नेपालकंबलः ॥ रौप्यं दर्भास्तिला गावो दौहित्रः कुतपाः स्मृताः इति ॥ [illegible] दक्षिणेनानु[illegible] प्र
गवाद्देवलः ॥ ततः स्नातान्निवृत्तेभ्यः प्रत्युत्थाय कृतांजलिः ॥ पाद्यमाचमनीयं च संप्रयच्छेद्यथाक्रमं ॥ इति ॥ आरंभ
कालमाहापरार्के गौतमः ॥ आरंभैः कुतपप्रायं श्राद्धं कुर्यात् रौहिणं बुधः ॥ विधिज्ञो विधिमास्थाय रौहिणं तु न लंघये
त् ॥ एतदेकोद्दिष्टे ॥ पार्वणे तु माध्ये [illegible] कुतपाद्यमनु[illegible] त्तं चानुरूप्यं ॥ [illegible] तंत्र चक्रं [illegible] वनामिच्छ
ते ॥ मध्यान्हे सर्वदा यस्मान्मंद[illegible] ति भास्करः ॥ [illegible] भोगवान्प्राप्यते इति ॥ श्राद्धं कालिकायां ना ना
रदीये ॥ स्नात्वा मध्यान्हि प्रायश्चित्तादिषु [illegible] भोगानु[illegible] ॥ दत्वा द्दैव्र [illegible] कुर्याद्विधानेनेति ॥ आ
यश्चित्तप्रकारस्तु धर्मप्रदीपे ॥ स्नात्वा माध्यान्हिकं [illegible] अनिमंत्रितान् ॥ आसनभाजनभांडादिशुद्ध्य
र्थं मंत्रमुच्चरेत् ॥ पुंसूक्तं च कुष्मांडं पावमानं कं ॥ नू[illegible]मिसादिकान्मंत्रान् ब्राह्मणैः सह संपठेत् ॥ प्रायश्चित्तनिमि
त्तं तु सूक्तं यच्चाति लोदकं ॥ कुर्याच्छ्राद्धेषु सर्वेषु तीर्थेनेव [illegible] दाचनं ॥ स ब्राह्मणो मंत्रपूतैः सहिरण्यकुशोदकैः ॥
सर्वमभ्युक्षेद्द्रव्यं कर्त्ता श्राद्धं समाचरेदिति ॥ स ब्राह्मणो ब्राह्मणसहित इत्यर्थः ॥ स्मृतिचंद्रिकायां वायवीयेपि ॥
कुकुट्टो विड्वराहश्च काकश्चाथ बिडालको ॥ वृषलीपतिश्च वृषलः षंढो वीरा रजस्वला ॥ खंजः कूणः
कुणिः [illegible]क्षीदातुः श्वेष्यकरस्तथा ॥ न्यूनांगो प्यतिरिक्तांगो योगी माहिषिकस्तथा ॥ अन्नपः श्व[illegible]युक्तो रेत्नु यदि

वैहायसकव्ययोः॥ उत्सर्ज्यं प्रधानार्थसंस्कारस्यापरिस्मृतः॥ आद्रवसोथकुर्यां स्वः पावमान्यस्तरत्समाः॥
पूतेनयाद्रियाद्दैरेन्नेदोषमपानुदेदिति॥ अथश्राद्धपरिभाषा॥ कात्यायनः॥ दक्षिणंपातयेज्जानुंदेवान्प
रिचरन्सदा॥ पातयेदितरंजानुंपितॄन्परिचरन्सदा॥ बौधायनः॥ प्रदक्षिणंतुदेवानांपितॄणामप्रदक्षिणं॥
देवानामृजवोदर्भाः पितॄणांद्विगुणाःस्वधा॥ शंखः॥ आवाहनार्घ्यसंकल्पपिंडदानान्नदानयोः॥ पिंडा
भ्यंजनकालेतुतथैवांजनकर्मणि॥ अक्षय्यासनयोःपाद्ये क्षणेगंधादिकार्चने॥ अवनेजनकालेपिना
मगोत्रादिकीर्तयेत्॥ मात्स्ये प्रयोगक्रमदक्षः॥ संबंधंप्रथमंब्रूयाद्गोत्रनामतथैवच॥ पश्चाद्रूपंविजा
नीयात्क्रमएषसनातनः॥ इति॥ वस्वादिरूपंतत्प्रोक्तंप्राक्॥ कश्यपः॥ सकारेणतुवक्तव्यंगोत्रंसर्वत्रधी
मता॥ सकारःकुतपोज्ञेयःतस्माद्यत्नेनतंवदेत्॥ नसयोगोयथाकाश्यपसगोत्रेस्यादि॥ तथा॥ गो
५ त्रस्यत्वपरिज्ञानेकाश्यपंगोत्रमुच्यते॥ तस्मादाहश्रुतिःसर्वाःप्रजाःकाश्यपसंभवाः॥ यत्तुसत्याष
ढं॥ अथाज्ञातबंधोःपुरोहितगोत्रेणाचार्यगोत्रेणचेति॥ तत्क्षत्रियादिपरंविवाहपरंवाद्रष्टव्यं॥
नामोच्चारेविशेषमाहबौधायनः॥ शर्मांतंब्राह्मणस्योक्तंवर्मांतंक्षत्रियस्यतु॥ गुप्तांतंचैववैश्यस्यदासां
तंशूद्रजन्मनः॥ पित्रादिनामस्थानेसएवाह॥ पृथिवीषसितावाच्यास्त्वसितान्यांतरिक्षसत्॥ अभिधानाप
रिज्ञानेदिविषत्स्यापितामहस्येति॥ एतदापस्तंबादिपरं॥ आश्वलायनानांतुतत्सूत्रेयदिनामान्यविद्यात्तत॥

पितामह प्रपितामहेत्ति क्रमादिति विशेषोक्तेः॥ पुंस्त्वं स्याविवक्षितत्वान्मातापितामही सत्त्वेयं॥ हेमाद्रौ नारायणः॥
विभक्तिभिस्तु यत्किंचिद्दीयते पितृदैवते॥ तत्सर्वं सफलं ज्ञेयं विपरीतं निरर्थकं॥ अत्र विशेषः॥ स्मृत्यर्थसारे॥ अर्घ्या
प्यासनयोः षष्ठी द्वितीयावाहने स्मृता॥ अन्नदाने शेषाः संबुद्धयः स्मृताः॥ यत्तु॥ चतुर्थी चासने नित्यं संकल्पे च
विधीयते॥ प्रथमा तर्पणे प्रोक्ता शेषाः संबुद्धयः स्मृता इति व्यासेनोक्तं॥ तत्र शाखाभेदेन व्यवस्थितेति हेमाद्रिः॥
तथा प्रभासखंडे॥ यज्ञोपवीतिना कार्यं दैवकर्म प्रदक्षिणं॥ पित्र्यमपि विशेषमाह जमदग्निः॥ सकृत्स्नातो च जपं स
क्यापिंडाघ्राणं च दक्षिणं॥ आव्हानं स्वागतं चार्घ्यं विनाच परिवेषणं॥ विसर्जनं सौमनस्यमाशिषं प्रार्थनं तथा॥
विप्रप्रदक्षिणं चैव स्वस्तिवाचनकं विना॥ पितॄनुद्दिश्य कर्तव्यं प्राचीनावीतिना सदा॥ तथा॥ स्वागते स्वस्तिवा
चने गोत्राशीष्यु प्रदक्षिणे॥ अर्घ्ये च दक्षिणादाने सव्यं षट्सु विधीयते॥ संग्रहे॥ आरोपे विप्रांघ्रिशौचांते भ्यर्चने
विकिरे हुते॥ पिंडान्न्युप्यार्चयित्वार्चैस्त्यज्य ब्राह्मणांस्तथा॥ आचमे श्राद्धकर्त्ता वै स्थानेष्वेतेषु सव्यतु॥ आ
द्यंतयोर्द्विराचामेच्छेषेषु तु सकृत्सकृत्॥ तथा॥ देवार्चा दक्षिणांगादि पादजान्वंसमंडलं॥ शिरोंसजानुपादेषु
वामांगादि च पैतृकी॥ कर्तव्येति शेषः॥ स्मृत्यंतरे॥ श्राद्धारंभे तु यद्दर्भाः पादशौचे च वियर्जयेत्॥ अर्चनादौ तु
यद्दर्भा उच्छिष्टांते विवर्जयेत्॥ पार्वणादौ तु यद्दर्भा घ्राणांते तु विसर्जयेत्॥ मार्जनादौ तु ये दर्भाः पिंडस्थाने वि
वर्जयेत्॥ उत्तानांते तु ये दर्भा दक्षिणांते विसर्जयेत्॥ प्रार्थनादौ तु ये दर्भा नमस्कारं विसर्जयेदिति॥ श्राद्धे षट्
पत्निकाल्हः॥ तथा॥ वसुरुद्रस्त्वाद्याः पित्रादित्रितये क्रमात्॥ मातामहादिमात्रादि -- च स्मृतिर्महती॥

चतुर्थी च

पे

भ

तथा॥ पिंडदाने तु वरुण प्रमाण[illegible]था॥ प्रद्युम्नो वासुदेवश्च [illegible]र्णस्तथैव हि॥ अथवा दक्षिणं जानु पातयेद्दक्ष
प्रदक्षिणं॥ यज्ञोपवीतिना स्याद्दैवं कुर्यात्सवे त्तथा॥ प्राचीनावीतिना पित्र्यं सव्यजानुनिपातितः॥ [illegible]क्षिणं स्कंधेन कर्तव्यं
म प्रदक्षिणत स्तिलैः॥ पितृभ्यो निखिलं देयं स्वधाकारेण सर्वदेति॥ नाप्रोक्षितं स्पृशेत्किंचिन्नैव दद्यान्मानुषीं गिरं॥ न
चोत्क्षेपेत भुंजानं नच्चैवाभाषिता पातयेत्॥ स्मयं क्रोधं प्रमादं च न श्राद्धेष्वाचरेल्लोभमेवेत्॥ दिवोदासीये॥ यदि वाग्यमलोपः
स्याज्जपहोमार्चनादिषु॥ व्याहरेद्वैष्णवं मंत्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययं॥ तथा॥ द्वे पवित्रे ऋजुनी दैवे कर्मणि योजयेत्॥
विभज्य द्विगुणीकृत्य त्रीणि त्रीणि [illegible]नि पैतृके॥ श्राद्धकाण्डे [illegible]ं चयत[illegible]॥ द्वे द्वे लौकिके देवानां तिस्रस्तिस्रस्तु पार्वणे॥
एकोद्दिष्टे च लौकिके श्राद्धेष्वर्घ्येषु [illegible]तोत्सू॥ तथा॥ ह[illegible]लौकिके श्र[illegible]यन आवाहनविसर्जने॥ दक्षिणां सोमन
स्यं च विनान्यद्देयपूर्वकं॥ श्राद्धविघ्नप्रणा[illegible]र्थे रक्षते हेमाद्रौ विष्णुधर्मोत्तरे॥ श्राद्धानि[illegible]होमं [illegible]यनारासं
हं हरिं परं॥ त्रिर्वं दैवं यथान्यायं त[illegible]ः श्राद्धं समाप्ते हरि[illegible] मार्चन चैनं च द्विक[illegible]ं ता[illegible]विजो[illegible]मे[illegible]
दृष्ट्यं दैवतांतरं॥ पितृभ्यश्चापि तद्देयमनंतं स्यात्[illegible]श्यो॥ पितृ[illegible]नु यो दद्यात्[illegible]येय[illegible]के[illegible]रो[illegible]दिह
[illegible]स्य भवंति क्षेत्रभागिनः॥ हरिस्कोद[illegible]ति॥ दिता[illegible]ः सर्वमनुष्याश्च विष्णुनाश्रितमर्चंति विष्णु[illegible]ता दिशंताश्च
[illegible]क्तिनिच्च॥ यः श्राद्धकाले हरिभुक्तशेषं [illegible]ददाति [illegible]पितृदेवताभ्यः॥ तेनैव पिंडं तुलसीविमिश्रमा नाके
[illegible]र्वं पितरस्तृप्ता सादहनि श्राहोलि[illegible]पचुदाना श्रयन रे तच्चैतन्निवेद्यं तत्तु कार्यं परिकल्पितं
प्रा[illegible]न्नमेव॥ प्रतिग्रहेण[illegible]दिग्यं दाना[illegible]अम[illegible]न्न[illegible]हि मी न कुर्यात् रोगा स्यात्[illegible]मीमत्स्यमाद्यु[illegible]दिति॥

इतिहासेपि ॥ इति श्राद्धपरिभाषा ॥ अथ क्षणदानादि ॥ हेमाद्रौ संग्रहे ॥ तिथिवारादिकं ज्ञात्वा संकल्पं च यथाविधि ॥
श्राद्धमारभेत्तेषां ज्ञो ह्यन्यथा निष्फलं भवेत् ॥ गारुडे ॥ श्राद्धार्थसमनुप्राप्तान्विप्रान् भूयो निमंत्रयेदिति ॥ तद्विधि
माह ॥ शौनकः ॥ गृहीत्वामुकसंज्ञस्यामुकगोत्रस्य चामुके ॥ श्राद्धे तु वैश्वेदेवार्थं करणीयः क्षणस्त्वया ॥ गृहीत्वाप
दमिसनुवर्त्तते ॥ इत्येवं श्राद्धकृद्ब्रूयादोंतथेति वदंस्तु सः ॥ श्राद्धस्य कर्त्तासंप्रयातं प्राप्नोतु भवानिति ॥ सर्वदे श्राद्ध
वानीति इतरस्तु प्रतिद्विजं ॥ पित्र्यादेरप्यनेनैव ग्रहणं तु विधिना द्विजानिति ॥ अथ विश्वेदेवाः ॥ प्रयोगपारिजाते
इष्टिश्राद्धे क्रतुदक्षौ संकीर्त्यौ वैश्वदेविकौ ॥ नांदीमुखे सत्यवसू काम्ये च धुरिलोचनौ ॥ पुरूरवार्द्रवौ चेत्ति पार्वणे
समुदाहृतौ ॥ नैमित्तिके कालकामौ एवं सर्वत्र कीर्त्तयेदिति ॥ ततः कर्त्ता च कृत्वोऽनाहिताग्निः पिंडपितृयज्ञं परि
स्तरणादीध्माधानांतं कुर्यात् ॥ अर्घ्यपात्राण्यप्येवमिति पारिजात आश्वलायनपरिशिष्टेभिहितं ॥ अथ पादप्र
क्षालनविधिः ॥ हेमाद्रौ शंखः ॥ संमार्जितोपलिप्तं तु द्वारि कुर्वीत मंडलं ॥ द्वारि द्वारसमीपे ॥ प्रांगणे मंडलं कुर्या
द्दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ उत्तरे दक्षिणे चापि पश्चिमेन गृहांतरं ॥ उदक्प्लवमुदीच्यं स्याद्दक्षिणं दक्षिणाप्लवं ॥ तत्प्र
माणमुक्तं संग्रहे ॥ प्रादेशमात्रं देवानां मंडलं चतुरस्रकं ॥ वितस्तिमात्रं पित्र्ये तु मंडलं वर्त्तुलं भवेत् ॥ य
ज्ञोपवीति देवार्थं पित्र्यर्थं चापसव्यवत् ॥ अंतरं तु प्रकुर्वीत तयोर्मध्ये षडंगुलमिति ॥ तत्रैव वर्णपरत्वेन

विशेषमाह बौधायनः ॥ चतुरस्रं त्रिकोणं च वर्त्तुलं चार्द्धचंद्रकं ॥ कर्त्तव्यमानपूर्व्येण ब्राह्मणादिषु मंडलमिति ॥ स्मृत्यं-
तरे गर्त्तउक्तः ॥ गर्त्तः पंचांगुलो विप्रे जानुमात्रो महीभुजि ॥ आदन्नमात्रो वैश्यस्य साधिकः स तु भद्रके ॥ तिर्यगूर्ध्व-
प्रमाणेन व्याख्यातो दैवपित्र्ययोः ॥ चतुरस्रं वर्त्तुलं च कथितं गर्त्तलक्षणं ॥ पादप्रक्षालनं प्रोक्तमुपवेश्यासने
द्विजान् ॥ तिष्ठंश्च क्षालनं कुर्यान्निराशाः पितरो गता इति ॥ इतिमंडलाग्रे पृथक्कार्यमिति ॥ माधवः ॥ भृगुः ॥ आ-
सनं न जीर्णदेहायाने आयाम्या विशेषतः ॥ आर्त्तीयानवसक्ताया नगोगोमयमाहरेत् ॥ व्याघ्रः ॥ उत्तरे अक्षतसंयु-
तान्दर्भाग्रान्विन्यसेत्कुशान् ॥ दक्षिणे दक्षिणाग्रांस्तु तान्विन्यसेत्कुशान् ॥ मात्स्येपि ॥ अक्षताभिः सपुष्पाभि-
स्तदभ्यर्च्यापसव्यवत् ॥ विप्राणां क्षालयेत्पादानभिवंद्य पुनः पुनः ॥ प्रसंमुखः स्थितः कुर्याद्विप्रपादाभिषेच-
नं ॥ पारिजाते वसिष्ठः ॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ न कुर्यात्प्राङ्मुखः शुचिः ॥ प्रसङ्मुखस्तु कुर्वीत विप्रपादाभिषेचनं ॥
भविष्ये ॥ प्रक्षालयेद्विप्रपादान् शंनोदेवीरिति स्मृत्या ॥ नकु[illegible]पि र स्तस्तु पादं दद्याद्विचक्षणः ॥ संग्रहे ॥
ततः प्रक्षालयेत्पादौ भार्या स्वाचितवारिणा ॥ यक्षाति[illegible]व्येण दक्षिणं सव्येन चावनेजनः ॥ तथा ॥ श्राद्धकाले
यदा पत्नी वामेन नीरं प्रदापयेत् ॥ आसुरं तद्भवेच्छ्राद्धं पितृणां नोपतिष्ठते ॥ नाचम्य प्रक्षालयेत्पादौ कन्यापित्रादिके
र्मसु भ इति ॥ अथ क्षालन निषेधांतरं [illegible] नंगमयगुनि ॥ दाद्यानंतरं पाद्यमपि दद्यादिति हेमाद्रिः ॥ धः
श्रौणाद्विजः ॥ मंडलादुत्तरे देशे द[illegible]मनी[illegible]कः क्षालनानंतरं पादौ द्विराचमनमिष्यते ॥ स्वयं चापि द्विराचामे-

द्विजितः श्रद्धयान्वितः॥ नारदीये॥ यथाचमनकारीणी पादप्रक्षालनोदकैः॥ संगवं तेषु चान्नाद्धि मासुरं न स्पृशेत्॥ कु
शाचमनं सर्वं विप्राणां तद्वंतरमिति॥ आसनानि॥ हेमाद्रौ व्यासः॥ क्षौमं दूकूलं नेपालं माविकं दारुजं तथा॥ ता
र्णपार्णं शस्तं चैव विष्टरादि चविन्यसेत्॥ दारुषु विशेषमाह पुलस्त्यः॥ श्रीपर्णी वारुणी सारी जंबुकाम्रकदंबकं॥
सप्तमं वा कुलं पीठं पितॄणां दत्तमक्षयं॥ संग्रहे॥ शमीवकाम्मरा शेलुः कदंबो वारणास्तथा॥ पंचासनानि शस्तानि
ज श्राद्धे वा भोने नधेनि॥ वर्ज्यानि तु॥ पलाशश्रावटप्लक्षोश्वमाश्वत्थं शाकवृक्षजं॥ मत्तिकोदुंबरपीठं माधुकं च विवर्जयेत्॥
वायुपुराणेपि॥ श्लेष्मांतको नक्तमालः कपित्थः शाल्मलिस्तथा॥ निंबो बिभीतकश्चैव श्राद्धकर्मणि न हिता॥ इति॥ व्या
सः॥ सव्येनैवासने दद्याद्दक्षिणे दक्षिणं करं॥ व्याहृतिभिः समस्ताभिः रासने ह्युपवेशयेत्॥ समाध्वमिति चैवोक्त्वा
दक्षिणं जानु संस्पृशेत्॥ आस्यतामिति तान्ब्रूयात् आसनं संस्पृशन्नपि॥ शातातपः॥ द्वौ दैवे प्राक् त्रयः पित्र्ये उद
गेकैकमेव वा॥ प्रागग्रेष्वथ दर्भेषु दक्षिणाग्रेषु चैव ततः॥ यत्तु हेमाद्रौ हारीतः॥ दक्षिणाग्रदर्भेषु प्राङ्मुखान्ब्राह्म
णान्भोजयेदुदङ्मुखान्निसेके इति —— मैत्रायणीयविषयं॥ प्राङ्मुखान्भोजयेदुदङ्मुखान्निसेक इति तत्सरि
त्रिखण्डात्॥ विकल्प इत्येके॥ नागरखंडे॥ अयःशंकुमयं पीठं अदेयं नोपवेशने॥ पितॄणां रजतं देयं देवानां स्वर्ण
निर्मितं॥ छागलेयः उपवेशनसंस्पर्शमाह॥ दक्षिणमुपक्रम्य उदकसंस्पर्शस्तु दैविके॥ पश्चाद्भागादुपक्रम्य प्राच्यां
पंक्तिर्यथा भवेत्॥ दक्षिणसंस्थता ह्येषा पितॄणां श्राद्धकर्मणीति॥ केचित्तु प्रागुपक्रम्य प्रत्यक्संस्थतापि

ष्ठे स्यात्तु परांचः पितरस्तृप्यंतेरिसाउः ॥ आश्वलायनः ॥ निवीवासो दत्वा तेन स्वरसार्थं प्रबंधयेत् ॥ इ द्वयात्रव स्यापि ॥
दक्षिणे कटिदेशे तु तिलैः सह कुशत्रयं बध्नीयात् श्राद्धकाले तु सा नीवीति स्मृता बुधैः ॥ तर्जयंती हदेसानां यथान्नएनां
यमरूथोत्ति ॥ दक्षिणांत इव हीयं नीविरिति ज्ञातपथ्यश्रुतिश्च ॥ यत्तु ॥ नीवी कार्या दशागुप्ति बीमकक्षौ कुशैः
सह ॥ पितृकर्मणि चैवो ज्ञो वेदे च सांगवेदिभिरिति कात्यायनवचनं तदृद्धिश्राद्धविषयं ॥ तस्य करणपाठात् ॥
पितॄणां दक्षिणे जोर्मे विपरीता तु दैविके ॥ निवी कार्या ग्रयज्ञेन यथा शक्रे करे पविरिति स्मृत्यंतराच्च ॥ ततो न
कः ॥ श्राद्धं कर्तास्मीति वदेद्विप्रैर्वाच्यं कुरुष्वच ॥ ततस्तिलान्गृहे तस्मिन्विकिरेच्चापदक्षिणं ॥ अद्भ्यापरस्यायुक्तो
जपेदपहता इति ॥ स्मृत्यर्थसारे पि ॥ अपहता इति तिलान्विकीर्य दीरतामिस्र चापोक्षेदिति ॥ पराशरः ॥ त
द्विमोरिति मंत्रेण गायत्र्या च प्रयत्नतः ॥ प्रोक्षयेदन्नजातं तु भूरुद्र हष्प्यादिभुद्वये इति ॥ हेमाद्रौ ब्रह्मांडे ॥ श्राद्ध
भूमौ गयां ध्यात्वा॰ प्रवर्तयेत् ॥ देवताभ्यः पितृभ्यः॰ नमो नमः ॥ आदिमध्यावसानेषु त्रिरावृत्तं जपेदिदं ॥
पितरः क्षिप्रमायांति राक्षसाः प्रद्रवंति च ॥ स्कांदे ॥ तिलारक्षंत्वसुरान्दर्भा रक्षंति राक्षसान् ॥ पंक्तिं वै श्रो
त्रियो रक्षेदतिथिः सर्वरक्षकः ॥ निहन्मि सर्वं यदमेध्यवद्भवेद्धताश्च सर्वेऽसुरदानवा मया ॥ यक्षाश्च रक्षां
सि पिशाचगुह्यका हता मया यातुधाना॰ श्च सर्वे ॥ इति मंत्रं जपित्वाथ पाकं संप्रोक्ष्य मंत्रतः ॥ आसनानि प
वित्राणि विप्रेभ्यः प्रतिपादयेदिति ॥ मंत्रः ॥ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा ॥ यः स्मरेत्पुंड

रीकाक्षं सवाद्याभ्यं नरः शुचिः । तिलं त्रेणे स्वर्गः ॥ अत्रासनाद्यर्चनपर्यंतं अस्कृपचारमाद्यंतं जोपरः प्रदाय प्रदाप्यो
पचरेदिति गृह्यपरिशिष्ट स्मरणस्य धूसारे चोक्तेः ॥ अस्कृपचारमेपोदं धान्य ॥ हेमाद्रौ आह्ले ॥ आसने आसनं दद्याद्वाम
तो दक्षिणेपि च ॥ पितृकर्मणि वामेन देवे दद्यात्तु दक्षिणे ॥ प्रचेताः ॥ आसने आसनं दद्यान्मनुपाणौ कदाचन ॥ ध
र्मोसि सुधर्मं मंत्रेण गृह्णीयुर्त्तितु तान्कुशान् ॥ गालवः ॥ दर्भमादाय हस्ताभ्यां गृहीतं दक्षिणं करं ॥ दैवे क्षणः त्रि
यतां तु अपादंगुष्ठवर्जितं ॥ ओं तथेति द्विजा ब्रूयुस्ते प्राप्नुयुर्भोक्तु सनानिति ॥ कर्त्ता अप्यात्ततो वि प्राप्नवानीति वै
वदेत् ॥ आह्लेत्र विशेष उक्तः ॥ पथक् पथक् चासनेषु तिलैस्तैलेन दीपकः ॥ अर्चिषि नार्चिषा देया तु रक्षास्तु तो
द्विजैः ॥ उत्तरेण हरेद्यापा दक्षिणे नाविसर्जयेदिति ॥ आसनेषु ॥ आसनसमीपेषु ॥ पितृभ्यो निखिलं दद्यात्स्वधाका
रेण सर्वत्रा द्वितिप [illegible] ना बाया अत्रापवादमाह भ्राद्धकासिकायां गालवः ॥ अक्षय्यमासनं चैव वर्जयित्वार्घ्यमे
व च ॥ पितृभ्यो निखिलं देयं स्वधाकारेण धर्मवदिति ॥ आसनावाहनयोरर्घ्ये तथाक्षय्योदके जने ॥ क्षणे स्वा
हास्वधां वाणिं न कुर्याद अब्रवीन्मनुरिति स्मृत्यंतरं च ॥ अथार्घ्यपात्रासादनं ॥ मात्स्ये ॥ पात्रं तैजसमृत्तिमयं तथा
पर्णमयं पुनः ॥ जलं [illegible] यद्वा सागरसंभवं ॥ हेमाद्रौ प्रजापतिः ॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं खाड्गं मणिमयं तथा ॥
यज्ञि[illegible]यं च मसं वापि अर्घ्यार्थं [illegible] रयेद्द्विजः ॥ आह्ले ॥ सौवर्णे ताम्ररौप्यादमस्फाटिकं खाड्गं खशुक्तिजं ॥ भिन्नान्यपिहि
[illegible] यानि पात्राणि पितृकर्मणि [illegible] भिन्नानीति सम्प्रासं स यविषयं ॥ एकद्रव्यमशक्ये नहार्घ्यपात्राणि क

स्थापयेत्॥ असंस्रवेऽन्यपात्रं च ग्राह्यं स्वकार्यानुमेतेत्यमिति स्मृतेः॥ निषिद्धमाह रुद्रमनुः॥ मृन्मयं दारुजं पात्रं अयःपात्रं च यज्ञवे
त्॥ राजतं दैविकं कार्यं त्रिलापात्रं च वर्जयेदिति॥ मन्त्रे पैत्रिके [illegible]माह कात्यायनः॥ कुलालचक्रनिष्पन्नमासुरं मृन्मय
स्मृतं॥ तदेव हस्तघटितं स्थाल्यादं दैविकं भवेदिति॥ [illegible] निषेधोऽप्यस्तीति यस्य॥ यज्ञियवृक्षचमसेषु पवित्रान्तर्हि
तेष्विति कात्यायनसूत्रोक्तेः॥ अत्र विशेषः कल्पद्रुमे [illegible] पिदैवे अर्घ्यपात्रे॥ पार्वणे त्रीणि त्रीणि एकोद्दि
ष्टे एकैकमिति प्रसङ्गे संख्या च [illegible] ब्राह्मणसंख्यया [illegible] देतव्यं॥ अर्घ्यपात्रार्घहेतुत्वाद्दानास्यापि
तत्संख्यया॥ [illegible] र्घपात्राणि [illegible] प्राणांच संख्येति [illegible] सूक्तेः॥ अर्घस्योदकेनैव पिंडदानावनेजने॥
तं त्रस्येत्युनिरुक्तिस्यास्वधा [illegible] चिन एव चेति॥ कात्यायनोक्तेः॥ यत्तु मानवसूत्रे दैवे वैश्वदेविके त्रीणि पित्र्ये एकैक
मुभयत्र वेसूक्तं तदेकमात्र [illegible] अपरं अर्घ्यपात्रं [illegible] दिः॥ वैश्वदेवे दैवत्ते [illegible] देकमेवार्घपात्रमिति॥
कर्कोचार्यः॥ पुराणसमुच्चये॥ अष्टांगुलं भवेदर्घं पितॄणां राजतं शुभं॥ दशांगुलं तु देवानां सौवर्णं शक्तितः स्मृतं॥
स्थापयेदर्घ्यपात्रे द्वे तु [illegible] तत्र कुशोपरि॥ द्वे द्वे पवित्रे विधिवत् पात्रयोश्चोपरि क्षिपेत्॥ पवित्रलक्षणमुक्तं कात्या
यनेन॥ अनंतर्गर्भिणं साग्रं कौशं द्विदलमेव च॥ प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्रापि कर्मणि॥ एतदेव हि पिंजूल्याल
क्षणं च मुदाहृतं॥ आज्यस्योत्पवनार्थं तु यद्दृष्टं तच्च देवसिन्निति यज्ञपार्श्वे॥ पवित्रस्थेति मंत्रेण पावनं च्छेदयेत्तु तो
ओषधीरंतरे हत्वा संगुष्ठांगुलिपर्वणा॥ स्फेनकाष्ठेन लोहेन नखेन नखादिभिः॥ वासिष्ठः॥ तूष्णीं प्रोक्षा

भस्मापात्रेकुर्यादुर्ध्वविलेनततः॥ हरदेदद्रव्यपात्रमितिनत्वोपरि पवित्रंकोणान्नोदेव्याय यवोसीति यावासुष्याविन व्रतः॥
प्रान्तेपिस्थितपात्रेषु तिलोसीति तिलान्येपेन॥ आवृत्तिः प्रतिपात्रंस्वाम्मेत्रस्या ओहहूयन इति॥ अन्नतिलोसीतिम
त्रे॥ हेमाद्रीयमः॥ यवहस्तस्ततोदेवानां आवाहनं प्रति॥ आवाहयेदनुज्ञातो विश्वेदेवासइत्यृचा॥ विश्वेवाः
शृणुतेममितिमंत्रंजपेत्तु [illegible] देववि [illegible] नामा सानेरबृहस्पतिः॥ उसञ्चिमेनोचैनेषां विदुर्येद्विजातयः॥ अय
मुच्चारणीयस्तेमंत्रः श्राद्धसमन्वितेः॥ आगच्छंतु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः॥ येयत्रा विहिताःश्राद्धे सावधा
नाभवंतुते॥ इति॥ उक्तंनस्त्वेतिपितॄनावाहाथतिलान्विकिरेत्तु॥ आयंतुनस्त्वेतिमंत्रंजपेत्तत्सुसमाहितः॥ वै
श्वार्चादक्षिणांगादि पादजान्वंसमूर्द्धसु॥ शिरोंसजानुपादेषु वामांगादिच पैतृकेइति॥ अञ्चोक्तंनस्त्वेतिमंत्रेण
मातामहानांविधे अत्र वे॥ आयंतुनइत्यत्र आयंतुनो मातामहाः॥ सोम्यासइतिमातामहश्राद्धकुहमाहदुंदुः॥
नस्माहृचंनोहेदिति निषेधाद्वेहोतव्यवत्तीसन्ये॥ यथार्थमूहश्योदितेनहं तावत्सर्वत्साद्धिहतो वचना
दिति कात्यायनोक्तेर्मातामहश्राद्धस्य विकृतित्वाभावाच्च नोहइत्यपरे॥ यत्तु॥ मातामहानामप्येवं श्राद्धंकु
ताम र्याद्विचक्षणः॥ मंत्रोहेन यथान्यायं शेषाणां मंत्रवर्जितमिति विष्णुवचनंतत्तु ऋगन्यमंत्रपरं॥ येथाहि॥ यथा
न्यायमितियत्र बहुवचनांतः पितृशब्दस्तत्र सर्वपितृवाचित्वान्नोहः॥ नचापिपितृशब्धंतोः पितरइत्यादावूहएव॥
सर्वपितृवाचित्वे उक्तंतत्रलिंगद्यवेप्यर्थानि॥ बहुवचनंतुनोहयेत्॥ प्रकृतत्वासमर्थत्वात्सान्निरिति वत्॥ अ

न४

उर्क

॥१७५॥

आत्रेयवनोहः॥ ------------- षाणामितिपित्र्याद्येकोद्दिष्टानां श्राद्ध आहैवो मादिमंत्रवर्जं कार्यमित्यर्थः॥ आ
श्वलायनकारिकायां ------ नमंत्रे तु मात्रादिपदमावपेत्॥ शुंधंतामिति पित्रादौ मात्रादिपदमावपेत्॥ मात्र
श्राद्धेप्यनूहेन कुर्यास्सिंगानु ---- त्रासादनमुपस्थानं तद्वत्कार्यमिति स्थितिः॥ प्रवाहणमनूहेन तद्वत्स्यात्तान
मिष्यते॥ तथा॥ आयंतु नस्तिलोमासातिऊँत्तस्वेतियानंतु॥ अनूहः पितृशब्दे त्वपितृसामान्यवाचक इति॥
यत्तु मंत्रस्यात्रोहरुष्यत इति पूर्वोक्तं वसिष्ठवचनेन तत्तु वक्ष्यचव्यतिरिक्तविषयं॥ सपिंडीकरणस्यैकोद्दिष्टवि
षयं वेति ज्ञेयं॥ आवाहनाद्युपचारः आसीनेन कार्यः॥ आसीनः सर्वत्रेति कात्यायनोक्तेः॥ हेमाद्रौ नानूकर्णे
स्तु॥ तिष्ठन्नूर्ध्वांजलिर्भूत्वा पठेन्मंत्रौ समाहितः॥ विश्वेदेवाः शृणुतेह्मागछंतु परं न इति तिष्ठन्नाह॥ आवाहना
दि विसर्जनांतं कर्त्रेक्रौ वाग्यमनमुक्तं कात्यायनेन॥ आवाहनादि वाग्यतं औपस्पर्शनादामंत्रितान्येवमिति॥ वाग्यतो
पस्पर्शनादिति संध्यभावश्चार्षः॥ आ उपस्पर्शनादिति पदस्य उपस्पर्शनं विसर्जनं॥ संग्रहेपि॥ आवाहनादि भो तो॰
क्तॄणां कर्तॄणां चाविसर्जनात्॥ श्राद्धे वाग्यमनं प्रोक्तं मन्यथा श्राद्धनाशनं॥ यदि वाग्यमनत्यागः स्याज्जपेद्धोमार्चना
दिषु॥ व्याहरेद्दैवं मंत्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययमिति॥ — मावाहनं गंधादितार्घ्यपात्रैरर्घ्यं दद्यात्॥ आवाहना
नंतरमेवार्घ्यपात्रासादनं कार्यमिति हेमाद्रिराह॥ कात्यायनसूत्रक्रमोपि तथैवास्ति [illegible] श्राद्धे तु यथाचारं व्यव
स्थेयं॥ मातृकर्ण्यः॥ ततोर्घ्यपात्रसंपत्तिं वाचयित्वा द्विजोत्तमान्॥ न दद्याच्चार्घ्यपात्राणि स्वा [illegible] र्णानीति विन्यसेत्॥ ॥१७५॥

गिन्यसे
पित्रे स्वधा इति च पितृपात्राणि वर्जयेत्॥ दत्वा हस्ते पवित्रं तु तल्लग्नांश्च पादतः॥ या दिव्या इति मंत्रेण हस्ते त्वर्घ्यं विनिक्षि-
पेत्॥ हस्तेष्विति बहुवचनमेकोद्दिष्टे बहुविप्रविषयं॥ --- अर्घ्यपिंडदानं च स्वस्त्यक्षय्ये तथैव च॥ गंधपुष्पादिकं सर्वं प्र
हस्तेनैव प्रदीयते इति॥ आश्वलायनः॥ अर्घ्यं सतृणमादाय दक्षिणेन तु पाणिना॥ सव्यहस्तगृहीतेन निनयेत्पितृती-
र्थतः॥ बह्वृचानां या दिव्या इति मंत्रेण अर्घ्यानुमंत्रणमुक्तं॥ अन्येषामर्घ्यदाने करणमिति विशेषः॥ ततः प्रथमपा-
त्रे संस्रवान्समवनीय पात्रं न्युब्जं कुर्यात् पितृस्थानमसीति कात्यायनसूत्रं॥ तच्च प्रतिपार्वणमिति केचित्॥ अवि-
५ शेषानुक्तेः॥ पितृवर्गप्रथमपात्रस्यैवेत्यपरे॥ तस्य स्थापनं पंक्तिमूर्द्धन्यवामभागे कार्यं॥ पितॄणां प्रथमं पात्रं वाम-
भागे निधापयेत्॥ दक्षिणादानपर्यंतं नोद्धरेत्तलेशाच्चन॥ नोद्धरेत्प्रथमं पात्रं पितॄणामर्घ्यपातितं॥ आवृत्तास्त- प्र
तिष्ठंति पितरः शौनकोऽब्रवीत्॥ इति॥ तदुपरि स्वधावाचनीयसंज्ञाः कुशा अपि स्थाप्या इति कात्यायनमतेन॥
केचिद्दैवपात्रस्थापनमिच्छंति॥ देवस्थानमसीत्युक्त्वा स्थापयेद्विप्रदक्षिणे इति गारुडोक्तेरिति॥ तदेवत-
दापस्तंबानां नियतं॥ अत्रार्चनमुक्तं पृथ्वीचंद्रोदये त्रांस्वः॥ सयवं पुष्पमादाय चरणादिशिरोंतकं॥ अर्चयेत्सर्ची-
नं कुर्याद्दंतरे चोदकं ददेत्॥ शिरःप्रभृतिपादांतं नमो व इति पैतृके॥ अर्चयेत प्रार्चनं तत्सृग्वेदः॥ नमो वः पितर इति
यजुर्वेदः॥ मार्कंडेयः॥ चंदनागरुकर्पूरकुंकुमानि प्रदापयेत्॥ गंधद्वारेति वै गंधं आयनेते च पुष्पकं॥ धूरसी-
समुना धूपं मुद्दीप्यस्वेति दीपकं॥ युवा सुवासा मंत्रेण वस्त्रं दद्यात्सयत्नतः॥ आसने स्वासनं ब्रूयादर्घ्यैः स्व-

॥१७ ध्रु॥

र्ध्वंहिमोत्त ॥ सुगंधमत्रसुपुष्पाणि सुमाल्यानि सुधूपदकः ॥ सुज्योतिश्चैव दीपंतु यस्त्रेस्त्वाच्छादनं क्रमात् ॥ अत्र गंधपुष्प
धूपदीपवाससांच प्रदानमिति कासायनस्त्रेपि ॥ ग्रासुगंधयश्राले ॥ श्वेतचंदनकर्पूरकुंकुमानिशुभानि चा ॥ विलेपना
र्थं दद्यात्तु प्रीतिदं पितृवल्लभं ॥ मार्कंडेयोपि ॥ कस्तूर्यगरुकर्पूरकुंकुमानि प्रदापयेत् ॥ अश्वमेधमवाप्नोति पितृणाम
नुरअवादिति ॥ वर्ज्यमाह मरीचिः ॥ श्राद्धे पुष्पविनियोक्तव्यानि गंधादेवदारुजः ॥ कल्कीभावं समासाद्यन चपर्युषितं
तथा ॥ पूतिगंधाभ्यदातव्यान्युक्तश्रेषावनूषिता ॥ पूतिकं मृगनाभिंच रोचनं रक्तचंदनं ॥ कालीयंचोग्रकं चैव तरुष्कं
चापिवर्जयेदिति ॥ पूतिकं सुगंधितृणविशेषः ॥ मृगनाभिः कस्तूरी ॥ तस्यांचयिहिंनिषिद्धत्वाद्धिकल्पइतिहेमा
गं द्रिः ॥ रोचना गोरोचनं ॥ कालीयोग्रौ गंधविशेषौ ॥ तरुष्कः शल्लकः ॥ गंधंचविद्वेद्धिमूलत्वः पित्रे त्रिमूत्तोद त
धादित्साभ्यलायनपरिशिष्टे ॥ विप्रास्त्वगंधेनोर्ध्वपुंड्रमेवकुर्युः ॥ ऊर्ध्वं च तिलकं कुर्यान्न कुर्याद्वै त्रिपुंड्रकं ॥ निरा
शाः पितरो यांति दृष्ट्वाचैव त्रिपुंड्रकमिति ॥ इपराशरोक्तेः ॥ तिर्यगप्यूर्ध्वपुंड्रं वा धारयेत्तु प्रयत्नतः इति व्यासोक्ते
स्तिर्यक्पुंड्रमपीति पृथ्वीचंद्रे ॥ पवित्रंतु करे कृत्वा यः समालभते द्विजान् ॥ राक्षसानां भवेच्छ्राद्धं निराशाः
पितरो गताः ॥ एतदंगानुलेपनपरं ॥ सपवित्रे करे गंधं गंधद्वारेति दापयेदिति मदनपारिजाते व्याससृतेः ॥ त
था ॥ यज्ञोपवीतं स्कंधे धान्ते वा धारयेत् ॥ गंधादिप्रदानसिद्ध्यर्थं दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ ति ॥ सोक्तुरस्पतन्निषिद्धमि
साह ग्रांख्यः ॥ उपवीतं करे कृत्वा कुर्याद्गंधानुलेपनं ॥ एकं वाससाभ्यो योभीयान्निराशाः पितरो गताः इति ॥ अथ

॥१७ ध्रु॥

पुष्पं आह्ले॥ शुक्लाः सुमनसः श्रेष्ठास्तथा पद्मोत्पलानि च ॥ गंधरूपोपपन्नानि यानि चान्यानि सर्वशः ॥ इति ॥ तथा ॥
कमलं मुकुंदं पद्मं पुंडरीकं च यत्नतः ॥ इंदीवरं कोकनदं कह्लारं श्राद्धकर्मणि ॥ संग्रहे ॥ तुलसी श्राद्धकाले तु दत्ता
शिरसि धारिता ॥ दाता भोक्ता पिता तस्य विष्णुलोके महीयते ॥ पपरिजाने पाद्मे ॥ तुलसीगंधमाघ्राय पितरस्तुष्टमा
नसाः ॥ प्रयांति गरुडारूढास्तत्पदं चक्रपाणिनः ॥ सायणीये ॥ तुलसीवनपत्रं च भृंगराजं तथैव च ॥ मरुकं मल्लिकां
चैव पितॄणां दत्तमक्षयं ॥ मार्कंडेयः ॥ पितृपिंडार्चनं श्राद्धे यैः कृतं तुलसीदलैः ॥ प्रीणिताः पितरस्तेन यावच्चंद्रार्क
मेदिनी इति ॥ यत्तु ॥ केतकी तुलसीपत्रं बिल्वपत्रं च वर्जयेत् ॥ द्रोणं च करवीरं च धत्तूरं किंशुकं तथेति तुलसीनि
षेधः स बहुस्मृतिपुराणविरोधान्निर्मूल इति हेमाद्रिः ॥ तुलसीविधिः पिंडपूजापर इत्यन्ये ॥ स्मृतिसारे ॥ आ
गस्त्यं भृंगराजं च तुलसी शतपत्रिका ॥ चंपकं तिलपुष्पं च षडेते पितृवल्लभाः ॥ वर्ज्यं पारिजाते ॥ कदंबबि
ल्वपत्रं च केतकी बकुलं तथा ॥ बर्बरीं कृष्णतुलस्यादि श्राद्धकाले न दापयेत् ॥ शंखः ॥ उग्रगंधान्यगंधानि चैत्य
वृक्षोद्भवानि च ॥ पुष्पाणि वर्जनीयानि श्राद्धकर्मणि सर्वशः ॥ कंटकानि यानि रक्तानि तानि श्राद्धेषु वर्जयेत् ॥
कमलानि च यानि रक्तान्यपि विधिज्ञतः ॥ चकारात्सर्वविधमपि देयमेव ॥ वृद्धपराशरः ॥ न जातीकुसुमै
र्विद्वान्बिल्वपत्रैश्च नार्चयेत् ॥ जपादिकुसुमं सिंदी रूपिका च कुरंटिका ॥ पुष्पाणि वर्जनीयानि श्राद्धक
र्मणि सर्वशः ॥ अत्र जातीकुसुमनिषेधो रक्तादिपरः पिंडपूजापरो वा ॥ श्राद्धे जात्यः प्रशस्ताः स्युर्मल्लिकाः
श्वेतयूथिकाः ॥ रक्तवर्णास्तु ये जाताः स्युः पिंडपूजा नैतैः स्मृतेति विशेषोक्तेः ॥ कुंदं त्वां भोन चोदधान्यो मतंग

र्व
न पे
डु

रूढध्वजे ॥ पिंडे जातीचनोद्याद्देवीमर्केणनार्चयेदिति द्रुपासवत्स्योक्तेः ॥ अथ धूपं विष्णुधर्मोत्तरे ॥ धूपस्तु गुग्गु
लुर्दयस्तथा चंदनसारजः ॥ अगरुश्च सकर्पूरस्तुरुष्कस्तथैव च ॥ तुरुष्कः शिल्हकाख्यः ॥ विष्णुः ॥ घृतमधुयुक्तं
गुग्गुलं श्रीखंडदेवदारुसरलादिकं दद्यादिति ॥ वर्ज्यमाह देवलः ॥ येहि प्राण्यंगजा धूपा हस्तवाता अनाश्रये ॥ नते
श्राद्धे नियोक्तव्यो येचकेचोग्रगंधयः ॥ वस्त्रवातेश्रितं धूपं हस्तवाताश्रितं तथा ॥ मुखेन धमितं दद्यान्निराशाः पित
रो गताः ॥ गोघृताक्तं सदा दद्याद्देवपित्रौनादिषु ॥ घृतं न केवलं दद्याद्दुष्टं वा तृणगुग्गुलुमिति ॥ अथ दीपः ॥ विष्णुः ॥
घृतेन दीपो दातव्यस्तिलतैलेन वा पुनः ॥ वसामेदोद्भवं दीपं प्रयत्नेन परिवर्जयेत् ॥ अथ वस्त्रं ब्राह्मे ॥ कौशेयं क्षौमका
र्पासं दुकूलमहतं तथा ॥ श्राद्धेष्वेतानि यो दद्यात्कामानाप्नोति पुष्कलान् ॥ वायवीये ॥ आच्छादनं तु यो दद्यादहतं श्राद्धक
र्मणि ॥ आयुः प्रकाममैश्वर्यं रूपं च लभते फलं ॥ मातापित्रोः क्षयाहे तु न दद्याद्वाससा तु यः ॥ स सप्तजन्मसु नग्नः स्या
— — — — वस्त्रापहारकः ॥ वर्ज्यमाह यमः ॥ नरश्मवर्णं दातव्यं नापि कार्पाससंभवं ॥ उपध्वस्तं च मलिनं नादद्याच्छि
द्रितं तथेति ॥ कार्पासवस्त्रनिषेधः ॥ कौशेयादिसंभवविषयः ॥ पूर्वोक्तस्मृतेरेव ॥ अथ यज्ञोपवीतं ब्रह्मांडे चैत्र
पितॄन्संस्मृत्य वासोभिर्दद्याद्यज्ञोपवीतकं ॥ यज्ञोपवीतदानेन विनाश्राद्धं तु निष्फलं ॥ तस्माद्यज्ञोपवीतस्य दानमावश्यकं
स्मृतं ॥ यज्ञोपवीतं दातव्यं वस्त्राभावे विजानता ॥ पितृभ्यो वस्त्रदानस्य फलं ते नाप्नुते ऽखिलं ॥ हेमाद्रौ पाद्ये ॥ निश्चयो
नाय यथाशक्ति वस्त्राभावे प्रदीयते ॥ धर्मसारे ॥ दद्याच्छ्राद्धेषु विप्रेभ्यो गंधमाल्यांबराणि च ॥ ब्रह्मसूत्रं पवित्रं
च शक्तितः कर्णभूषणं ॥ सद्यस्तु धारयेद्विप्रो विधिवन्मंत्रपूर्वकं ॥ उपानच्छत्रमुकुरं भोजनानां तथा विधीति ॥ उप

वीतं यत्नीस्त्वो भद्रमाङ्गेषु वि [illegible] यु मिति हेमाद्रिः ॥ नं ध्या ॥ यः कं तु [illegible] सः प्रतिवादयेत् ॥ [illegible] रौद्र यानि [illegible] खानि
सकसन्नि भ पश्यति ॥ स्त्री एवं [illegible] कु सिंदूरं [illegible] स्तां उमेरं [illegible] मौक्तिकानि नाम्य [illegible] ज्योयेते [illegible] सौभाग्यं [illegible] ॥ इति
विष्णुधर्मोत्तरे ॥ नृसिंहपुर [illegible] मंडनं [illegible] मभयं [illegible] प्रदक्षिणेयः ॥ काष्ठेन निर्मितं वापि नागकेसर थापि वा [illegible]
मंचा राजितं वापि सम्यामान सि नायते ॥ [illegible] कांचिर [illegible] माद्रेषु च पटोत्कृष्टभां ॥ प्रदद्यात्करकान्यापि सो सयं विंद
ति सुखं ॥ आथोलं काकू [illegible] वस्त्रं [illegible] भोजनं मा [illegible] ॥ शयनासनयानानि [illegible] व्यंजनानि च ॥ अन्यसुसंस्कृत्तं गंधा
स्तां सूलं दीप चामरे ॥ पितृभ्योवः प्र [illegible] छे नाव [illegible] कं समच्छतो ॥ ति [illegible] दीपुरा [illegible] ॥ अलंकाराः अदात्त व्याय था शक्ति
हिरण्मयः ॥ केयूर हार कटक मुद्रिका कुंडलादयः ॥ [illegible] श्राद्धेषु प्रदेयाः सुरत्नकारास्तु योषिताः ॥
मेखला दाम कार्यकाकंगादयः ॥ ——— नं द्र अन्यान [illegible] सनपा [illegible] कः ॥ मनोहराः पटवासाश्च सुगंधाश्चूर्णमुष्टयः ॥ भो
जनाधारयंत्राणि तथा भोजनपात्रकं ॥ एतान्ददाति यः सम्यक् [illegible] सोश्वमेधफलं लभेत् ॥ स्कांदे ॥ सौवर्णं राजतं चापि कां
स्येनाप्यथ निर्मितं ॥ दद्याद्भोजनपात्रं तु स भोग्य भवति [illegible] ॥ अनकांडानुसमयेउक्तो नारदीये ॥ देवेभ्यस
मनुसातोय्येजेसिन्न गणं तथेति ॥ [illegible] सायनमत्तिनां तु आवाह [illegible] पर [illegible] समयस्त त्रे लिखितं ॥ एवं [illegible] था
विष्णु पंचर्यप्र आसंप्रस्तुतां वाचयित्वा विप्रानुसयापत्रा — [illegible] देयादि स्कन्दे हेमाद्रौ कालिकापुराणे ॥ ब
थाविष्णुर्चिंयित्वा तु मासं प्रपूर्णतां तथा ॥ वाचयित्वा ब्राह्मणैस्तु विप्राणामेव चाश्रया ॥ भाजनानि ततो दद्या
न्मंडलेतु ततः क्रमादिति ॥ [illegible] ॥ मंडनानि च का [illegible] ने [illegible] रे [illegible] ॥ गौरमृत्तिकया चापि पक्षसमा

गोमयेनवा॥ भृगुः॥ चतुष्कोणंद्विजाग्र्यस्यत्रिकोणंक्षत्रियस्यतु॥ मंडलाद्धंतिवैश्यस्यशूद्रस्याभ्युक्षणंस्मृतं॥ पित्र्यकर्मणि
सर्वेषांवर्त्तुलंसमुदाहृतं॥ आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टेपि॥ भोजनान्नायनेदैवेचतुरस्रेतुमंडले॥ पित्र्येवृत्तानिगोमयेनोप
लिप्यसयवान्सतिलान्सदर्भान्स्रास्यतेषुपात्राणिन्यसेदिति॥ पात्राण्यत्रिराह॥ भोजनेहैमरौप्याणिदैवेपिश्रेयथाक्रमं॥
तदभावेस्वर्णरौप्याधनंतैजसमुत्तमं॥ तदभावेकांस्यपात्रंद्विपंचाशत्पलान्वितं॥ द्वाभ्यामधिकंपंचाशत्पलपरिमित
मित्यर्थः॥ संग्रहे॥ श्राद्धेपत्रान्यपात्राणिमधूकोदुंबराणिच॥ ------ टकप्लक्षक्रकचानिक्रमाज्जगुः॥ कदलीचूतपनस
जंबूपुन्नागचंपकः॥ अलाभेमुख्यपत्राणांग्राह्याःस्युःपितृकर्मणीति॥ हेमाद्रौतुकदलीनिषिद्धा॥ असुराणांकुलेजा
तारंभाहर्वपरिग्रहे॥ तस्यादर्शनमात्रेणनिराशाःपितरोगताः॥ रंभानिषेधोपाद्दत्रीपरद्दसन्ये॥ वर्ज्जंवाराहे॥ सौव
र्णानीहपात्राणिमन्मयानिनतुकचित्॥ ---------- तैजसानिनचैवेह॥ नचसीसमयानीहआयसंते
त्रैपुंजान्यपीति॥ तथा॥ व्यंजनानांभाजनानिस्थाप्यानि ---------- वंपात्राण्यासाद्यनीवारचूर्णादिनाभस्म
नावामर्यादांकुर्यादिस्मृत्तेसंग्रहे॥ नैर्ऋतींदिशमारभ्यनैर्ऋत्यंतंसमापयेत्॥ तामेवदिशमारभ्यपित्र्यादीनाम
र्थांतिके॥ अकृत्वाभस्ममर्यादांयःकुर्यात्पात्रशोधनं॥ आसुरंतद्भवेच्छ्राद्धंपितॄणांनोपतिष्ठते॥ ब्रह्मांडे॥
प्रक्षाल्यहस्तपात्रादीन्पश्चादग्निर्विधानवत्॥ प्रक्षालनंजलंदर्भैःसिक्तेभिन्नंक्षितिंक्षिपेद्रुवीति॥ ---- सिक्ते
वैदिकभस्मनाचेस्मृत्तंप्राह॥ अथाग्नौकरणं॥ हेमाद्रौमार्कंडेयः॥ आहिताग्निस्तुजुहुयाद्दक्षिणाग्नौसमाहितः।

अनाहिताग्निस्यौपसदे अग्न्यभावे द्विजे प्सु वा ॥ अप्स्विति तीर्थविषयं ॥ अनग्निः सर्वतीर्थेषु जले होमं समाचरेदिति नारदो
क्तेः ॥ आहिताग्निः सर्वाधानि ॥ आर्धानी चेत्सोपि गृह्याग्नाविव जुहुयादिति स्मृतिचंद्रिकापरार्कमिताक्षरामाधवादयः ॥ ४
अनाहिताग्निरौपासनमात्रवान् ॥ औपसदे औपासनाग्नौ ॥ इदं यजुर्वेदिविषयं ॥ आश्वलायनस्य तु आहिताग्निरपिप्सया हो
दो पाणावेव होम इति वृत्तिकृदुक्तेः ॥ अन्वष्टक्यं त्रपूर्वेद्युर्मासि मास्यथ पार्वणं ॥ काम्यमभ्युदये ष्टम्यामेकोद्दिष्टमथाष्टमं ॥
चतुर्धाद्येषु साग्नीनां वह्नौ होमो विधीयते ॥ पित्र्यब्राह्मणहस्ते स्यादुत्तरेषु चतुर्ष्वपि ॥ आश्वलायनगृह्यकारोक्तेश्च ॥ एको
द्दिष्टं सपिंडनमत्रं ॥ अन्यत्राग्नौकरणनिषेधात् ॥ बह्वृचभाष्यकारास्तु सर्वेष्वेकोद्दिष्टेषु पाणिहोममाहुः ॥ श्रौतस्मा
र्ताग्न्यभावे पाणिहोम एव ॥ यत्तु ॥ पितृयज्ञेन जुहुयाद्दक्षिणाग्नौ समाहितः ॥ श्रारेणौ नाग्नौ तु निरग्निर्लौकिकेनले ॥ पास
अनग्निर्दूरभार्यश्च पार्वणे समुपस्थिते ॥ संध्यायाग्निं ततः कुर्या------ मुत्सृजेदिति त्रिकांडमंडनोक्तल्लौकि
काग्न्यादिविधानं तत्तैत्तिरीयविषयम् ॥ तेषां तथैवाचारात् ॥ कात्यायनाश्वलायनादीनां तु स्मार्ताभावे पाणिहोम एव ॥
अग्निपाणिभ्यामन्येन तत्सूत्रे विधानांतरानुक्तेः ॥ अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणावेवोपपादयेदिति मनूक्तेश्च ॥ अग्नौक
रणप्रकारस्त्वाश्वलायनसूत्रे ॥ उद्धृत्य घृताक्तमन्नमनुज्ञापयत्यग्नौ करिष्ये करवै करवाणीति वा ॥ प्रसनु ज्ञां क्रियतां
कुर्वित्यथाग्नौ जुहोति यथोक्तं पुरस्तादिति ॥ पुरस्तात्पिंडपितृयज्ञे स्वर्थः ॥ शौनकः ॥ स्वाहाकारेण होमेतु [illegible]वि यज्ञोपवी
तवान् ॥ तत्र प्रागग्नये हुत्वा पश्चात्सोमाय हूयते ॥ अग्नौ यज्ञोपवीती स्यात्प्रक्षिपेन्मेक्षणं ततः ॥ होमोत्रावदानध
र्मेण कार्यः ॥ मेक्षणेनावदायावदानसंपदा जुहुयात्सोमाय पितृमते स्वधा नमो अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इति

२+ मातामहयोर्यद्यग्नौकरणमाहुती ॥ निरग्नयः पितरस्तस्य पैत्राचं श्राद्धमुच्यते इति कात्यायनोक्तेः ॥ नी२

स्वाहाकारेणैव स्यक्ते ॥ अवदानसंपदस्तापि ॥ आपस्तंबः अग्नौ तु मासिश्राद्धमुपक्रम्याग्नेस्योत्तरार्धे जुहोत्याहुतीरुत्तराए
नद्याविपरीतमिति विशेषः ॥ छंदोगपरिशिष्टेपि ॥ अग्नौकरणहोमः स्विकर्त्तव्य उपवीतिना ॥ अपसव्येन वा कार्यो दक्षिणाभि
मुखेन चेति ॥ कात्यायमतीनामपसव्येनैव होमः ॥ उध्धृत्य घृताक्तमन्नं पृच्छत्यग्नौ करिष्य इति कुरुष्वेत्यनुज्ञातः ॥ पिंडपि
तृयज्ञवद्धुत्वेति तत्सूत्रे पिंडपितृयज्ञस्यातिदेशो होमे ॥ नेषां मेक्षणमत्र नास्ति ॥ पिंडपितृयज्ञवदुपचार इत्यनुवृत्तावपि पु
नः पिंडपितृयज्ञवद्धुत्वेत्यतिदेशो होमे क्षणम् [illegible] बाहुल्य सर्वमिति कर्कोक्तेः ॥ कात्यायनः ॥ अग्नौकरणस्याग्रे मनु मधु [illegible]
जपेद्बुधः ॥ सव्येनैव तु पृष्टान्नमपसव्येन होमयेदिति च ॥ ॥ अथ पाणिहोमप्रकारः ॥ आश्वलायनसूत्रे ऽप्यनुज्ञा
यां पाणिष्वेव वेति ॥ पिंडपितृयज्ञकल्पाभावे नाग्न्यभावे — — त्रि सर्वः ॥ पाणिष्विति बहुवचनात्सर्वविप्रपाणिषु हो
मः इति वृत्तिकृत् ॥ एवं मातामहश्राद्धेपि ॥ कौस्तुभे कोपि ॥ सर्वेषां तु यविप्राणां [illegible] ब्राह्मणानामथ पाणिषु ॥ विधि [illegible] चतुर्थ्याहुत्याहुते
वैसोमाये सादिमं [illegible]त इति ॥ कात्यायनान्नपंक्तिमर्द्धप्य पानाविवहोमो नान्यत्र ॥ पित्रेयः पंक्तिमर्द्धस्य सस्य पाणा च
नग्निमान् ॥ हुत्वामंत्रवदन्येषां तु [illegible] आक्षिपेत् ॥ पित्र्यस्थाने ये दैके [illegible] चेयु घृत्यदियो हि ॥ नरे कपा
णौ होतव्यं स्याद्विधिर्विहितलघु [illegible] षोमाले ॥ अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणौ वाथ जलेपि वा ॥ अजा
कर्णेश्वकर्णे वा गोष्ठे वाथ शिवांतिके ॥ [illegible] तथा समीपे स्याच्छ्राद्धं हेयो विवि[illegible]तेति ॥ निर्जले तीर्थे जकर्णादौ
जले गोष्ठके तत्रैवेति विवेकः ॥ यत्तु ॥ देवविप्रस्य [illegible] नग्निः कृताग्नौकरणो द्विजः इतिपृथ्वी [illegible] दयमवचनं तद
२+ मातामहयोर्यद्यग्नौकरणमाहुती ॥ निरग्नयः पितरस्तस्य पैत्राचं श्राद्धमुच्यते इति कात्यायनोक्तेः ॥ नी२

पत्नीकपरं ॥ अपत्नीको यदा वि[illegible] ॥ हुकुर्वीत [illegible] ॥ पि[illegible] पित्रैरनुज्ञाते विश्वेदेवेषु हूयन्ते इति तत्रैव क[illegible] य
नोक्ते ॥ हूयेतन्तु होतीसर्थः ॥ [illegible] ग्नावाग्न्याधेयं वायवीयेपी ॥ विधुरो दैविके कुर्यात् [illegible] पि[illegible] निवेदयेत ॥ वि
श्वेदेवेयदेकस्मिन् [illegible] [illegible] कपाणे होलत्र्यं स्यादिति विर्विहितास्त्वदेशा ॥ अनुपनीत ब्रह्मचा
र्यादेः पित्र्यपाणिहोमः ॥ परि[illegible] ॥ [illegible] भावः पञ्चविध[illegible] सनिधानाधिका
रासंनाभावभेदात् ॥ तत्र विवाहात् [illegible] प्रागभाव [illegible] र्ध्वमाडि स्या[illegible] नात्रो पुनराधान
ध्विकालाद्धर्वं प्रध्वंसाभावः ॥ देशान्तरपुत्रा[illegible] सत्रिधाना[illegible] अप्सुद्भद्यादिस्पष्टे
ऽग्नेः प्रायश्चित्तं विनाधिकाराभाव[illegible] ष्टिके [illegible] च ॥ न च प्रागभावासंताभा
वयोः पाणिहोमः ॥ प्रध्वंसाधिकाराभावायेराव[illegible] वियोगो[illegible] श्राद्धं ॥ संनिधानाभावे [illegible] के
वियोगे साग्नेरपि द्विजपाणावग्नौ करणमिति ॥ तथा च ॥ श्राद्धकाले [illegible] आसः ॥ स्वक्तोग्नेः पार्वणं नास्ति
------ ससक्तोऽग्नेस्तत्पिण्डे [illegible] स्म[illegible] जयेदिति ॥ पाणिहोमेति कर्त्तव्यमाह यमः ॥ अग्नौ कर
णं यत्तत्र होमो विप्रकरे भवेत् ॥ ------ दर्भा[illegible] लौकिकाग्नि[illegible]मः ॥ करेण वामेक्षणेन मेक्षणाहरणं
न हि ॥ संग्रहे तु ॥ ननु [illegible] पाणिहोमे स्यान्नस्तः पर्युहनोक्षणे ॥ नाग्नेन मयादिति [illegible] स्यान्नामिध्ममेक्षणे ॥ इ
ति ॥ अनग्निश्चेदाज्यं गृह्णीयाभवस्थे वाग्नौ करणे इति पद्धतिः ॥ सपरार्के शौनकेन अभ्याधस्ती सत्वे ॥

तेनर्विकल्पः ॥ सोप्याचाराद्व्यवस्थेयः ॥ पाणौ हुतं पात्रे निधायाप्यविप्रेराचम्य हुतशेषं पात्रेषु दद्यादि स्मृत्यंतरमाश्वलायन
सूत्रे यदि पाणिष्वाचांतेष्वन्यदन्नमनुदिश्यात्सृन्नमन्ने सृष्टं दत्तमृधुकमिति ॥ सृष्टं प्रभूतं ॥ नैमित्तिकं चेदमाचमनं ॥
न हुतभक्षणनिमित्तं ॥ अन्नं पाणितले दत्तं पूर्वमश्नंत्यबुद्धयः ॥ पितरस्तेन तृप्यंति शेषान्नं न लभंति ते ॥ यच्च पाणि
तले दत्तं यच्चान्यदुपकल्पितं ॥ एकीभावेन भोक्तव्यं पृथग्भावो न विद्यत इति परिशिष्टोक्तेः ॥ केचित्तु पाणिहुतं
तदानीं प्राक्प्रश्नाद्दत्तमन्नं भुंजीरन्नशेषे पुरोडाशत्राभक्षणवद्भुक्तिहेतुत्वाभावादित्याहुः ॥ यमः ॥ पित्र्ये पाणिहुता
च्छेषं पितृपात्रेषु निक्षिपेत् ॥ अग्नौकरणशेषं तु न दद्याद्वैश्वदेविके ॥ पितृभ्यः शेषयत्किंचिदेष धर्मः सनातन इति ॥
कर्कस्तु वैश्वदेविकेपि हुतशेषं दद्यात्पात्रालंभनसामर्थ्यादित्याह ॥ अत एव पत्ता संक्लृप्तमन्युदन्नं चैवैश्वदेविके द
द्यादिति हरिहराह ॥ तैत्तिरीयास्तु ॥ अनग्नयोप्यग्नौकरणं कुर्युरिति स्मृत्युक्तं विश्वप्रकाशे ॥ साग्निरौपासनेऽनाग्निरग्नौ
कुर्वीत लौकिके ॥ पाणौ होमं प्रकुर्वंति न तु तापसं च ब्रह्मचारिणः ॥ स्नातका विधुरा वा स्युर्यदि वा ब्रह्मचारिणः ॥ अ
ग्नौकरणहोमं तु कुर्युस्ते लौकिकेनले ॥ अयाश्चाग्ने मनोज्योतिरनुध्यन्वाहुती हुनेत् ॥ संध्यायाग्निं तत्र होमं हु
त्वा तं विसर्जयेत्सुनरिति ॥ तत्सूत्रकारस्तु अग्नीधनाद्याज्यभागांते यन्मे मते सोधे मंत्रैः सप्ताज्याहुतयः ॥ पंचाज्ये
ति त्रयोदशाः ॥ व्यसर्पो वहितीनामिति ॥ अयं होमप्रकारस्तु मासिश्राद्ध एव ॥ न त्वक्रम्योक्तेः ॥ सोपि स्मार्ताग्निमत्त्वे
न कार्यः ॥ कार्यो वेत्यन्ये ॥ आष्टकादिश्राद्धेषु स्मार्तपार्वणविधिरेवं ॥ विशेषानुक्तेरिति दिक् ॥ अथ परिवे

षणं शौनकः॥ भाजनान्यथ संशोध्य घृतेमादाय मंत्रतः॥ विधिनादेयमन्नं तु परिवेषणमाचरेदिति॥ मंत्रो मधूनं दिव अमासु
पक्कमित्यादि॥ भविष्ये॥ फलस्यान्नं न ताप्नोति॥ स्तेनैव परिवेषणे॥ भार्यया श्राद्धकाले तु प्रशस्तं परिवेषणं॥ अलांडे॥ नाप
वित्रेण नैकेन हस्तेन न विना कुशं॥ नायसे नायसेनैव श्राद्धे तु परिवेषयेत्॥ वसिष्ठः॥ आयसेन तु पात्रेण यदन्नं संप्र
दीयते॥ भोक्ता विष्ठासमं भुंक्ते दाता च नरकं व्रजेत्॥ हारीतः॥ सौवर्णराजताभ्यां च खड्गेनोदुंबरेण वा॥ दत्तमक्षय्यतां या
ति फल्गुपात्रेण वा पुनः॥ यमः॥ शाकादि पुरतः स्थाप्यं भक्ष्यं भोज्यं च वामतः॥ अन्नं मध्ये प्रतिष्ठाप्यं दक्षिणे घृतपायसे
इति॥ संग्रहे॥ काष्ठेनायसदर्व्यान्नं यद्दत्तं श्राद्धकर्मणि॥ हस्तेनापि च यद्दत्तं तद्वै रक्षांसि भुंजते॥ काष्ठदर्वीनिषेधस्तू
दुंबरात्परः॥ हारीतेन तद्विधानात्॥ आचार्यस्तु॥ औदुंबरमयाः शस्ता दर्व्यः श्राद्धकर्मणि॥ दर्व्यां च सर्वं दा
तव्यं न हस्तादेव किंचन॥ कार्ष्णाजिनिः॥ देयं घृतं चान्नं समस्तव्यंजनानि च॥ हस्तदेयानि दर्व्या च दर्व्यादेया
नि हस्ततः॥ दत्तानि विप्रो योऽश्नीयात्सोऽश्नीयान्मूत्ररेतसी॥ वृद्धशातातपः॥ हस्तदत्तास्तु ये स्नेहा लवणव्यंजनादयः॥
पितॄणां नोपतिष्ठंति भोक्ता भुंक्ते हि किल्बिषं॥ यमः॥ पंक्त्यां विषमदानं तु श्वनिष्ठ्यूतिर्न हि विद्यते॥ भक्ष्यं भोज्यं समं दे
यं श्राद्धकाले विशेषतः॥ प्रचेताः॥ औदुंबरे परमान्ने वा पात्रमासाद्य मद्धीः॥ घृतेन पूरयेत्सात्रं नद्धृतं रुधिरं स्रवेत्॥
तस्माद्घृतादिपात्राणि भूमावेव निधापयेत्॥ संग्रहे॥ हस्तदत्तं तु नाश्नीयाल्लवणं व्यंजनादिकं॥ अपक्वं तैलपक्वं च ह
स्तेनैव प्रदीयते॥ दृष्टमुष्टं हविष्यं च दद्यादन्नं शनैः शनैः॥ असंकल्पितमन्नाद्यं पाणिभ्यां यदुपस्पृशेत्॥ अभोज्यं त

ऽपेद्योनि स्पानोपपतिष्ठ[illegible] [illegible] [illegible] र्थाभ तिन श्राद्ध [illegible] जे
त्॥ अन्नं दत्वा नगर [illegible] [illegible] [illegible] संपन्ने [illegible] अपि [illegible] [illegible] पतरोगता इति॥ परिवेषणाम्त्र्यैनैव पि
त्र्येपि कार्यं॥ विनाचपुरिवेषणमितिदा [illegible] [illegible] [illegible] पित्ततीर्थेन पित्र्ये परिवेषणं कार्यं॥ [illegible] द
सा पात्र माल [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पात्रालंभ॥ चतुर्वि शान्तिमतो [illegible] द
हिर्तसव्यैनाचं पात्राण्युपनयेत्॥ हस्तं [illegible] [illegible] [illegible] पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमंत्रणं॥ [illegible] दे
दं विष्णुरित्यनेन अंगुष्ठं निवेशयेत्॥ बौधायनः॥ [illegible] [illegible] [illegible] तीति॥ अत्र विशेषमाह धौम्यः॥ परिवेस
न स्यांगुष्ठं द्विजस्यान्ने निवेशयेत्॥ तथा॥ हत्तानेन [illegible] [illegible] [illegible] कैति द्विजो मोहात्तेदैरा [illegible] संप्र
जते॥ अंगुष्ठनिवेशानफ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] च्चय [illegible] सर्व [illegible] रंत
वेत्॥ इति॥ तथा॥ विष्णो हव्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] यथा॥ पितृ कमा
दुदीर्येति स्वसत्तां विनिवर्तयेत्॥ हस्ते [illegible] [illegible] पिदम च मुदीरये [illegible] [illegible] [illegible] निवेदयेत्॥
दत्तं यद्वा स्वमात्रं च आत [illegible] नमोनि [illegible] संक [illegible] द्विजहस्ते देयं॥ तथा [illegible] [illegible] संक
ल्पोभवमा [illegible] पदार्थे॥ हस्ते [illegible] [illegible] एणां मोपा [illegible] [illegible]॥ [illegible] मिजेन [illegible] [illegible] तानि [illegible] शेषतः॥ तच्चो
पनिषन्नेदनन हस्ते [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] दक्षिणे॥ संकल्पे [illegible] [illegible] स्यान्निर [illegible] [illegible]

इति॥ ततः॥ यद्देवासो यच्चेह जपेन्मंत्रौ यथाक्रमं॥ देवताभ्यस्त्वथा मंत्रं जप्त्वा ब्रह्मार्पणं चरेत्॥ प्रचेताः॥ आपोशानं ऽदा
पाथ सावित्रीं त्रिजपेद्यथा॥ मधुवाता इति त्र्यृचं मध्ये सेता त्रिकं तथा॥ यमस्तवल्लभः॥ सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इ-
ति त्र्यृचा॥ जप्त्वा यथासुखं वाच्यं भुंजीरंस्तेपि वाग्यताः॥ यथासुखं जुषध्वमिति वाच्यमित्यर्थः॥ अपोशानविशेषः॥ सं-
ग्रहे॥ अपोशानं वामभागे सुरापानसमं भवेत्॥ दक्षभागे तु यः कुर्यात् सोमपानफलं लभेत्॥ पुनरापूर्येऽपोशानं सुरा-
पानसमं भवेत्॥ तस्मादपोशानं सव्योत्राद्यं नैव विलंबयेत्॥ अपोशानग्रहणं निस्सभोजनाश्रितपर्युक्षणादीनामय-
नि॥ बलिदानं तु निषिद्धं॥ तथा च भरद्वाजः॥ पर्युक्षणमपोशानं बलिदानविवर्जितः॥ श्राद्धभोक्ता विनूषणं कुर्या-
त्प्राणाहुतीस्तथा॥ पितृणाममृतादाय बलिं यस्तु नयन्ति॥ आसुरं तद्भवेच्छ्राद्धं पितृणां नोपतिष्ठते॥ हेमाद्र-
वाप्युः॥ दत्ते वाप्यथवा रत्ते भूमौ यो निक्षिपेद्बलिं॥ तदन्नं निष्फलं यांति निराशाः पितृभिर्गतं॥ केचिदाज्येन कुर्व-
न्ति॥ उक्तं च॥ पायसेन तथाज्येन माषान्नेन तथैव च॥ न कुर्याद्बलिदानं तु ओदनेन प्रकल्पयेदिति॥ निस्सभोज-
ने तन्निषेधात्॥ विश्वरूपाचार्यः॥ यत्तु॥ स्वर्गार्थितेस्पृष्टो द्वन्नं कल्पनांते बलिं हरेत्॥ इति वचनं तद्देवकर्मविषयं॥
कास्तापनस्तु॥ अश्नंस्तु जपेद्व्याहृतिपूर्वां गायत्रीं सप्रणवां ऋग्यजुःसामाथर्वांगिरसश्चोद्भिः पित्र्यमंत्राः पुरुषसूक्तमप्र-
तिरथमन्यानि च पवित्राणीति॥ अश्नंस्तु भुंजानेषु॥ सौरपुराणे॥ ऐन्द्रं च पौरुषं सूक्तं श्रावयेद्ब्राह्मणान् ततः॥
ब्रह्मविष्णु ---- स्तोत्राणि विविधानि च॥ वैष्णवं सोमसूक्तं च पावमानीश्च शक्तितः॥ मंडलं ब्राह्मणानां तु

दत्तानिकाम्यस्तुनः ॥ अभावे सर्वविज्ञानां गायत्रीं जपमाचरेदिति ॥ अत्रिः ॥ हुंकारेणापियोब्रूयाद्धस्ताद्वापि वदेद्गुणान् ।
भूतलाच्छोद्धरेन्मत्रंमुंचन्हस्तेन नापिबेत् ॥ पीठपादो बहिःकक्षो बहिर्जानुकरोपि वा ॥ अंगुष्ठेन विनाश्नाति मुख
शब्देन वा पुनः ॥ पीत्वावशिष्टतोयानि पुनरुद्धृत्य वापिबेत् ॥ खादित्वा तु पुनः खादेन्मोदकानि फलानि च ॥ मुखे
वा धमेदन्नं निष्ठीवेज्जाजनेपि वा ॥ इत्थमश्नन्द्विजःश्राद्धे हत्वागच्छत्यधोगतिमिति ॥ वृद्धशातातपः ॥ अपेक्षितं
याचितव्यं श्राद्धार्थमुपकल्पितं ॥ न याचितं द्विजो मूढः स भवेत्पितृघातकः ॥ यत्तु ॥ श्राद्धे द्विजो नैव दद्यान्नया
चेन्नैव दापयेदिति यमवचनं तत्संपादितं द्रव्यविषयं श्राद्धानर्हद्रव्यविषयं चेति हेमाद्रिः ॥ हारीतः ॥ ऊर्ध्वपाणि
श्चविहसन्सक्रोधो —— याचितः ॥ भत्तप्रष्ठश्च यद्भुंक्ते न तत्प्राप्नोति वै पितॄन् ॥ नान्नपानादिकं श्राद्धे पारय
न्सखतः क्वचित् ॥ अनिष्टत्वा —— स्तादावारयेद्धस्तपंक्त्येदिति ॥ नारदः ॥ पादेन पादमाक्रम्य यो भुंक्ते नापदि
द्विजः ॥ न चाप्नुयात्ते श्राद्धं निराशैः पितृभिर्गतं ॥ भोजनं तु न निःशेषं कुर्याद्विप्रः कथंचन ॥ अन्यत्र दध्नः क्षी
राद्वाक्षौद्रसक्तुभ्य एव च ॥ उत्कापीवाचयः कश्चिद्द्विजः पात्रं समुत्सृजेत् ॥ स नरः क्षुत्पिपासार्तो भवेज्ज
न्मनि जन्मनि ॥ तथा ॥ न स्पृशेद्वामहस्तेन भुंजानोन्नं कदाचन ॥ न पादं न शिरो बस्तिं न पादा भाजनं स्पृशेत् ॥
वृद्धशातातपः ॥ पिबतं पतितं तोयं यदि भोजनभाजने ॥ अभोज्यं तद्भवेदन्नं भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥ इतिहासे ॥
यावदुष्णं भवत्यन्नं यावद्भुंजंति वाग्यताः ॥ पितरस्तावदश्नंति यावच्चोक्ता हविर्गुणाः ॥ हविर्गुणा न वक्तव्याः

+स्मृत्यंतरे । अथ संध्यादर्भेर्दृष्टा श्राद्धं तु जेपिकोतमः ॥ तदन्नमत्स्यजम्भुक्त्वाम्यामादेवासहस्रके ॥ जपेदिति +

पितरो यावदर्पिताः ॥ पितृभिस्तर्पितैः पश्चाद्वक्तव्यं शोभनं हविरिति ॥ विप्राणां मिथः स्पर्शे नारदः ॥ श्राद्धपंक्तौ तु भुंजानो ब्रा
ह्मणो ब्राह्मणं स्पृशेत् ॥ तदन्नमत्यजन्भुंजन्गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥ अन्योन्योच्छिष्टस्पर्शे तु स एव ॥ उच्छिष्टेनोपसंस्पृ
ष्टः प्रक्षालनेन न वा भिरीण्णा ॥ भोजनांतिनरः स्नात्वा गायत्रीं त्रिशतं जपेत् ॥ अन्योन्यभोज्यपात्रस्योच्छिष्टस्पर्शे व्यासः ॥
उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टं स्पृष्टपात्रं विसृज्य च ॥ सर्वान्नं पूर्ववत्प्रक्षिप्य भोजयतं द्विजोत्तमः ॥ विहिस्थापसार्य ॥ [illegible] दप्रस्तावे
तु भारद्वाजः ॥ भुंजानेषु च विप्रेषु प्रमादात्स्रवने गुदे ॥ पादकृच्छ्रं ततः कृत्वा न्यं विप्रं नियोजयो जयेत् ॥ तदन्नीक्षणमाचार्याद
नासंपूज्य भोजयेदित्यर्थः ॥ सर्वत्रैव तु ॥ सर्वेषां तु गुरुत्वाद्वै पुनः श्राद्धं समाचरेदिति ॥ शेषः ॥ वमने तु दक्षः ॥ निमंत्रित
स्य श्राद्धे वै भोजने मुखनिःसृजेत् ॥ न दैवहोनं कुर्वीत स्वाग्नौ कर्त्ता समाहितः ॥ प्राणादिपंचभिर्मंत्रैः यावदा ॥ त्रिं
सं त्यया ॥ द्वात्रिंशत्हुतिर्हुत्वा श्राद्धशेषं समापयेत् ॥ ब्राह्मणस्तु ततः स्नात्वा घृतप्राशनमाचरेत् ॥ कगि
भाने प्रकारांतरमुक्तं ॥ इदं च यस्य साग्निकस्य केन श्राद्धविप्रो यदा भवेत् ॥ अन्यादिपि भोजनेन श्राद्धं संपूर्णमेव ही
नि ॥ अग्न्यादिरिति ॥ लौकिकाग्निं स्थापन चरुं निर्वाप्याज्यभागांते पितृनामगोत्रपूर्वकमग्नौ पितॄन्नावा
ह्य संपूज्याज्य सांगं हुत्वा प्राणादिभिर्द्वात्रिंशदाहुतीश्चरुणा हुत्वा सूक्तं जपेदित्यर्थः ॥ भोजने नेति पुनः श्राद्धे ने
त्यर्थः ॥ तेन होमः पुनः श्राद्धं चेति क्रमविधाने पक्षद्वयमुक्तं ॥ सूक्तजपस्तु भयाद्यनुगमः ॥ न चैवं व्ययस्त्वा ॥ पिंडदाने
तरं वमने सति होम एव ॥ न श्राद्धमावर्त्तते ॥ पिंडदानात्प्राग्वमनं तु तद्दिने श्राद्धशेषं समाप्य । उपोष्य परेद्युः श्राद्धावर्त्त

॥१८३॥ नं कुर्यात् ॥ आधान्यं पिंडदानस्य भोजनस्य तदंगता ॥ अतो भुक्तिक्रियाहीनो श्राद्धवृत्तिं न मन्यत इति स्मरन्ति संग्रहोक्तेः ॥ भो
जश्राद्धवृत्तिं न मन्यंतरस्मात्तस्यां पिंडदानोत्तरं वमने होमः सामान्यं कार्यमिति गम्यते ॥ तथा ॥ श्राद्धपंक्तौ तु भुंजानो ब्राह्मणो व
मते यदि ॥ लौकिकाग्निं प्रतिष्ठाप्य [illegible] चतुर्जुहुयात् ॥ तथा ॥ एक एव यदा विप्रो भोजने छर्दितो यदि ॥ तदेवाग्निं समा
धाय होमं कुर्याद्यथाविधि ॥ स्यादि प्रथमपक्षसाधकवचनानि ॥ द्वितीयपक्षे तु ऋग्विधाने ॥ भोजनोपक्रमादूर्ध्वं प्रक्रमा
त्सर्वतो यदि ॥ श्राद्धविघ्ने पुनः कार्यं जपहोमेन [illegible] ॥ स्मृतिसंग्रहे ॥ अन्नानि पिंडदाने तु भुंजानो ब्राह्मणो वमेत् ॥ पुनः
पाकात्तु कर्तव्यं पिंडदानं यथाविधि ॥ पिंडदानं श्राद्धमित्यर्थः ॥ [illegible] अन्नं ते पिंडदाने तु पिता यदि वमेत्तदा ॥ पुनः पा
कं प्रकुर्वीत श्राद्धं कुर्याद्यथाविधि ॥ तथा ॥ पितृयज्ञे नियंत्र्याणां हि [illegible] चैव मते यदि ॥ तद्दिने चोपवासः स्यात्पुनः श्राद्धं
८ न्ने परेहनि ॥ तथा ॥ वमेचेत्तद्दिनं परिवर्जयेत् ॥ [illegible] द्वितीयेह्नि तु [illegible] श्राद्धं समाचरेदिति स्यादद्वितीयपक्षसाधकं ॥
अत्र पुरोडाशा चतुर्धाकरणन्यायेन ब्राह्मण [illegible] स्यापि [illegible] ब्राह्मणप [illegible] संदानादूर्ध्वं पिंडवद्विप्रवमने होम
एव पुनः श्राद्धं ज – – तस्य ॥ एवं पितृविप्रो [illegible] पितामहादावपि [illegible] योः प्राधान्येपि वाचकत्वादेतेन
पितामहादिकस्य पुनः श्राद्धं वादीपरा [illegible] श्राद्धपरः ॥ तेन [illegible] नादि श्राद्धेप्येवमेवेति प्रष्टव्यं ॥
द्वितीयेह्नि श्राद्धविधानमपि मासिकादि [illegible] विषयं ॥ दर्शादौ तु तद्देवामश्राद्धं कार्यं ॥ श्राद्धविघ्ने द्विजातीनामाम ॥१८३॥
श्राद्धं प्रकीर्तितं ॥ अमावास्यादि नियतं मास संवत्सरादितेरस्ति मरीच्युक्तेः ॥ श्राद्धे पिंडदानमेव प्रधानमिति के

कार्यं ॥ भोजनाग्नौ करणपिंडदानानि त्रीण्यपि प्रधानानीति हेमाद्र्यादयः ॥ तेनात्र सर्वेषामविरोधः ॥ यान्यपि उकानि सं
कानि निरसांकल्पिकवृद्धिमघाश्राद्धादीनि तेषु भोजनस्यैव प्राधान्येन ःश्राद्धकरणमेव ॥ भुजिक्रियायाः प्राधान्यं श्रा
द्धे संकल्पसंज्ञके ॥ तत्रैव पितृविप्र [illegible] घाते पुन- क्रियेति संग्रहो[illegible]रेति सर्वमनवद्यं ॥ तथा ॥ अर्द्धभुक्ते तु यो विप्र
स्तस्मिन्पात्रे जलं पिबेत् ॥ हतं दैवं च पित्र्यं च आत्मानं चोपघातयेत् ॥ अत्र जलपानमाचमनं ॥ भुंजानेषु तु विप्रेषु यो
ग्रे पात्रं विमुंचति ॥ स मूढः स च पापिष्ठो ब्रह्मघ्नः स खलु [illegible] ते इति स्मृतेः ॥ भोजनांते [illegible] कर्त्तव्यमाहाश्वलायनः ॥ तृप्ता
न्ज्ञात्वा मधुमतीः श्रावयेदक्ष[illegible]न्नमीमदंतेति च संपन्नं पृष्ट्वा यदन्नमुपयुक्तं तत्स्थालीपाकेन सह पिंडार्थमुद्धृ
शेषं निवेदयेदभिमतोऽनुमतेवेति ॥ आ[illegible] चांतेषु विप्रेः [illegible]तुमिति ॥ [illegible]लायनसूत्रं ॥ तत्सान्निध्ये तान्नं प्रकीर्य सकृत्तत्र
दपो दत्त्वा पूर्ववद्गायत्रीं जपित्वा मधुमतीर्मधु मध्विति च त्रिः पात्रस्थान्नि एकीकृत्य तत्र श्राद्धकर्त्ता सन्नुज्ञातः शेषमन्नमनुज्ञाप्य
सर्वमन्नमेकतो द्धृत्योच्छिष्टसमीपे दर्भेषु त्रीं त्रीन्पिंडान् अवनेज्य दद्यादित्याह ॥ केचित्त्वत्र श्राद्धाख्यं ज्ञेयं ॥ शौनकः ॥
अन्नशेषैश्च किं कार्यमिति पृष्टेत्वनुज्ञास्ततः ॥ तत् इष्टैः सह भोक्तव्यमिति प्रत्युक्ति तर्पकं ॥ प्रदद्युः सकलं तस्मै स्त्रीकु
र्युर्यथारुचि ॥ अन्नशेषविनियोगमाह विष्णुः ॥ पित्र्ये स्वदितमिति गोष्ठ्यां सुश्रुतं [illegible] न्नमित्यभ्युदये दैवे रोचत इत्या
युष्यमिति ॥ स्वैरिषु ॥ स्वैरि शेषं विकिरः [illegible] ॥ यात्सुवर्णस्य ॥ अन्नमादाय [illegible] शेषं चैवानुमान्य च ॥ तदन्नं प्रवि

॥१९८॥

रेनू मौदघाश्चापः सकृत्सकृत्॥ अ[illegible]वि[illegible]कानीयपरः॥ आश्वलायनानां तु पिंडांते तथा ततः स्नात्त॥ माधवीये
प्रचेताः॥ सार्ववर्णिकमादाय ये अग्निदग्धा[illegible]पेत्॥ संस्कारं दर्भयुक्तायां जलेन परिषेचयेत्॥ रुद्रयाज्ञवल्क्यः॥ विकि
रं मुचि संदद्यादुच्छिष्टेभ्यः षडंगुलं॥ उच्छिष्ट[illegible]रं भागं पिंडं दद्यात्षडंगुलं॥ गोभिलः॥ असोमपाश्च ये देवा यज्ञभाग
विवर्जिताः॥ तेषामन्नं प्रदास्यामि विकिरं वै [illegible]कं॥ असंस्कृ[illegible]प्रमीता ये त्यागिन्यो याः कुलस्त्रियः॥ दास्यामि ते नाम
भ्यो विकिरमन्नं ताभ्यः प्रक्षिपेत्तकमिति मंत्रौ स्मृ[illegible]॥ ये अग्निदग्धा मंत्रेण शेषं भूमौ निवेदयेत्॥
ये अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धा जीवात्ताः कुले मम [illegible] पिं[illegible]यां तु परां गतिमिति॥ उच्छिष्टप्रतिपत्तिमाह
मनुः॥ उच्छेषणं भूमिगतमजिह्मस्याशठस्य च॥ [illegible]सगर्वेद[illegible]भागधेयं प्रचक्षते॥ श्राद्धकाशिकायामत्रिः॥
यजमानस्य दासादीनुद्दिश्य द्विजसत्तमः॥ तस्मादन्नं सृजेद्भूमौ [illegible]षु पेत्रके॥ यजमानकुले जाता दासादा
स्यान्नकांक्षिणः॥ ते सर्वे तृप्तिमायांतु मया दत्तेन भूतले इति॥ [illegible]॥ ततश्चापोशानं दद्याद्विप्राणां पितृपू
र्वकं॥ देवपूर्वं भवेच्छ्राद्धं वर्जयित्वा विसर्जनं॥ प्रश्नं च दक्षिणां चैव भुक्ते [illegible]मनं विनेति॥ उदङ्मुखेष्वाचमन
मा दद्यात्ततः प्राङ्मुखेष्विति॥ हेमाद्रौ वाराहे॥ हस्तं [illegible]रश्चापः पिबेद्यः काद्विजोत्तमः॥ नरक्नमसुरैर्भु
क्तं निराशाः पितरो गताः॥ प्राणाग्निहोत्रे॥ गंडूषकरणात्पूर्वं हस्तं प्रक्षालयेद्यदि॥ हतं दैवं च पित्र्यं च आत्मानं चो ॥१९८॥
पघातयेत्॥ संग्रहे पवित्रं ग्रंथिमुत्सृज्य मंडले मुचिमा[illegible]पेत्॥ हस्तादीन् क्षालयेद्विद्वान् छस्रवारोतु कुत्रचित्॥

कामः॥ नांद्रलेशिरएं रवगंडूषोकिरणं तथा॥ कांस्यपात्रे तथा तस्मिन्न कुर्वीत कदाचन॥ उष्णोदके घोन्यचूर्णैः करोन्मश्रूणि
रोधयेत्॥ कर्णोपवित्रमुत्सृज्य प्रक्षाल्य चरणौ पाणिके॥ आचम्योच्छिष्टसामीप्ये पिंडदानं समाचरेदिति॥ अथ पिंडदानम्॥
तत्रार्चनोत्तरमग्नौकरणोत्तरं भोजनोत्तरं विकिरोत्तरं स्वधावाचनोत्तरं विप्र[illegible]नान्तरं वेति हेमाद्रौ स्मृतिषु सर्वेषु प
श्रा क्षउक्ताः॥ तेषां यथाशाखं व्यवस्था द्रष्टव्या॥ प्रेतश्राद्धेषु पूर्वमन्येषु भोजनोत्तरमि[illegible]दिकामार्थं वा वा हेतुः॥ सर्वत्र भोजनो
त्तरमिति त्रिकांडी श्राद्धे॥ तत्रापि विसर्जनात्पूर्वमाचांतेषु धनाचांतेषु वा विप्रेषु पिंडदानं कार्यमित्याश्वलायनकात्याय
नौ वदतः॥ तथाच तत्सूत्रं॥ भुक्तवत्स्वनाचांतेषु पिंडान्निदध्यादाचांतेष्वेक इति॥ अनाचांतेष्वाचांतेष्विति से कइत्ति॥ आप
स्तंबस्तु विसर्जनोत्तरमाह भुक्तवतोनुव्रज्य प्रदक्षिणीकृत्य सेह्वंधं दक्षिणाग्रान्दर्भान्संस्तीर्य त्रिःसूत्रेण॥ जानुकर्पर्दः॥
व्याममात्रं समुत्सृज्य हस्तमाचमथापि वा॥ उच्छिष्टे[illegible]सिंडौ स्तृ[illegible]भ्रद्ध[illegible]मोतु निर्वपेत्॥ सिकताभिर्मृदा वापि वेदीं दक्षिण
नं॥ निम्नगा॥ कार्या सा पिंडदानाय गोमयेनोपलेपयेत्॥ आश्वलायनः॥ सेन लेखामुल्लिखेदपहता असुरा रक्षांसि वेदि
षद इति नाम भुस्म[illegible]सस्फरेच्छिन्नैर वत्सार्धि[illegible]चा[illegible]वा[illegible]रेखां चिरुदके नोपनयनये स्त्रुं धं तां पितरः शुंधंतां पि
तामहाः शुंधंतां प्रपितामहा इति नत्र्यां पिंडान्दिरणीयास्वरान्वीतेन पाणिनापि अपितामहाय प्रपितामहायेतत्ते सो
ये च त्वामत्रान्विति॥ उल्लेखनं करा[illegible]मुष्टिकपारस्फ्येर[illegible]मुल्लिखेत्स्फ्येन नैकुशेनापि महीं द्विजः॥ अथ चे
ककरणे चल्लेखां यत्नेन कारयेत्॥ एवं मातामहश्राद्धे [illegible]नीयता॥ अत्रोल्मुकनिधानमुक्तं कात्यायन

सूत्रे॥ उल्मुकं परस्तान्निदध्यान्नियेरूपाणीति॥ अकरणेऽनर्थः॥ ---- उक्तः॥ यद्वा अनिधायोल्मुकं पितृभ्यो ददस
सुररक्षसानि हैषां नद्धिमथ्नत इति॥ तच्च प्रतिपादयणं कार्यमिति हुं दु॥ आराद्युपकारः कल्पोदकमेवेत्यन्ये॥ याज्ञवल्क्यः॥
सर्वमन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः॥ उच्छिष्टसन्निधौ पिंडान्दद्याद्वै पितृयज्ञवत्॥ केचित्सपिंडेषु माषान्नं वर्जयंति॥ मा
षाः श्राद्धेषु वै ग्राह्या वर्ज्यास्ते वाग्निपिंडयोः॥ ब्राह्मणेषु यथामयं तथा माषाग्निपिंडयोरिति॥ तथा॥ माषान्नं पायसं दध्या
श्राद्धे गव्यं विनिक्षेपतः॥ माषान्सर्वत्र वै दद्यात्सपिंडे चाग्नौ च वर्जयेदिति स्मृतिभ्यां॥ तिलमन्नं च पानीयं धूपदीपं पयस्त
था॥ मधुसर्पिःखंडयुतं पिंडमष्टांगमुच्यते॥ खंडः शर्करा॥ अष्टत्वमन्नपरिसागेन॥ तस्य प्रधानद्रव्यत्वात्॥ कात्या
यनः॥ दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु अवनिज्य यथार्हतः॥ पिंडदानं कुर्वीत पित्रादीनां यथाक्रमं॥ तथा॥ अपः क्षिपेन्मूलदेशेऽ
वनेनिक्ष्वेति पात्रतः॥ द्वितीयं च तृतीयं च मध्यदेशाग्रदेशयोः॥ मातामहप्रभृतीनां मेतेषां मेव वामतः॥ सर्वस्मादन्नमु
धृत्य व्यंजनेनोपसिच्य च॥ अवनेजनवत्सपिंडान्दद्यात्पिंडप्रमाणकान्॥ दर्भाश्चात्र सकृदाच्छिन्नाः॥ तल्लक्षणं तु॥ समू
लो लवात्तदर्भास्तु सकृदाच्छिन्नसंज्ञकाः॥ तन्मूलभागदेशेषु पिंडदानं प्रशस्यते॥ त्रानपथेपि॥ उपमूले दितानि सकृ
दाच्छिन्नानि भवं सग्रमिवबेदेवानां मध्यमिव मनुष्याणां मूलमिव पितॄणामिति॥ दितानि छिन्नानीत्यर्थः॥ पिंडप्रमाणमा
हांगिराः॥ कपित्थबिल्वमात्रान्वा पिंडान्दद्याद्विधानतः॥ कुक्कुटांडप्रमाणान्वाऽऽमलकैर्बदरैः समान्॥ स्मृ०॥ कपित्थ
स्य प्रमाणेन पिंडान्दद्यात्समाहितः॥ ततो वै विकिरं दद्यात्पिंडांते तु षडंगुले॥ पिंडांत इति बह्वृच परा॥ तथा॥ एकोद्दि

ष्टे सपिंडेन्चकेपित्थंतु विधीयते ॥ नारिकेलप्रमाणेन प्रसवे मासिके तथा ॥ तीर्थदर्शे च संप्राप्ते कुक्कुटांडप्रमाणतः ॥ महालु
येगयाश्राद्धे कुर्यादामलकोपमं ॥ तथा ॥ पक्षेतु र्जहयः पिंडास्तत्र बिल्वफलोपमाः ॥ यत्रैचैको भवेत्पिंडो स्तत्र खर्जूर
संनिभः ॥ प्रेतपिंडस्तु दैर्घ्येण द्वादशांगुल उच्यते इति ॥ वायवीये ॥ पत्नीपिंडास्तु मत्नीयात्रिवर्गस्य सहाधिनी ॥
स्वहस्तघटितं दद्यात्सती घटितमेव चेति हेमाद्रौ लोगाक्षिः ॥ असावेतत्तर स्वकांतदंते च स्वधानमः ॥ चतुर्थ्यांथ
तमुद्दिश्य पिंडं दद्याद्यथाविधिः ॥ तथा ॥ महालये गयायां च प्रेतश्राद्धे दर्शांह्निके ॥ पिंडश्राद्ध प्रयोगस्य दन्नमन्यत्र कीर्तयेत्त ॥
नामगोत्रेनेत्यापस्तंबः ॥ यदि नामानि न विद्यात् स्वधा पितृभ्यः पृथिविषद्भ्यः इति प्रथमं पिंडं दद्यात् स्वधा पितृभ्योंतरिक्षसद्भ्यः
इति द्वितीयं स्वधा पितृभ्यो दिविषद्भ्य इति तृतीयमेवं मातामहेषु च ॥ बह्वृचानां तु पूर्वमेव विशेष उक्तः ॥ पिंडप्रयोगस्य
कभ्यासेन कार्यः ॥ यावंदेवोच्चरेन्मंत्रं तावत्प्राणं निरोधयेदिति स्मृतेः ॥ मात्रादिपिंडस्थानमाह सांख्यायनः ॥ येषां तु
श्रा गृह्ये दर्शादौ मातृयज्ञं पृथगुक्तं तेषां पितृभ्यः पश्चिमे मातृभ्यस्तत्पश्चिमे मातामहेभ्यः पिंडादिदेयमिति ॥ अस्मिन्प
क्षे तत्पश्चिमे मातामहीभ्योपि दद्यादिति हेमाद्रिराह ॥ पूर्वासु पितृभ्यो दद्यादपरासु स्त्रीभ्य इति सूत्रांतरं च ॥ परां
चः पितर इति श्रुतिश्च ॥ एवमेकोद्दिष्टेष्वपि वामभागे पिंडदानमिति प्रांचः ॥ आचार्यगुरुशिष्येभ्यः सखिज्ञाति
भ्य एव च ॥ तत्पत्नीभ्यश्च सर्वाभ्यस्तथैव च जलांजलीन् ॥ पिंडांस्तेभ्यः सदा दद्यात्सव्यादूपदे नरः ॥ तीर्थेषु चैव स ५
र्वेषु माघमासे मघासु च ॥ दौहित्रपुत्रदाराश्च ये कनिष्ठाः सहोदराः ॥ निःसंतानामनाथे च तेभ्योप्यत्र प्रदीयते ॥ पितृ

॥२८६॥ णां वा भभागेषु पिंडमेषां तन्निर्वदेदिति ॥ सप[illegible]यस्सुवाचयेदिति प्रयोग[illegible]रोयः ॥ भुंजते भर्तृभिः स्त्रिय इति स्मृतेः ॥ अन्व
ष्टकाग यामात्तु श्राद्धं चैत्रमत्ते हनि ॥ एकोद्दि[illegible]कोस्त्र[illegible]नान्यस्स्थ[illegible]सेचेदिति शंखोक्तेश्च ॥ मनुः ॥ तेषु दर्भेषु
तं निहस्तं निर्मृजेल्लेपभागिनां ॥ तेनैव[illegible]समायां[illegible] लेपभाजः स देवहि ॥ चित्रिभ्य ॥ अत्र पित्तरो मादयध्वमिति दर्भमूले क
राच घर्षणमिति ॥ स्मृमंत्तुः ॥ एकोद्दिष्टेषु वर्ज[illegible] लेपोनांवपने ॥ सी[illegible]रणारोतु लेपः सर्वत्र त्रास्यते ॥ मनुः ॥ आ
चम्योदकं परावृत्य सात्रिराय मन्त्रानेरसत्रू ॥ षड्[illegible] कृतं नमस्कुर्यात्पि[illegible]नेव चवमंत्रवत्तु ॥ कात्यायनः ॥ अत्र पित्तर इसु
कोदंडुः सत्र आतमन दाह सामीमदंते निजपात्रेषु वेव[illegible]न्यनिविंति[illegible] नस्य नमो व इति षडंजलिं करोतीति ॥ प्रा
लरोध स्वत्रीमंत्र करतिक कान्यार्यः ॥ अत्र[illegible]रत्रेपि ॥ निष्टत्तानन्नुमंत्रयेतानपित्तरो मादयध्वं यथा भागमा
वृषायध्वमिति सव्यावृत्य दक्षिणावृत्य यथा[illegible]सिखा[illegible]पिपर्याह सामीमद[illegible]पित्तरो यथा भागमावृषायिषत्ते
ति चरोः प्राणभक्षं भक्षयेत्त्रिसंनिनयनमिति ॥ [illegible] मग्रहणं चोपाभावे[illegible] स्वर्थः ॥ [illegible] पिंड त्रोषाच्चरे
रन्नं किंचिदाघ्राय तत्सजेत् ॥ प्रक्षाल्याचम्य [illegible]सोमस्याचिरेवपूर्ववत् ॥ मंत्रे ॥ पिंडेषु पानीयानि[illegible]सितंतीर्थतः ॥ त
तः सम्यग्द्विराचम्य नावीं विस्रंस्य कयपत इति ॥ आश्वलायनसूत्रे त्र विशेषः ॥ [illegible]साचस्यं[illegible]विस्रेति पिंडे[illegible]नं
नांते वा सोदयादहन्ताम् ऊर्णास्तुकां वा पंचाशाद्वर्षतायाकु [illegible]र्वेस्त्यं लोमैतद्वः पितरो वासो मा[illegible]तोन्यत्पितरो युड्[illegible]नि ॥
कात्यायनसूत्रे ॥ एतद्व इस्कुपास्यति सूत्रालिं प्रातिपिंडमूर्णा[illegible]शावायेदस्युत्तरे यजमानलोमानि वोर्जमिस्यौ निनिवि[illegible]नीति ॥ ॥२८६॥

मो च विप्रोऽपमाह ॥ अद्रैः प्र [illegible] सांत्रे प्राति पिंडं तु र्व वि [illegible] आमि [illegible] र्भ्यासिंड [illegible] मृ तो मुद्रं ॥ गं [illegible] थ्या:
त्रि: पू यं च दी पंच विनियोख्येतुं ॥ [illegible] दक्षि [illegible] नि पिंडं [illegible] लक्ष्यापे [illegible] यं नेमा
न्य [illegible] नानि चेति ॥ पिंड पत्तनं सख्येनेति [illegible] पस [illegible] आ चांत [illegible] प्यस्त
तानस्यापोदकं च द घोरा: पितर: सन्तु सं [illegible] नैवेद्य [illegible] तांवदा: सं [illegible] रेव च ।
अक्षावनेमामांगमहृदयं च नो [illegible] अतिग [illegible] स्वधा [illegible] नीया [illegible] पांवाच्यापि
व्यैरुतिपप्रछतिवा न्यतामिस्तनु ज्ञातः पितः न्यः पितामहि न्यः प्रपितामह [illegible] मातामह
हे न्यश्च स्वधोन्यतामि स्वस्तु स्वभे स [illegible] नि स्वधावा [illegible] भूमिौ [illegible] चाव
न्य [illegible] रिद याल्सह [illegible] तिल पुष्पा [illegible] प्यार [illegible] द कां [illegible] ② त्वाभी: [illegible] ह्री यादि [illegible] देवां तु
बुध हृत्ति ॥ अपस्ययोदकं च प्रसेवं देयं ॥ अर्ध [illegible] चेन पिंड [illegible] निवृत्ति: स्वान्स्व [illegible] न
एवं चेति कास्यायनोक्ते ॥ अपस्योदकं दानं च अ [illegible] ज्ञतो ॥ [illegible] कुर्यात्तु ध्यानक [illegible] ति स्त
स्यं तराद्याद्द्देतु [illegible] पिसव्येन कार्यं ॥ विसर्जनं सोमन [illegible] प्रार्थनं न [illegible] पाषोक्तेः ॥ अपस [illegible] ति कर्के: ॥
स्वधावाचनीयानि [illegible] स्वधावा [illegible] नीया: कुर्यात्स्व [illegible] र्घपात्रे [illegible] पदयिचान्य [illegible] संबंधी [illegible] ति
निकुब्जादद्यादन्यान्तु साधारणी [illegible] तु कासा [illegible] नमतनं [illegible] चादीनांजल निषेक माने ॥ अथैता [illegible]
चे सरेत मे न पितर: सोम्या [illegible] सहस्वाधास्तिनो [illegible] आ वसरे तु [illegible] धानं पिंड मुक्ते पा [illegible] नं च कार्यं ॥

॥१९८७॥ उत्तानं पात्रं कृत्वा यथाशक्ति दक्षिणां दद्यादिति कात्यायनसूत्रात्॥ स्वस्तिवाचनकं कुर्यात् पिंडानुद्धृत्य यत्नतः॥ तत्र
स्व दक्षिणां दद्यात्पात्रोच्चालनपूर्वकमिति माधवोक्तेः॥ भोजनेषु च तिष्ठत्सु स्वस्ति कुर्वंति ये द्विजाः॥ तदन्नमसुरैर्भुक्तं
निराशैः पितृभिर्गतमिति हेमाद्रौ बृहस्पत्युक्तेः॥ जातूकर्ण्यः॥ पात्राणि चालयेच्छ्राद्धे स्वयं शिष्योथवा सुतः॥ न स्त्री
भिर्न च बालेन नासजात्या कथंचन॥ हेमाद्रौ नागरखंडे॥ उत्तानमर्घ्यपात्रं तु कृत्वा दद्याच्च दक्षिणां॥ हिरण्यं देवतानां
च पितृणां रजतं तथा॥ दक्षिणादानं सव्येन परिभाषायामुक्तं॥ पितृयज्ञ ऋत्विग्भ्यः प्राचीनावीती नान्वाहार्यद
प क्षिणां दद्यान्नादत्राप्यसव्येनैव पित्र्ये दक्षिणादानमिति दुंदु॥ पित्र्यमानिधनात्कार्यं विधिवद्दर्भपाणिना॥ प्राचीनावी
तिना सम्यगपसव्यमतंद्रिणेति मनुवचनम्॥ आनिधनादासमाप्तेः॥ विश्वामित्रः॥ हेमं वा रजतं वापि यतये ब्रह्मचारि
णे॥ यो ददाति हि तं वस्त्रं स भवेद्ब्रह्मघातकः॥ दक्षिणादानानंतरं पिंडोत्थानं कार्यं॥ सतिलं नामगोत्रेण दद्याच्छक्त्या
च दक्षिणां॥ स्वस्तिवाचनकं कुर्यात्पिंडानुद्धृत्य भक्तितस्त्रिरिति कूर्मोक्तेरिति दुंदुहेरा॥ अत्र स्वस्तिवाचनं नाम पिंड
स्थानस्थितजलेन स्वस्तिरस्तु शांतिरस्तु पुष्टिरस्त्विति स्वस्त्यादिमंत्रेणाभिषेचनं॥ पिंडास्तरणदर्भाणामुल्मुकस्य च
ग्नौ प्रासनं कार्यं॥ उल्मुकं सकृदाच्छिन्नोऽन्यग्नावा दद्यादिति कात्यायनोक्तेः॥ पात्रस्थपिंडाघ्राणं कार्यं॥ अवघ्र
या वजिघ्रातीति नदुक्तेश्च॥ मध्यमपिंडं पत्नी प्राश्नाति पुत्रकामा चरेत्॥ कात्यायनः॥ दक्षिणां दत्त्वा विश्वेदेवाः प्रीयं ॥१९८७॥
तामिति दैवे वाचयित्वा वाजे वाजेवत सनया विसृज्या मा वाजस्येत्यनुव्रज्य प्रदक्षिणीकृत्योपविशेदिति॥ माहेय॥

स्वस्तिवाचनं ततः कृत्वा पितॄन्सर्वं विसर्जयेत् ॥ वाजेवाजे इति जपन्कुशाग्रेणाथ वामन इत्ति ॥ ब्रह्मवैवर्ते ॥ आमावा
जस्य मंत्रं तु पठित्वा च प्रदक्षिणं ॥ द्वारोपांते ततः कृत्वा संयतः संयतैः प्रदिक्रो गृहमिमान् ॥ हेमाद्रौ गृहस्वस्ति ॥
अद्य मे सफलं जन्म भवत्पादाब्जवंदनात् ॥ अद्य मे वंशजाः सर्वे याता वोनुग्रहाद्दिवं ॥ पत्रशाकादिदानेन
क्लेशिता यूयमीदृशाः ॥ तत्क्लेशजातं चित्तात्तु विस्मृत्य क्षंतुमर्हथ ॥ इति विप्रान्क्षमाप्याथ विसृजेदिति सेतु
तः ॥ आसीमांतमनुव्रज्य उच्छिष्टान्यथ चालयेदिति ॥ मनुश्च ॥ उच्छेषणं तु तत्तिष्ठेद्यावद्विप्रा विसर्जिताः ॥
ततो गृहबलिं कुर्यादिति धर्मो व्यवस्थित इत्ति ॥ हेमाद्रौ वसिष्ठः ॥ श्राद्धेनोद्वासनीयानि उच्छिष्टान्यादिनक्षय
त् ॥ श्रोतंते वै सुधाधारास्ताः पिबंत्यकृतोदका इति ॥ इदं तु गृहांतरसत्वविषयं ॥ एवं च उच्छिष्टापनयस्थाने
के कालाय यथाचारं व्यवस्थेया ॥ ब्रह्मांडे ॥ शूद्राय चानुपेताय श्राद्धोच्छिष्टं न दापयेत् ॥ यो दद्याद्राग्यसंमोहा
न्न तद्गच्छति वै पितॄन् ॥ तस्मान्न देयमुच्छिष्टमन्नाद्यं श्राद्धकर्मणि ॥ अन्यत्र दधिसर्पिर्भ्यां शिष्याय च सुताय च ॥
ओत्त केर्ण्यः ॥ द्विजभुक्तावशिष्टं तु भूमौ चिभ्रमो निखानयेत् ॥ श्वमार्जारादिदुःसत्वस्पर्शे श्राद्धं विनश्यतीति ॥
अथ पिंडप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मांडे ॥ पिंडमग्नौ सदा दद्याद्भोगार्थी प्रथमं नरः ॥ पत्न्यै प्रजार्थी दद्याच्च मध्यमं मंत्रपूर्वकं ॥ उत्तमां गति
मन्विच्छन्गोषु नित्यं प्रदापयेत् ॥ आज्ञां प्रजां यशः कीर्तिमप्सु पिंडं प्रवेशयेत् ॥ प्रार्थयन्दीर्घमायुष्यं वायसेभ्यः प्रयच्छति ॥
आकाशं गमयेद्वाप्सु स्थितो वा दक्षिणामुखः ॥ मंत्रस्तु ॥ आधत्त पितरो गर्भमिति याजुर्वेदिकः ॥ शांखः ॥

॥१८९॥

द्धश्राद्धे चापरपक्षिके॥ पिंडदानं प्रकुर्वीत भरण्यां नैव दुष्यति॥ तथा॥ तीर्थे महालये चैव मातापित्रोः क्षयेहनि॥ यस्य कस्या
पि मर्त्यस्य सपिंडीकरणे तथा॥ हेलोनाहोपि कुर्वीत पिंडनिर्वपणं सदेति॥ अत्र मातापितृग्रहणं भ्रात्राद्युपलक्षकः॥
मातापितृस्तु तत्रात्क्षयाहे भ्रातृलम्नरः॥ पिंडदानं प्रकुर्वीत निषिद्धेपि च सर्वदेति स्मृत्युक्तेः॥ इदमपि साग्निक
विषयं॥ स्कृताग्नेः पार्वणं चोक्तं नैकोद्दिष्टं च सर्वदा॥ अस्यक्ताग्नेः पिंडोक्तिस्तस्मात्संकल्प्य भोजयेदिति व्यासोक्तेः॥
विकल्पस्त्वन्ये॥ इति पिंडदाने निषिद्धकालः॥ प्रासंगिकमुक्त्वा प्रकृतमुच्यते॥ हेमाद्रौ मार्कंडेयः॥ ततो नित्य
क्रियां कुर्याद्भोजयेच्च ततोतिथीन्॥ ततस्तदन्नं भुंजीत सह भृत्यादिभिर्नरः॥ नित्यक्रियां वैश्वदेवादिकं॥ तच्च
श्राद्धपाको वापाकांतरो वा ग्राह्य इत्युक्तं देवलेन॥ श्राद्धशेषेण कर्तव्यं वैश्वदेवादिकं बुधैः॥ संभोज्याभ्यागतोय
द्धापृथक्पाकेन नैत्यकमिति॥ नित्यश्राद्धे व्यासः॥ एकमप्याशयेद्विप्रं षण्णामप्यन्वहं गृही॥ नामंत्रणं च न हो
च नावाहनं च विसर्जनं॥ न पिंडदानं विकिरं न दद्याद्यत्र दक्षिणामिति॥ भविष्ये॥ आवाहनं स्वधाकारपिंडाग्नौ
करणादिकं॥ ब्रह्मचर्यादिनियमा विश्वेदेवा नैव हि॥ दातॄणामथ भोक्तॄणां नियमो न च विद्यत इति॥ एतद्रात्रा
वपि कार्यं॥ रात्रौ प्रहरपर्यंतं दिवाहृत्यानि कारयेत्॥ अलसग्रहं च सौरं च वर्जयित्वा विशेषत इति पृथ्वीचंद्रे संग्र
होक्तेः॥ दर्शादिनेदं कार्यं नित्यश्राद्धं न कुर्वीत प्रसंगाद्यत्र सिध्यतीति॥ श्राद्धांतरे कृते न्यत्र नित्यत्वान्न हापयेदिति
नागरखंडात्॥ अन्नविशेषश्चान्हिकेऽवगंतव्यः॥ मात्स्ये॥ ततस्तु वैश्वदेवांते सभृत्यसुतबांधवः॥ भुंजीताति ॥१८९॥
थिसंयुक्तं सर्वं पित्र्यनिषेवितं॥ सर्वपर्वादौ निषिद्धमाषा इत्यर्थः॥ वैधत्वेन निषेधाप्रवृत्तेः॥ निषिद्धेषु

र्वतां दोषस्तद्वद्वै धर्मं कुर्वतां ॥ मा[illegible]त्रानस्यैवै घृतान्नं त्रत चुतिर [illegible]तामिति स्मृतिचंद्रिकोक्तेभ्य ॥ केचित्तु अ[illegible]
स्य वर्ज्यमाहुः ॥ एकादश्यां तु ॥ उपवासो यदा नित्यः श्राद्धं नैमित्तिकं भवेत् ॥ उपवासं तदा कुर्यादाघ्राय पित्तसेवितमि
त्ति यमः ॥ यत्तु देवल ॥ श्राद्धं कृत्वा तु यो विप्रो न भुंक्ते पित्तसेवितं ॥ हविर्देवा न गृह्णंति कव्यानि पितरस्तथेत्याह ॥ तन्नु
एकादश्यादि व्यतिरिक्तविषयं ॥ आघ्राणेनापि भोजनकार्यसिद्धेः ॥ जातूकर्ण्यः ॥ अहन्येव तु भोक्तव्यं श्राद्धं दत्त्वा द्विज
त्रि न्मभिः ॥ अन्यथा ह्यासुरं श्राद्धं परपाके च सेवितं ॥ संग्रहे ॥ अयने रविसंक्रांतौ रविवारेषु पर्वसु ॥ मृताहे जन्मदिवसे न
कुर्याद्रात्रिभोजनं ॥ यो भ्रांति परगेहे तु श्राद्धं कृत्वा तु तद्दिने ॥ श्राद्धशेषं न चाश्नाति स चापि श्राद्धघातकः ॥ काशी
खंडे ॥ श्राद्धं कृत्वा परश्राद्धे यो नरो भोक्तुमिच्छति ॥ त्रयस्ते नरकं यांति दाता भोक्ता च तत्पितेति ॥ हेमाद्रिप्राय
श्चित्तकांडे मार्कंडेयः ॥ पुत्रादीनामथान्येषां श्राद्धशेषेण भोजनं ॥ अनीनां विधवानां च यतीनां च विगर्हितं ॥
अन्येषां भिन्नगोत्राणां संबंधीनां व्रतीनो ब्रह्मचर्यादिषः ॥ तथा ॥ श्राद्धवशिष्टभोक्तारस्ते वै निरस्तवे निरय
गामिनः ॥ सगोत्राणां सकुल्यानां ज्ञातीनां च न दोषभाक् दिति ॥ प्रायश्चित्तमाह जाबालिः ॥ विप्रस्त्वन्यगृहे श्राद्धं शि
ष्टान्नाद्भोजनं चरेत् ॥ प्राजापत्यं संधिभुक्ते स्याज्ज्ञातिगोत्रे न दोषभाक् ॥ यतीनां वपनं लक्षं प्रणवस्य जपो भवेत् ॥
अपवादमाह स एव ॥ श्वशुरस्य गुरोर्वापि मातुलस्य महात्मनः ॥ ज्येष्ठभ्रातुश्च पुत्रस्य ब्रह्मनिष्ठस्य च योगि
नः ॥ एतेषां श्राद्धशिष्टान्नं भुक्त्वा दोषो न विद्यते ॥ इति केचित्स्मरंसति मुनयस्तद्दसां प्रतिमिति ॥ जाबालिः ॥

तांबूलं दंतकाष्ठं च स्नेहस्नानमभोजनं ॥ रत्यौषधपरान्नानि श्राद्धकर्त्ता विवर्जयेत् ॥ आचार्यः ॥ न श्राद्धे भोजयेन्न
स्मिन्नहे यत्नेन तद्दिने ॥ श्राद्धशेषं न भ[illegible] स्पेः प्रद्यारविछेष्यपीति ॥ अथ श्राद्धभोजिनां प्रायश्चित्तं ॥ दिवोदास
निबंधे हारीतः ॥ सपिंडीकरणादूर्ध्वं यावत् [illegible] भवेत् ॥ न वै[illegible]न भोक्तव्यं क्षयेऽहनि कदाचन ॥ यदि भुं
क्ते पादकृच्छ्रं स्यात्ततः शुध्यति मानवः ॥ प्रथमे स्थीनि [illegible] ना च द्वितीये मांसभक्षणं ॥ तृतीये रुधिरं प्रोक्तं श्राद्धं भुक्त्वा च
तुर्थकं ॥ भुक्त्वा [illegible] नाहभ्यं [illegible] म ॥ स्त्रानस्या[illegible]नसं [illegible] यावदब्दं चतुष्टयं ॥ बहिः
श्राद्धं प्रकुर्वीत न कुर्यात् श्राद्धभोजनमिति ॥ अत्र [illegible] नीचिविशेषणाद्दर्शत्रयाद[illegible]पि [illegible] मा[illegible] द्यपि पर
पक्षश्राद्धभोजनेन दोष इति गम्यते ॥ [illegible] न्यचतुष्टवना हृत्वापि वेदापो गायत्र्या भुक्त्वा भुंजि[illegible] जः ॥ ततः संध्यामु
पासीत जपेत्तु जुहुयादपि ॥ [illegible] मासे तु [illegible] ॥ समभोवि[illegible] योमांसाद्ध [illegible] केन भा[illegible] ॥ सपिंडीः दूष्य
पापः प्रेतान्नाच्चैव भवेत्तु राइति ॥ अत्र भोक्तृविशेषः प्रा[illegible]करणप्रक[illegible] नैश्राद्धसा[illegible] धर्म[illegible]न्नगहन
चेपि स्वस्वस्त्रौकेरिता[illegible] ॥ यच्छ[illegible]कास्य[illegible]प्योक्तं यस्य यावत्त्वं [illegible] तावदि[illegible]च[illegible]र्थेष्ट तेसर्वं हरतो
न वेदितिकात्यायनोक्तेः ॥ स्वयंपर[illegible] ॥ तस्या ॥ नभ्रुत्यादि[illegible]त्तिर्येवां श्राद्धास्वबुपलभ्यते ॥ कर्त्तुमर्हति नेम
वैपारस्करमुनीरितं ॥ [illegible] लियथा[illegible]प्रकारेणासमा[illegible]दिति पारस्करमुनीरितं ॥ कात्यायनसूत्रं ॥ इति श्री
मोदि[illegible]नकृते पापात्रभक्षे [illegible] नागदेवभट्टात्मजेन [illegible] चैते[illegible] यान[illegible]जाते श्राद्धसामान्यधर्मकथनं ॥

[illegible] क्तप्रकारेण [illegible] विधानं ॥ तत्र [illegible] भावे देशाभ
वे च ॥ भोजयेदथवाप्येकं [illegible] नादैवे [illegible] नैवेद्यं पश्चात्त [illegible] त्
निर्वपेद्विप्रेकविप्र [illegible] बहु [illegible] पक्ष [illegible]
कः ॥ तत्राप्यपरा [illegible] आपद्यनौ [illegible] पुत्रजन्मनि
आमश्राद्धं प्रकुर्वीत [illegible] निकाः प्राय चोदिते ॥ [illegible]
वापि न तथैव व्यसनान्वितः ॥ आमश्राद्धं द्विजैः कार्यं शूद्र [illegible]
केश्च ॥ आहिताग्नेः प्रवासस्थे सति तस्य [illegible] दर्शश्राद्धादिकार्ये [illegible]
पृथ्वीचंद्रे लघुहारीतेन ॥ आमावास्यादिनियतं प्रोषिते धर्मचारि [illegible]
कास्ये नियमन्येनाप्यग्निमादिनेति इदं मत्री [illegible] यां सत्यां ॥ पाकाभावे धे [illegible] :स्या
द्विप्रादीनां नराधिपः [illegible] नाम नहोत्राहोविदे [illegible] गमनादिभिः ॥ [illegible] व
नुश्रद्धानामामश्राद्धं विद [illegible] स्मृतं ॥ विदेशगमनादिभिः [illegible] ग्नी

ऊ
ग्नौ
गाग्नि

॥१९१॥ नां असंनिहितपत्निनामित्यर्थः ॥ स्त्री शूद्रः स्वपचश्चैव जातकर्मणि चाप्यथ ॥
आमश्राद्धं सदा कुर्याद्विधिना पार्वणेनेति प्रचेतःस्मृतेश्च ॥ स्वयं पचतीति
स्वपचः स्वयंपाकि ॥ आमन्नोद्देशकालाभ्यां विप्रवेसमुपस्थिते ॥ आपद्यनग्नौ
तीर्थे च प्रवासे पत्न्यसंभवे ॥ चंद्रसूर्यग्रहे चैव दद्यादामं विशेषतः ॥ न पक्वं भो
जयेद्विद्वान्सच्छूद्रोपि कदाचन ॥ भोजयन्नवसायी स्यान्न च तस्य फलं ल
भेदिति विष्णुस्मृतेः ॥ प्रवासतीर्थादौ द्विजातेरामश्राद्धमेवेति हेमाद्रिरूचे ॥
विज्ञानेश्वरस्तु ॥ पाकाभावे द्विजातीनामिति सुमंतूक्तेः साग्निकैर्निरग्निकै
श्च प्रवासादौ पाकासंभवे सत्यामश्राद्धं कार्यं पाकासंभवे त्वन्नेनैवेत्याह ॥ उस
न्नाग्नीनां चामश्राद्धमेव ॥ [illegible]वे [illegible]या भा[illegible]ग्निसंयुक्ते उसन्नाग्निरथापि वा ॥ आम ॥१९१॥
श्राद्धं तदा कुर्याद्धस्तेग्नौकरणं भवेदि[illegible]जमदग्निस्मृतेः ॥ अत्र विशेषमाह मरीचिः ॥

श्राद्धविधौ द्विजातीनामाम श्राद्धं प्रकीर्तितं ॥ आमावास्यादि नियतं मास संवत्सर
द्दते ॥ स्मृतिदर्पणे च ॥ मृताहं चसपिंडं चगया श्राद्धं महालयम् ॥ आपन्नोपि
नकुर्वीत श्राद्धं मामेन कर्हिचिदिति ॥ आदिश्राद्धे नसंक्रांत्यादि श्राद्धं ॥ मास संव
सराद्दते ॥ मासिकाब्दिक श्राद्धं वर्जयित्वे ॥ त्यर्थः ॥ आमधर्मानाह व्यासः ॥ आ
मन्तु दत्त कौंतेय दद्यादामं चतुर्गुणं ॥ द्विगुणं त्रिगुणं वापि नत्वेकगुणमर्पयेदि
ति ॥ अतिदरिद्रस्य सममपि ॥ अन्यत्रापि ॥ आमं चतुर्गुणं दद्याद्यथा द्विगुणं
ष मतं ॥ हेमेष्टगुणं तद्दद्यामे हेमे व्यसौ विधिः ॥ आमे हेम्नि तथा नित्ये नांदी श्रा
द्धे तथैव च ॥ व्यतीपातादिके श्राद्धे नियमान्परिवर्जयेत् ॥ तथा सिद्धान्नेनु
विधिर्यः स्यादाम श्राद्धे यसौ विधिः ॥ आवाहनादि सर्वं स्यात्पिंडदानं च भार

॥१९२॥

नादद्याद्धु द्विजातिभ्यः प्रत्लं [illegible] अह मेव [illegible] गौ कारणं कुर्यात्प्रि गस्ते
मैवनिर्वपेत्॥ पद्भिः [illegible] ते [illegible] दधाकु [illegible] पिंडकृ नंव [illegible] गे
ना गृहपोसमकृस्य म [illegible] द्विजातिभ्य अत [illegible]
मेववा॥ पिंड कृ [illegible] हेः म विं [illegible] मर कुरु [illegible]
न चैति द्विजास्यै कैन नोः [illegible] यः त्यध्वेतिः [illegible]
मौमनुजप्रो कौन [illegible] नदू [illegible] नि ति भि कानीस
तौ॥ अत्र देशाचारा द्य [illegible] मैव न [illegible] नर्हं [illegible] न कर्तोनि
वर्त्तते॥ [illegible] योजनाम [illegible] दृ॥ यूष्वेलेऽ [illegible] तु वत्॥ [illegible] श्चिद्य [illegible] कृप्त सप्तो
वगा हे अत्रतु षष्ठ [illegible] प्र सुरवा॥ [illegible] नवे न [illegible] दृपो गा॥ [illegible] पंच नामि

॥१६२॥

ति॥ ऊनगाहे [illegible] लिंबे रा:॥ हेमश्राद्धे पक्षे पिंडनिर्व[illegible]रयेत्ति दिवोदासीये॥
निव स्पृइत्ति स्मृत्यं[illegible] सतो॥ आमश्राद्धे केषांचि मंत्राणां ऊहेऽपि [illegible]लि॥ यथा
मरीचि:॥ आवाहने स्वधाकारमंत्रे [illegible] विसर्जने॥ अन्यत्र कर्म[illegible]हाः स्व
रामश्राद्धे निषिद्धः स्मृतः इति॥ यथा [illegible] नेहहविष अतवेइस्य अस्यौकतवेइ
स्वहः॥ स्वधाकार नमोवः पितर इष [illegible] दस्थाने नमामाये स्वहः॥ विस
र्जने वाजेवाजे इत्यत्र तु [illegible] स्थाने [illegible] स्वाहे
नो हेदित्ति अच्युहो निषिद्धः स्तथा पिंव[illegible]ादहः॥ अन्यत्र कर्मणि [illegible]
स्वलसादौ॥ तथा॥ गृहे पौंसमुद्धरास च भूमि [illegible] न वा॥ पिंडदानं [illegible]
आमेहेमे दत्तेसत्ति॥ आमश्राद्धे चव[illegible] [illegible] श्राद्धेन [illegible] वचा॥ विकिरेन [illegible]
वीत मुनिः कात्यायनो ब्रवीत्॥ तथा॥ आवाहनं नौकरणं विकिरं पात्रपूरणं॥

र

॥११२३॥

तृप्तिप्रश्नं न कुर्वीत आमे हेमे कदाचनेति ॥ एतत्तीर्थसंबंध्यामश्राद्धविषयं ॥
आवाहनं भवेत्कार्यमर्घ्यदानं तथैव चेति हेमाद्रौ भविष्योक्तेः ॥ हस्तेऽग्नौकर-
णं भवेदिति पूर्वोक्तेजमदग्निस्मृतेश्च ॥ पिक्रियेणापि नेति हेमाद्रिः ॥ शू॰ अस्य-
प्यग्नौकरणमुक्तं हेमाद्रौ ॥ अग्नौकरणमंत्रश्च नमस्कारो विधीयते ॥ मंत्रव-
र्जं हि शूद्रस्य सर्वमेव विधीयते इति ॥ नमस्कार इति ॥ अग्नये कव्यवाहना-
य नमः ॥ सामाय पितृमते नम इति मंत्र इत्यर्थः ॥ तथा ॥ आमश्राद्धं तु पूर्वान्हे
एकोद्दिष्टं तु मध्यतः ॥ पार्वणं चापरान्हे तु प्रातर्वृद्धिनिमित्तकं ॥ एतद्द्विजाति-
विषयं ॥ मध्यान्हासरतो यस्तु शूद्रस्य समुदाहृतः ॥ आमश्राद्धं तु तत्रैव पि-
तृणां दत्तमक्षय्यमिति सुमंतुना शूद्रस्य विशेषोक्तेः ॥ ब्राह्मणाभावे तु ॥ नि-
धाय दर्भबहुनासनेषु समाहितः ॥ प्रैषानुप्रैषसंयुक्तं विधानं प्रतिपादयेत् ॥

॥११२३॥

सर्वाभावेक्षिपेदग्नौगवेदग्नौवाद्द्याप्सुवा॥ नैवप्राप्तस्यलोपोस्तिपैत्र्यकस्यविरो
षतइत्तिदेवत्तः॥ प्रेषानुप्रेषसंयुक्तंस्वागतंसुस्वागतमित्यादिप्रश्नप्रत्तिवचंन
स्वयमेववदेदित्यर्थः॥ द्विपेदग्नौकरणपिंडादिकमितिशेषः॥ आमंतुकालांत
रेब्राह्मणायदद्यादित्यामश्राद्धविधानं॥ ॥आमश्राद्धभावेहेममाहमरीचिः॥
आमन्नस्याप्यभावेतुश्राद्धंकुर्वीतबुद्धिमान्॥ धान्याच्चतुर्गुणेनैवहिरण्येनसुरोचिषि
ति॥ स्मृत्यर्थसारे॥ हिरण्यमन्नगुणांचतुर्गुणंद्विगुणंसमंवादद्यादिति॥ भविष्ये॥ अन्ना
भावेद्विजाभावेप्रवासेपुत्रजन्मनि॥ हेमश्राद्धंप्रकर्तव्यंतथास्त्रीशूद्रयोरपि॥ गृहपाक
समुद्धृत्यसक्तुभिःपायसेनवा॥ यदिपिंडंप्रकुर्वीतनहेमश्राद्धकृतेसति॥ षड्भिरान्मते॥
नामंत्रेग्नौकरणंविकरोनेवदीयते॥ तत्पित्रश्राद्धेपिनैवात्रकर्तव्यःकेनचिन्देवत्त॥
इति॥ अत्रमरीचिना॥ आमाभावेहेमविधानेनतस्यानाप्यातद्धर्मप्राप्तेःपूर्ववन्मंत्रो

हः पर्वाह्नकालता चेष्टेति कश्चित्॥ एवमपि सापिंड[illegible]श्राद्धाशक्तौ संकल्पश्राद्धमाहहेमाद्रौ संवर्त्तः॥ समग्रं यस्तु न शक्नोति कर्तुं नैवेह पार्वणं॥ अपि संकल्पविधिना काले तस्य विधीयते॥ पात्रे भोज्यस्य चान्यस्य त्यागः संकल्प उच्यते॥ व्यासः॥ सांकल्पं तु यदा कुर्यान्न कुर्यात्पात्रपूरणं॥ नावाहनाग्नौकरणे पिंडांश्चैव न दापयेत्॥ पात्रपूरणमर्घ्यदानं॥ समंत्रकावाहनं निषेधस्तु [illegible] वाहनमिति हेमाद्रिः॥ स्मृत्यंतरेपि॥ सेजे दावाहनं चार्घ्यमग्नौकरणमेव च॥ पिंडा[illegible]किराश्च ये श्राद्धे संकल्पसंज्ञके॥ वृद्धशातातपस्तु॥ पिंडनिर्वापरहितं यत्तु श्राद्धं विधीयते [illegible] स्वधावाचनं [illegible] लोपो विकिरस्तु न लुप्यत इति॥ चंद्रोदये वसिष्ठः॥ आवाहनं स्वधाकारं पिंडाग्नौकरणं [illegible]॥ [illegible]विकिरं पिंडदानं च सांकल्पे षड्विवर्जयेत्॥ एवं च विहितप्रतिषिद्ध[illegible]दाकरे विकल्पः॥ स्मृत्यंतरे॥ अग्निकिपितृयज्ञस्य [illegible] कर्तुं न शक्नु[illegible] तदा वाचयेद्द्विजान् संकल्पात्सिद्धि[illegible]स्त्विति॥ छागलेयः॥ पिंडयज्ञे[illegible] वर्तेत मघादिषु [illegible]चन॥ सांकल्पं तु यदा कुर्यात्कार्ये नि[illegible]माद्धा

वार्द्दिभिः॥ कार्ष्णाजिनिः [illegible]॥ वध्व दूसराई विहारं॥ [illegible]पीयुनात्॥ पिंडा सपिंडा भेदद्युः
प्रेतपिंडं विनात्र तु॥ आब्दिकोदावपदाद स्तु नएव॥ यस्त्वाग्नेरपि सांवत्स्य मुक्तं षड्
त्रान्मते॥ अनग्निको यदा विप्रउसनाग्निस्तथैव च॥ तथा वृद्धिषु सर्वासु सांकल्पं श्राद्ध
माचरेत्॥ पाके नाह्निकादि श्राद्धं कार्यमित्युक्तं॥ तदसंभवे वृहन्नारदीये विशेषउक्तः॥
द्रव्याभावे द्विजाभावे अन्नमात्रं तु पाचयेत्॥ पैतृकेण तु सूक्तेन होमं कुर्याद्विचक्षणः॥
पैतृकं सूक्तमुदीरतामित्यादि॥ पिंडदानं ततः कुर्यादशक्तः सुसमाहितः॥ होमस्याप्यसं
भवे देवलः॥ पिंडमात्रं प्रदातव्यमभावे द्रव्यविप्रयोः॥ श्राद्धियाहनि संप्राप्ते भवेन्नि
रशनोपि वा॥ वृद्धवसिष्ठः॥ किंचिद्दद्यादशक्तस्तु उदकं द्विजे॥ तृणानि वा गवे दद्या
त्पिंडान्वाप्यथ निर्वपेत्॥ अत्रोदकुंभादिदानं भोजनस्थानीयं॥ तत्रत्यापिंडदद्या
दिस्यर्थः॥ तिलदर्भैः पितृन्वापि तत्तर्पयेत्स्नानपूर्वकं॥ इदमपि पक्षांतरं॥ हेमाद्रौ भविष्ये॥

अग्निनावादहेदेकं सं श्राद्धकालेसमागमे॥ तस्मिन्चोत्र वसेदह्नि जपेद्धन्वश्राद्ध [illegible] ता॥
श्रौसंहिता॥ समेत्र श्राद्धकल्पः॥ वाराहे॥ असमर्थोन्नदानस्य धान्यं मासं स्वशक्तितः॥
प्रदद्याद्विजातिको वा प्रिस्वेल्पां [illegible] गा॥ सर्वाभावे वनं गत्वा कक्षामूलप्रदर्शकः॥
सूर्यादिलोकपालानामिदमुच्चैः प[illegible]॥ [illegible]मेस्ति वित्तं न धनं न चान्यच्छ्राद्धोपयो
ग्यं स्वपितृन्नतोस्मि॥ तृप्यंतु भक्त्या पितरो मयैतौ कृ[illegible] मारुतस्य॥ [illegible]त्पित
भिर्गीतं भावाभावप्रयोजनं॥ यः करोति कृतं तेन श्राद्धं भवति भारत॥ मार्कंडे
ये॥ गत्वारण्यममानुष्यमूर्ध्वबाहुश्चिरोत्पदा॥ निर्जनाग्नि[illegible]नोदेवा[illegible]मारेणाऽ
स्वपांहरया॥ न मेस्ति वित्तं न चनं न भार्या श्राद्धकेर्थं न पितरः करो[illegible]विकूरी
हनुत्तमयोच्चै भुजौ हृतौ वर्त्मनि मारुतस्य॥ श्राद्धेर्णमेन ज्ञवलांश्रतं भक्षं दयच्चांप
तदेवताद्याः॥ आरव्याय चोक्षिप भुजौ नतो वै दिवा च रात्रिं समुपोष्य तिष्ठेत्॥ भगे

सवैतेनष्ठुतेनतेषामन्येननमुक्तः ॥ पित्तदेवत्तानां ॥ इत्यनंतभट्टविरचितेविधा
नेपारिजातेश्राद्धानुकल्पविधानं ॥ ॥ अथकलिवर्ज्यान्युच्यंते ॥ बृहन्नारदीये ॥ समु
द्रयात्रास्वीकारः कमंडलुविधारणं ॥ द्विजानांमसवर्णासुकन्यासूपगमस्तथा ॥ देवरा स
च्चसुतोत्पत्तिर्मधुपर्केपशोर्वधः ॥ मांसदानंतथाश्राद्धेवानप्रस्थाश्रमस्तथा ॥ द
त्तायाश्चैवकन्यायाःपुनर्दानंपरस्यच ॥ दीर्घकालंब्रह्मचर्यंनरमेधाश्वमेधकौ ॥
महाप्रस्थानगमनंगोमेधश्चतथामखः ॥ इमान्धर्मान्कलियुगेवर्ज्यानाहुर्मनीषि ३
णः ॥ इति ॥ कमंडलुर्न्मनीदत्ताविवर्जिता ॥ दुठायाःपुनरुद्वाहंज्येष्ठांशंगोवधंतथा ॥
कलौपंचनकुर्वीतभ्रातृजायांकमंडलुमिति ॥ वसिष्ठोक्तेः ॥ आदित्यपुराणे ॥ विध
वायांप्रजोत्पत्तौदेवरस्यनियोजनं ॥ बालायाःक्षतयोन्यास्तुवरेणान्येनसंस्कृतिः ॥
कन्यानामसवर्णानांविवाहश्चद्विजातिभिः ॥ आततायिद्विजाग्र्याणांधर्मयुद्धेनहिंसनं ॥
अ

२

॥११६॥ द्विजस्याब्धौतु नौयातुः शोधितस्यपिसंग्रहः ॥ सत्रदीक्षा चसर्वेषां ॥ कमडलुवि
धारणं ॥ महाप्रस्थानगमनं गोसंज्ञप्तिश्च गोवि । सौत्रामण्यामपिसुराग्रहण्याश
चसंग्रहः ॥ अग्निहोत्रहवण्याश्चलेहो लीढापरिग्रहः ॥ वृत्तस्वाध्यायसापेक्ष
मघसंकोचनंतथा ॥ प्रायश्चित्तविधानंचविप्राणांमरणांतिकं ॥ संसर्गदोषस्ते
यान्यमहापातकनिष्कृतिः ॥ वरातिथिपितृभ्यश्च पशूपाकरणक्रिया ॥ दत्तौर
सेतरेषांतुपुत्रत्वेनपरिग्रहः ॥ सवर्णान्यांगनादुष्टैः संसर्गः शोधितैरपि ॥ अयो
नौसंग्रहेवृत्तेपरित्यागोगुरुस्त्रियाः ॥ परोद्देशात्मसंत्यागउद्दिष्टस्यापिवर्जनं ॥ प्रति
माभ्यर्च्चनार्थायसंकल्पश्चसधर्मकः ॥ अस्थिसंचयनादूर्ध्वमंगस्पर्शनमेवच ॥
शामित्रंचैवविप्राणांसोमविक्रयणंतथा ॥ षड्भक्तानशनेचोन्नहरणहीनकर्म
णः ॥ इति ॥ चंद्रोदये ब्राह्मे ॥ अथ शूद्रदासगोपालकुलमित्रार्द्धसीरिणां ॥ भोज्यान्न ॥११६॥

६ ६

नागर्हे [illegible] यस्यतीर्थसेवा [illegible] दर [illegible] शिष्य गुरुदारे [illegible] शीलता॥आपद्धर्म [illegible]
जाग्योगामश्वस [illegible]क [illegible]॥प्रजार्थे [illegible] द्विजाग्या [illegible] पाणिपरिग्रहः॥ब्राह्मण
नाप्रवासित्वंमुखाग्निध [illegible] क्रिया॥बलात्कारादिदुष्टस्त्रीसंग्रहोविधिचोदितः॥यते
श्चसर्ववर्णेषुभिक्षाचरणमेव च॥ [illegible] चोदके [illegible] शौहचदक्षिणागुरुचोदिता॥ब्राह्मणा
दिषुशूद्रस्यपचनादिक्रियाच॥ [illegible] नैश्चैववृद्धादेमरणंतथा॥गोतृप्तिशि
ष्टपयसिशिष्टैराच [illegible] क्रिया॥पितापुत्रविरोधेषुसाक्षिणांदंड [illegible] यतेःसायंगृहत्वंचसूरि
भिस्तत्वदर्शिभिः॥ [illegible] एतानिकेलौगु [illegible] कलेरादौमह [illegible] निवर्त्तितानिविद्वद्भिःव्यवस्थापू
र्वकंबुधैरिति॥संसर्गदोषप्र [illegible] ति॥स्तेयादिभिन्नेमहापापिरहस्यकरणे [illegible] श्रितंनेसर्थः॥सवर्णान्या
सवर्णादिसुतप्राप्तुरै॥अयोनौ [illegible] त्याद्दो॥परोद्दिष्टोनब्राह्म [illegible] धर्मेन॥उच्छिष्टस्यप्रतिग्रहस्य॥
संक [illegible] तनयहरोनप्रजाकारणं॥अन्यस्माद् [illegible] निगमे॥अग्निहोत्रंगवालंभंसन्यासंपलपैतृ
द॰दे [illegible] च्चसुतोत्पत्तिंकलौपंचविवर्जयेत्॥अग्निहोत्रंसर्वा [illegible] धानपक्षेण॥आधानंस्मार्तंभे॥

स्मार्तोग्नेस्तु पृथक्स्मृतिः ॥ सर्वाधानतयारैक्यस्मृतिः । पूर्वयुगाश्रितेति स्मृतिचंद्रिकोक्तेः । एतेन चत्वार्यब्दसहस्राणि चत्वार्यब्दशतानि च ॥ कलेर्यदा गमिष्यंति तदा त्रेतापरिग्रहः ॥ सन्यासश्च न कर्तव्यो ब्राह्मणेन विज्ञानतेति व्यासवचो व्याख्यातं । त्रेतापरिग्रहः अग्निहोत्रपरिग्रहः ॥ सर्वाधानेपि विशेषमाह देवलः । यावद्वर्णविभागोस्ति यावद्वेदः प्रवर्तते ॥ सन्यासं चाग्निहोत्रं च तावत्कुर्यात्कलौ युगे ॥ छ ॥ इति श्री विधानपारिजाते कलिवर्ज्यानि ॥ अथ वानप्रस्थाश्रमः ॥ स च कलौ यद्यपि निषिद्धस्तथापि वानप्रस्थः कलौ कुर्यात्सन्यासो यावद्देवहनिवचनात्तत्रापि भार्यः । याज्ञवल्क्यः । सुतविन्यस्तपत्नीकः स्वभार्यानुगतो वनं । वानप्रस्थो ब्रह्मचारी साग्निः सोपासनो व्रजेत् । मनुः । गृहस्थस्तु यदा पश्येद्वलीपलितमात्मनः ॥ अपत्यस्यैव चापत्यं तदारण्यं समाश्रयेत् ॥ तद्विधिमाह याज्ञवल्क्यः । अफालकृष्टेनाग्नींश्च पितॄन्देवातिथीनपि । भृत्यांश्च तर्पयेच्छ्मश्रुजटालोमभृदात्मवान् । अह्नो मासस्य षण्मासस्य वा तथा संवत्सरस्य वा ॥ अर्थस्य संचयं कुर्यात्कृतमाश्वयुजे त्यजेत् । दांतस्त्रिषवणस्नायी निवृत्तश्च प्रतिग्रहात् ॥ स्वाचारवान्दानशीलः सर्वतत्वहिते रतः ॥ दंतोलूखलिकः कालपक्वाशी वाश्मकुट्टकः ॥ श्रौतस्मार्तं फलस्नेहैर्यस्तु कुर्यात्क्रियास्तथा । क्रियाश्चोझेनापरः । चांद्रायणैर्नयेत्कालं कृच्छ्रैर्वा वर्तयेत्सदा ॥ पक्षे गते वाप्यश्नीयान्मासे वाहनि वा गते । स्वप्याद्भूमौ शुची रात्रौ दिवा संप्रपदैर्नयेत् ॥ स्थानासनविहा

न

८

म:

रेर्वा योगाभ्यासेन वा नयेत्। ग्रीष्मे पंचाग्निमध्यस्थो वर्षासु स्थंडिलेशयः॥ आर्द्रवासास्तु हेमंते शक्त्या
वापि तपश्चरेत्। यः कंटकैर्वितुदति चंदनैर्यश्च लिंपति॥ अक्रुद्धोऽपरितुष्टश्च समस्तस्य च तस्य च।
अग्नीन्वाप्यात्मसात्कृत्वा वृक्षावासोमिताशनः॥ वानप्रस्थगृहेष्वेव यात्रार्थं भैक्षमाचरेत्। ग्रा
मादाहृत्य वा ग्रासानष्टौ भुंजीत वाग्यतः। वायुभक्षः प्रागुदीचीं गच्छेदावर्ष्मसंक्षयात्॥ प्रागुदीचीमैशा
नीं दिशं आवर्ष्मसंक्षयाद्देहपातपर्यंतं गच्छेदित्यर्थः। वानप्रस्थो वीराध्वानं ज्वलनं वांबुप्रवेशनं भृगुप
तनं वानुतिष्ठेदिति स्मृत्यंतरं च॥ ॥इति श्रीविधानपारिजाते वानप्रस्थाश्रमविधानं॥ अथ संन्यासः।

तत्र याज्ञवल्क्यः॥ वनाद्गृहाद्वा कृत्वेष्टिं सार्ववेदसदक्षिणां। प्राजापत्यां तदंते तानग्नीनारोप्य चात्मनि।
अधीतवेदो जपकृत्पुत्रवानन्नदोऽग्निमान्। शक्त्या च यज्ञकृन्मोक्षे मनः कुर्यात्तु नान्यथा। एतच्चाश्र
मसमुच्चयपक्षे। अन्यत्र जाबालश्रुतिः। यदि वेतरथा ब्रह्मचर्यादेव प्रव्रजेद्गृहाद्वा वनाद्वाथ पुनरव्रती वा व्रती
वा स्नातको वोत्सन्नाग्निको वा यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेदिति। अंगिराः॥ प्रव्रजेद्ब्रह्मचर्याद्वा प्रव्र
जेच्च गृहादपि। वनाद्वा प्रव्रजेद्विद्वानातुरो वाथ दुःखितः॥ आतुरो मुमुक्षुः॥ दुःखितश्चोरव्याघ्रादिभिः। भो
रते। आतुराणां च संन्यासे विधिर्नैव च क्रिया। प्रैषमात्रं समुच्चार्य संन्यासं तत्र पूरयेत्। पघातुर

॥११८॥

पूर्ववाक्यं तु

स्यान्मनसा वा वा संन्यसेदिति जाबालश्रुतिश्च । अथ भावि[illegible]स्येवगा[illegible]रः । अत्र संन्यस्यन्नीन समारोप्य ब्रा
ह्मणः प्रव्रजेद्गृहादिति मन्त्रैः । चत्वारो ब्राह्मणस्याश्रमाः श्रुतिनोदिताः । क्षत्रियस्य त्रयः प्रोक्ताः
द्वावेकौ वैश्यशूद्रयोरिति वृद्धयाज्ञवल्क्योक्तेश्च । आश्रमचतुष्टये द्विजातेरधिकारमाह । ब्राह्मणः क्षत्रियो
वाथ वैश्यो वा प्रव्रजेद्गृहादिति कूर्मपुराणात् त्रैवर्णिकानां काषायदण्डधारणं निषेधपरं । मुख्यो नाम्येयं धर्मो यद्वि
षष्ठो लिङ्गधारणं । राजन्यवैश्ययोर्निर्लिङ्गदण्डत्रयमुक्तं चेडति । [illegible] जन्मनोक्तेरिति । अत्रैव द्वयाचारतो व्यव
स्था । योऽपि संन्यासं पालयेत्तत्कमिति वृद्धोक्तेः । [illegible]त्वः । सोऽपि [illegible]स्थित प्राक् । संन्यासश्चतुर्धा । यथाह हारीतः ।
कुटीचरो बहूदको हंसश्चापि तृतीयकः । चतुर्थः परमो हंसो यः पश्चात्स उत्तमः । आद्यः पुत्रादिनाकृटीकु
राये तत्र गेहे वा वसन्नाग्नौ यवासः शिखी यज्ञोपवीती त्रिदण्डी वा च कुण्डुलम्बे वा मुण्डं [illegible] मस्तोमवेदंत इयं
२। ना रात्रेपूरं । द्वितीयस्तु बहूदकः [illegible] भिक्षामेव [illegible] पूर्वोक्तवेषः स्यात् । हंसस्तु पू[illegible]क्तवेषः स्यात् ।
हंसस्तु पूर्वोक्तवेषोऽप्येकदण्डः । एकवेणुवैणवं दण्डं धारयेत् [illegible] सर्वादिति श्रुतेः । यज्ञोपवीतं [illegible]त्वक्त्रिमं
तु निवारणं । तावान्परिग्रहः । क्रोधाभ्यां नाम्योऽन्सपरिग्रह इति [illegible] परमहंस [illegible] यज्ञोप
वीतनिषेधस्तु ध्याहिस्वादे । परमहंसस्त्रिदण्डवर्ज्जं जाबालनिर्दिष्टं । शिखायज्ञोपवीतं च निःसृत्य धारे ॥११८॥

यजेदीति अयमप्येकदंड एव। यत्तु शिवोपनीतादिस्यात्त्रिषिध्यात्सो कुटीचकादिपराः। यच्चाग्निः। चतुर्था
भिक्षवः प्रोक्ताः सर्वे चैव त्रिदंडिन इति सर्वेषां त्रिदंडं विधत्ते। तत्काष्ठदंडादिपरं। वाग्दंडोथ मनोदंडः कर्मदंडस्तथै
वच। यस्यैते नियता दंडाः स त्रिदंडीति चोच्यते इति मनूक्तेः। सर्वभूतहितः शांतस्त्रिदंडी सकमंडलुः। एका
रामः परिव्रज्य भिक्षार्थं ग्राममाश्रयेदिति याज्ञवल्क्योक्तेः। चतुर्भिराश्रमं गाघप्नं लविविधापरायणः।
एकदंडी त्रिदंडी वा सर्वसंगविवर्जित इति। चतुर्विंशतिमते तु स्वात्रिदंडादिधारणं मनवास्थितं वा।
ऽतिविदुष एकदंडोपि। न दंडो न शिखा नाच्छादनं यस्य स परमहंस इति महोपनिषदुक्तेः। अत एव यमः।
काष्ठदंडो धृतो येन सर्वाशी ज्ञानवर्जितः। स याति नरकान्घोरान्महारौरवसंज्ञितानिति स्याह। भारतेऽप्य
वेधिवेपि। एकदंडी त्रिदंडी वा शिखी विमुंडित एव वा। काषायमात्रसारोपि यतिः पूज्यो युधिष्ठिर इति॥ अथ स
न्यासग्रहणविधानं॥ बौधायनः। द्वादशश्राद्धानि सर्वाणि पित्रादिभ्योऽष्टकं पृथक्। नापाधित्वौतः देवान्भा त
र्ययेन्मात्रे नवदैवताः। सर्वाणि तिस्रस्य नवश्राद्धं षोडशाश्राद्धि कोशत्वेऽर्थः। स्वस्यार्थसारोपि। एकोद्दिष्टवि
धानेन कुर्याच्छ्राद्धानि षोडश। आत्मनः पार्वणेनैव विधिना निर्वपेत्स्वयमिति। अधिकारार्थं प्रायश्चित्तमा
का त्यायनः। द्वादशाब्दांस्तु चतुरः द्वादशाः सन्न्यसेद्योऽनाश्रमी। आश्रमाच्चेतरः प्रच्युतेनासौ योग्यतां व्रजेदिति।

॥१६६॥

निर्वपे

अष्टौश्राद्धान्याह बौधायनः। सदैवं मार्षं दिव्यं पित्र्यं मातृकं मानुषं भौतिकं आत्मनश्चांते अष्टौश्राद्धानि ~~कुर्या~~दिति।
अत्र देवताः क्रममाह हेमाद्रौ शौनकः। देवश्राद्धे ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः॥ आर्षे देवर्षिब्रह्मर्षिक्षत्रर्षयः। दिव्ये वसुरुद्रा
दित्याः। मानुषे सनकसनंदनसनातनाः। भौतिके पृथिव्यादिभूतानि। चक्षुरादींद्रियाणि। चतुर्विधभूतग्रामश्चेति
तिस्रः। पित्र्ये पित्रादयो मातामहादयश्च। मातृके मात्रादयस्तिस्रः। आत्मश्राद्धे तु आत्मपितृपितामहा देवताः। स
र्वेनांदीमुखत्वं विशेषणं ज्ञेयं। सर्वत्र पिंडदानं। सर्वत्र युग्मा विप्राः। दक्षक्रतू सत्यवसू वा विश्वेदेवौ। अन्यत्सर्वं नांदीश्रा
द्धवदिति। स्मृत्यर्थसारे। केशश्मश्रुलोमनखं वापयित्वोपकल्पयेत्। दंडजलपवित्रं शिक्यं पात्रं कमंडलुं। आसनं कौ
पीनमाच्छादनं। कंथापादुके इति। दंडलक्षणमाह। बौधायनः। त्रीन्दंडानंगुलिस्थूलान्वैणवान्मूर्धसंमितान्॥ एवं
दंडमादाय पात्राण्यग्नौ क्षिप्त्वा भूर्भुवः स्वरिति सर्पिः स्पृष्ट्वा तरत्समंदीति जप्त्वा विप्रोऽस्मै भोज्य पुण्याहं वाचयित्वाऽथ व
पनं कृत्वा हेमरौप्यकुशजलैः स्नात्वा पुरुषाय चरुं श्रपयित्वा प्राणाय स्वाहेत्यादिना पंचाज्याहुतीर्हुत्वा पुरुषसूक्तेन
प्रत्यृचमाज्यं चरुं च जुहुयात्। अत्र केचिद्विरजाहोममपीच्छंति। यथोक्तं शिवगीतासु। जुहुयाद्विरजामंत्रैः प्राणापानादि
भिस्तथा। अनुवाकांतमेकाग्रः समिदाज्यचरून् पृथक्॥ आत्मन्यग्निं समारोप्य याते अग्ने इति मंत्रतः। भस्मादायाग्नि
रित्याद्यैर्विमृज्यांगानि संस्पृशेत्। महापापोपपापौघैर्मुच्यते नात्र संशय इति। अनुवाकांतविरजाहोमाऽन्येते।

॥१७७॥

ॐ प्राणापान व्यानोदान समाना मे शुध्यंतां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अत्र सर्वत्र लिंगोक्त देवता
भ्य इदं न ममेति त्यागो ज्ञेयः। वाङ्मनश्चक्षुश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुध्याकूतिः संकल्पा मे शुध्यंतां ज्योतिः। त्वक्चर्ममांप
सरुधिरमेदोमज्जास्नायवोऽस्थीनि मे शुध्यंतां ज्योति०। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजंघाशिश्नोपस्थपायवो
मे शुध्यंतां ज्योति०। उत्तिष्ठ पुरुष हरितपिंगल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुध्यंतां ०ति·। पृथिव्यापस्तेजो वायुरा
काशा मे शुध्यंतां ज्यो०। शब्दस्पर्शरूपरसगंधा मे शुध्यंतां ज्यो·। मनोवाक्कायकर्माणि मे शुध्यंतां ज्यो०। अव्यक्तभावैरहं
कारैर्ज्योतिः। आत्मा मे शुध्यंतां ज्यो·। अंतरात्मा मे शुध्यंतां ज्यो·। परमात्मा मे शुध्यंतां ज्यो·। क्षुधे स्वाहा। क्षुत्पिपासाय·
विविट्यै स्वा·। ऋग्विधानाय· कषोत्काय·। क्षुत्पिपासामलां ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहं। अभूतिमसमृद्धिं च सर्वां निर्णुद
पाप्मानꣳ स्वाहा। अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयमानंदमयं मे शुध्यंतां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वा·।
एवं सपिदान्यचरून्न प्रतिमंत्रं पृथक्पृथग्घुत्वा असंभवेप्याज्येनैव विरजाहोमं कृत्वाज्येन जुहुयात्। ॐ अग्नये·। प्रजापतये·।
आत्मने स्वा·। अंतरात्मने स्वा·। परमात्मने स्वाहेति हुत्वा यथादेवतं त्यागं कृत्वा स्विष्टकृदादि होमशेषं समाप्य ब्रह्मणे
हिरण्यपाज्यं पात्रं च दत्वा समाप्तिं चाविसर्ग्निमुपतिष्ठेत। अत्र केचिदग्नेः सावित्रिप्रवेशनं पूर्वाहुतिं च कुर्यादित्याहुः।
ततो याति अग्ने इति त्रिः। त्रिरेवं जिघ्रन्नात्मन्यग्नीन्समारोप्य गुरवे सर्वसमर्पणं तेनोपदिष्टो हरिं स्मरन् धेवांकु

नः

॥२००॥ तिष्ठन्नेवान्तस्ता।सिलाः हुत्वा ॐ भूर्भुवस्वः सन्न्यस्तं मयेति त्रिरुपांशुस्त्रिर्मध्ये। स्त्रिरुच्चैश्चोक्त्वा जलसमीपं ग
त्वा स्नात्वा। ॐ अभयं सर्वभूतेभ्यो मत्तः स्वाहेति त्रिरञ्जलिं क्षिप्त्वापुवासु वासा इति कषायं कौपीनं वासश्च परिधाय स
खे मां गोपायेति मुख्यं वैणवं पालाशं वा दण्डं गृह्णीयात्। अपुत्रकामो गृहस्थः सिखेन पुरुषसूक्तेन दण्डमभिषिं नो
दद्यादिति शिखाचारः। ततः शिखामुत्पाट्य ॐ भूः स्वाहेति अग्नौ जले वा हुत्वा मध्ये वोपवीतं हुत्वा येन देवाः पवि
त्रेणेति मंत्रेण जलपवित्रं। यदस्य पार इति शिक्यं। शिवी श्या कमंडलुं। सप्तव्याहृतिभिः मृण्मयं भोजनपात्र इलुं
मिदं विष्णुरिति मंत्रेण ससंदृशी च गृहीत्वा। ॐ भूस्तर्पयामीति व्यस्तसमस्ताभिर्महर्जन इति तर्पयित्वा। ॐ भूः
स्वधा। ॐ भुवः स्वधा। ॐ स्वः स्वधा। ॐ भूर्भुवस्वर्महर्जन स्वधेति पितृंस्तर्पयित्वोदुत्यं चित्रं तच्चक्षुः हंसः शु
चिषन्नो मित्रस्येति पदंमंत्रैर्नमः सवित्र इति पौराणमंत्रेण च सूर्यमुपस्थाय पुनः स्नात्वा जंघे क्षालयित्वा
ॐ चिदिति ब्रह्माहमितीदं सर्वमोमिति ब्रह्माहमितीदं सर्वमोमिति ब्रह्म स्ववाएवज्योतिर्वर्षप्रदेशे षणषते प
तिवेद्यमेवेतपएववेदोपदेवनपरतां जपित्वा त्रिसहस्त्रमायत्रीं जपेदिति।। अथ यतेर्धर्मा उच्यंते।। प्रातरुत्था
य ॐ स्मरणस्पते इति जपित्वा दण्डादीनि मृदं चैनि धाय मूत्रपुरीषयोर्गृहस्थचतुर्गुणं शौचं कृत्वाचम्य पर्वदा
दशावर्जं प्रणवेन दंतधावनं कृत्वा तेनैव मृदा बहिःकूटिं प्रक्षाल्य जलतर्पणं वर्जं स्नात्वा पुनर्जंघे प्रक्षा ॥२००॥

स्यात्यवत्वादानि गृहीत्वा मार्जनं तं हुत्वा केशवादिनमोन्तनामभिस्तर्पयित्वा । ॐ भूस्तर्पयामीत्यादि व्यस्तसमस्तमे
कादशाजवद्विस्त्रिश्चतुः सप्तान्यतमपर्ववेष्टितान्स्वच्छगोवालरज्वा तु चतुरंगुलान् । एकावाताहृशोर्द्धं डैगोवालसदृ
शोत्रवेत् । अनेनाग्निरग्निमुखाद्यनित्येन विधिना ततः ॥ नित्यो विधिः ॥ परिषोदिविविधिः । प्रश्नागापिहितः । स्वोग्नावे
वाग्निमान्कुर्याद पवर्गोत्तमादितः । आज्यं पयो दधीयेतत्त्रिवृत्कुमलमेववा । ॐ भूरित्यादिना प्राश्य त्रिंचोपवसेत्ततः ।
अथादित्यस्यास्तमयात्पूर्वमग्नीन्विहृत्य सपः । आज्यमग्नौ गार्हपत्यस्य स्रुवैः संस्कृत्य तेनैव रात्रौ चोपपूर्णया ऽहवनीये तु जु
हुयात्स्रुवेणैव तु । अस्याश्चोत्थानमेतस्यादग्निहोत्रे कृते ततः ॥ संस्थाप्य गार्हपत्यस्य दर्भान्नुत्तरतोत्रतु । पात्राण्यासा
द्य दर्भेषु अस्मिन्पतनएव तु जागृयाद्रात्रिमेतां तां यावद्ब्रह्मो मुहूर्तकः । अग्निहोत्रं स्वकाले तु हुत्वा प्रातस्तनं ततः । इष्टिं
वैश्वानरीं कुर्यात्प्राजापत्यमथापि वा ॥ जाबालश्रुतौ तु ॥ तेदेवे प्राजापत्यामेवेष्टिं कुर्वीत तदु तथा न कुर्यादाग्नेयामेव
कुर्यात्पश्वात्त्रैधातवीयामेव कुर्यादित्युक्तं । तेनात्र विकल्पः । अनाहिताग्नेस्तु इष्टिस्थाने वैश्वानरमाग्नेयो वा चरुर्भवती
ति माधवः । कात्यायनः । आत्मन्यग्नीन्समारोप्य वेदिमध्यस्थितो हरिं । ध्यात्वा तां हृदि त्वनुस्यातो गुरूक्त्या प्रैषमीरयेत् । कपिलः ।
विधिवत्प्रैषमुच्चार्य त्रिरुपांशु त्रिरुच्चकैः । अभयं सर्वभूतेभ्यो मत्तः स्वाहेत्यपो भुवि । विनायदंडाशीक्यादि गृहीत्वाथ बहि
र्व्रजेत् । बौधायने । सखेमेत्यादिना दंडं येन देवाः पवित्रं । यदस्य पारेरशिक्यं तु पात्रं व्याहृतिभिस्तथा ॥ कुवासुवासाः कौपीन

गृही वा वानप्रस्थो वा [illegible] दि[illegible]ष्ट्वैतां वचनानामेकवाक्यतया प्रयोगः प्रदर्श्यते ॥ तत्र संन्यासायाग्रप्राधि
कारसिद्धिक्षानवैराग्ये षोडशश्राद्धसपिंडनानि साग्निः पार्वणविधिना निरग्निरेकोद्दिष्टविधिना कुर्यात् ।
तत्र बौधायनेनैव प्रोक्ते दैव्यं पित्र्यं मातृकं मानुषं भौतिकं चेति पृथक्प्रकारेण सह श्राद्धानि ना[illegible] आत्म
वृद्धिश्राद्धं देवपूर्वकं कृत्वा ते स्वस्वमातृश्राद्धसपिंडनानि कुर्यात् ॥ ततो नाश्रमी चेत्संन्यासमिच्छे[illegible] अर्थ
वतुः कृच्छ्रान्नोश्रमी चेत्तदा कृच्छ्रं कृत्वा बौधायनेन सुमन्तुनैव पूर्वदर्शे वा साग्निरमावास्यायां वा पौर्ण[illegible]
यथा पर्वणि प्राजापत्यादीष्टिः स्यात्तस्मिन्काले देशकालादि संकीर्त्य परमहंसादि संन्यासं करिष्य इति संकल्प्य
गणपतिपूजनं पुण्याहं वाचयित्वा मातृपूजापूर्वकं वृद्धिश्राद्धं कृत्वा [illegible] सामर्थ्याभावे [illegible] साग्निर्भवति नाग्नि
र्गार्हपत्ये ॥ विधुरोग्निहोत्री तु त्रिकं दंडमंडनोपेतो [illegible] सा कृत्वा पत्न्या सह पवमानाद्येतं प्राणाहुत्य तं वाध्वर्यं दत्
वा तमग्निं स्थापयेत् । अस्य वा राज्ञि विधुरश्च व्याहृतीभिः प्रणवेन चाग्निमादाय चाग्निर्हि प्रसोभिस्यानामद
को दिवातितं प्रतिष्ठाप्य [illegible] वसमिध्यो ताः सवितुस्तत्सवितुर्विश्वानि देव सवितरिति तिसृभिः [illegible] श्यो माद
याते । एवमग्निं सिद्धं [illegible] शरीरवायुभ्यो पस्थवदेवं पनं कृत्वा सत्कर्मसु षिश्रयं प्रारभ्या चापपयोद पिबेत नाज्य
मतो वा ओं भूः सावित्रीं प्रविशयामि तत्सवितुर्वरेण्यमिति प्राश्याचम्य पुनस्तदन्नाय ओं भुवः सावित्रीं प्रविशामि
भर्गो देवस्य धीमहीति प्राश्याचम्य पुनस्तदन्नाय ओं स्वः सावित्रीं प्रविशामि धियो यो नः प्रचोदयादिति प्राश्याचम्य

चतुर्थमादाय ॐ भूर्भुवः स्वाहेः सावित्रीं प्रविशामीति तत्सवितु इत्यादिति प्राश्याचामेत् ततः गृह्य पितृभ्या
वास्यं संस्कारं सचतुर्थीरं कारं शाक्र लोकानि तेजो यात्रा यः ॐ स्वाहा परमात्मने इदं न ममेति हुते पंच लेनु ।। ततो वैश्व
व साय होमं चरुं हुत्वा उक्ते कृत्य अग्नौ कुर्यात् स्त्रो यदं गदाविरः पंच वाव सत्यं यात्ता च ब्रह्मस्वं स्वदन्ने रक्षा जिनो गवि रा
राग्नौ आगारं कृत्वा प्रातःस्नान होमानंतरं वैश्वानरं वा प्राजापत्यं वा माग्नेय्या मिष्टिं कुर्यात् तूष्णीं नाहिताग्नि कु
वैश्वानराय नमस्कृत्य स्थालीपाकं कुर्यात् ततः समिसस्वे जुहुयात् इदं रग्नये अग्नौ प्राणापानौ दीक्षिः स्वाहा अनुवाकं
तिमेकाग्रः समिदाज्य चरुं पृथक् इति तेनैव यजमानो मम गृहेण आग्नेयादि पंच नाम प्रदानस्य सर्वं हुतो सर्वदेवि आहोमं
हुत्वा होमं शेषं समाप्य यातेऽग्ने इति मंत्रेण आत्मन्यग्नीन् समारोप्य स्वाहा यतोऽग्ने रिति यस्मे इति मंत्रेण अग्नि निधि
स्य गुरवे सर्वं दत्वा ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां च दत्वा ब्रह्मपुत्रे मधु रसं दत्वा संपात्रं दत्वा रूपा आहवनीये ... दहेत्
न्मय पात्राणि जले प्रास्य दर्भ ... इति नमा दत्वा क्षिपेत् ततो गुरुं प्रतिष्ठाप्य ... अरणी दुर्वा बाहुं स्लिष्ठ ... सा
हुत्वा ॐ भूर्भुवः स्वः संन्यस्तं मया इति त्रिरुपांशु त्रिरुच्चैः स्त्रिरुदस्य ... प्रैषमुक्त्वा अभयं सर्वभूतेभ्यो मत्तः स्वाहा इति त्रिर्जलांजलीं क्षिपेत् हरिध्यानमात्र ... पनः ... सोऽप्यं सर्वं परं ... यदि
संतेनु स्नातो गुरुणा प्रैषमीरं दिति ततो यज्ञोपवीतं सूत्रेण वा ... पीन वा सर्वं परि ... सवे वा गोपायि
ति इदं गृहीत्वा यदस्य पारे रजस इति शिक्यं येन देवाः पवित्रेण तिजलपवित्र सावित्र्या कमंडलुं समा यातेति भि

ग्नेसज्ञानेंगृहीत्वाद्विरावामुत्साघ ॐ भूः स्वाहेत्यनेनोजलेवाहुत्वानंथैयोपवीतंहुत्वाईषणात्रयंविसृज्यभिक्षुर्भावंप्र
त्विसृज्यविहरेदितिसंन्यासग्रहणविधिः। आतुरसंन्यासेतु आतुराणांतुसंन्यासेनविधिर्नचवैक्रिया। प्रैषमात्रं
समुच्चार्यसंन्यासंतत्रकारयेत्। अथचेत्सोपिजीवतसंन्यासविधिमाचरेदिति। उपन्नेसंकटेघोरेचोरव्याघ्रादिगोच
वरेतु भयभीतस्यसंन्यासमंगिरामुनिरब्रवीत्। इति॥ अथसंन्यासिधर्माः॥ तिस्रस्वापिसंध्यासुमृदाजंघेप्रक्षा
ल्यस्नात्वागायत्र्यात्रिर्जलांजलिंदत्वा ॐ भूः तर्पयामीत्यादिव्यस्तसमस्ताभिर्व्याहृतिभिरहर्न्नमस्तर्पयामीतित
र्पयित्वा ॐ भूः स्वाहेतिस्वाहाशब्दांते ॐ भूः स्वधेतिस्वधाशब्दांतेश्चैशिरेवपुनःस्तर्पयामीतिद्विराचम्य। ततः
उदुत्यंचित्रंतच्चक्षुर्हंसःशुचिषदमोमित्रस्येतिनमःसवित्रेसवित्रेजगदेकचक्षुषेजगत्प्रसूतिस्थितिनाशहेतवे।
त्रयीमयायत्रिगुणात्मधारिणेविरंचिनारायणशंकरात्मनेइत्यादिभिरुपतिष्ठेत्। ततः आचम्यांजलिंचप्रणवेनजल प
मादायव्याहृतिभिर्गायत्र्याचत्रिः। सप्तगायत्रीं जपेत्। उदितेसूर्येप्रणवेनव्याहृतिभिर्वार्घ्यंदत्वामित्रस्यच
र्षणीधृतः पूर्वोक्तैःसौरमंत्रैरिदंविष्णुरिदंदेवोब्रह्मजज्ञानमितिचोपस्थायसर्वभूतेभ्योनमइतिप्रदक्षिणामा
वर्त्यनमस्कारंस्येषु ॐ आदित्यायविद्महेसहस्रकिरणायधीमहि। तन्नःसूर्यःप्रचोदयादितित्रिर्जपेत्। एवंत्रिकालंसं
ध्यांविष्णुपरोब्रह्मयज्ञंचकुर्यात्। प्रणवंजपेच्च॥ अथभिक्षाचारः॥ विधूमेसन्नमुसलेव्यंगारेभुक्तवज्जने। वा

```
[OrderDescription]
,CREATED=19.03.20 11:12
,TRANSFERRED=2020/03/19 at 11:36:29
,PAGES=129
,TYPE=STD
,NAME=S0002986
,Book Name=M-2717-DHARAMPRAVARTI
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
```

```
FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
```

```
FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
```

```
FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
```

```
FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
```

```
FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
```

```
FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
```

```
FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
```

```
FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,
```